

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: MISKOLCZY GYULA: *A horvát kérdés és a délszláv állam gyökerei.*

• NÉMETH LÁSZLÓ: *Emberi színjáték.*

(Regény.) • SOLYMOSSY SÁNDOR: *Bevezetés a néptudományba.*

• SZABÓ MÁRIA: *Menekülés.*

• FÁBIÁN ISTVÁN: *A kritika válsága.*

• KODOLÁNYI JÁNOS: *Délibáb.*

• FALU TAMÁS: *Vers.*

• *Elvek és művek: Futólúz.*

• *A magyar sport ezer éve.*

• *Grisa őrmester.*

• *Az Orsz. Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság Évkönyve.*

• *Szemle: Tudományos élet.*

• *A Kisfaludy Társaság 1929 októberi gyűlése.*

• *Színházi szemle.*

• *Színházi levél.*

• *Zenei szemle.*

1929. ÉV

NOVEMBER 1.

21. SZÁM

VII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Havonta kétszer, 1-én és 15-én jelenik meg, számonként 80 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:

Negyedévre 10 pengő. Tisztviseleknek 7.50 pengő. Külföldre egész évre 48 pengő.

A NAPKELET szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése
Budapesti, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. * Telefon: Aut. 857—30.

TARTALOM:

	Lap		Lap
<i>Miskolczy Gyula</i> : A horvát kérdés és a délszláv állam gyökerei	561	<i>Szabó Mária</i> : Menekülés	591
<i>Németh László</i> : Emberi színjáték. (Regény)	570	<i>Fábián István</i> : A kritika válsága	601
<i>Solymossy Sándor</i> : Bevezetés a néptudományba	584	<i>Falu Tamás</i> : Diskosvető. (Vers)	608
		<i>Kodolányi János</i> : Délilibáb	609

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Németh László</i> : Kodolányi János: Futótűz	625	<i>Szinnyei Ferenc</i> : Arnold Zweig: Grisa őrmester	630
<i>Oroszlán Zoltán</i> : Dr. Siklóssy László: A magyar sport ezer éve	628	<i>V. M.</i> : Az Orsz. Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság Évkönyve	631

SZEMLE:

<i>Eckhardt Sándor</i> : Tudományos élet X.: A Kisfaludy Társaság 1929 októberi gyűlése	632	<i>Rédey Tivadar</i> : Színházi szemle	634
	633	<i>Galamb Sándor</i> : Színházi levél	638
		<i>Prahács Margit</i> : Zenei szemle	639

A Napkelet t. olvasóközönsége egyben
PFEIFER FERDINÁND
(ZEIDLER TESTVÉREK)
nemzeti könyvkereskedésének
a «Napkelet» főbizományosának
BUDAPEST, IV., KOSSUTH LAJOS-U. 5.
vásárlója is.

Kérjük vásárlásainál a Napkeletre hivatkozni!

Dreher-Maul

csokoládé,

csokoládédesszert,

mártógyurma (tortába)

a hölgyek legkedvesebb cikke!

Tisztelettel kérjük azokat a t. Olvasóinkat, akik az új negyedre szóló megújítás iránt még nem intézkedtek vagy hátralékban vannak, szíveskedjenek az októberi első számunkhoz mellékelte befizető lap felhasználásával az esedékes díjakat mielőbb beküldeni.

A kiadóhivatal.

A HORVÁT KÉRDÉS ÉS A DÉLSZLÁV ÁLLAM GYÖKEREI.

A kormány horvát politikája.

ATIZENKILENCEDIK században alig volt a kormánynak kialakult horvát politikája. Mária Terézia és II. József kemény küzdelmet folytattak a horvát rendekkel, hogy kiirtsák a kis rendi országban elharapózott visszaéléseket s hogy rendes közigazgatás bevezetésével Horvátországot is kiadósabb hozzájárulásra kényszerítsék a monarchia szükségleteihez. Egy századdal előbb, a magyar felkelések korában, Horvátország még kívánatos szövetségesnek látszott Bécsben. Azóta azonban megszűntek a felkelések s az udvarból kiinduló centralizációs törekvésekkel szemben a horvátok sem mutatnak több rokonszenvet a magyaroknál. Magyar nemes és horvát nemes egyaránt ellenfél volt az abszolutizmus előharcosainak szemében, míg másfelől, a kormány ellenében kialakult közös ellenzéki szellem hatása alatt a magyar és a horvát rendiség szorosabb viszonyra léptek egymással.

A magyar nemzeti államért indított küzdelem ezen a téren is fontos változást idézett elő. Lipót király szívesen megállította a bátyja uralkodása alatt brutális kíméletlenséggel folytatott központosítás menetét, de a monarchia régi egységes szerveit nem áldozhatta fel ő sem. Magyarország a törvény betűje szerint független volt s függetlenségét megerősítette az 1790-iki törvény is. A magyar alkotmány azonban kiterjedt előjogokat biztosított a királyi hatalomnak s ezen előjogok területén az uralkodók megvalósították Magyarországot és egyéb országaik egyesítését. A magyar közigazgatás névleg független volt; felső fokon a helytartótanács és a kancellária intézték, de sok minden, még kevésbé lényeges ügyet is a király elé kellett terjeszteniök, aki a centralisztikus berendezésű államtanács véleménye alapján döntött. Évszázadok óta nem létezett már külön magyar külügy, hanem az egész monarchia külpolitikájának vezetése a bécsi államkancelláriára volt bízva. A bányaugy, a pénzügy, a valutaügy, a vámok megállapítása, az útépitési tervek, folyószabályozások tervéi s sok egyéb fontos ügy vagy egyenesen a bécsi udvari kamara hatáskörébe tartozott, vagy legalább is véleményezés végett eléje terjesztetett. Az állandó hadsereg felszerelését, gazdasági igazgatását, taktikai kiképzését, elhelyezését stb. az udvari hadi tanács végezte. A magyar tanulmányügy szervezésére a bécsi tanulmányi bizottság aránylag nagy befolyást gyakorolt. Vagyis a törvények értelmében független magyar államban a külügy, a hadügy, a vám-, kereskedelmi és iparpolitika, a felsőbbfokú közigazgatás és a tanulmányügy központi vezetés vagy legalább is felügyelet alatt állott.

Ezt a hatalmas központosítási szervezetet kezdte ki a magyar mozgalom, amelynek tényezői közül a jozefinista államférfiak a nemzetet, a magyar államnyelv elérésére irányuló törekvést tartották a legveszélyesebbnek a monarchia létére. Az ő szempontjukból teljes joggal. A közigazgatásnak magyar nyelvűvé válása egy csapásra kivonta volna a magyar közigazgatást az idegen

gyámkodás alól, hiszen az államtanácsnak talán még a magyar referense sem tudott mindenkor eléggé jól magyarul ahhoz, hogy az eléje kerülő magyar aktákat kifogástalanul megértse, a többi államtanácsos pedig biztosan nem. Hasonló volt a helyzet egyéb központi hatóságoknál is. Ekként a magyar államnyelv által uralt terület igazgatásában tényleg levált volna a monarchia testéről. Bizvást emondhatjuk, hogy a magyar nemzeti törekvés — a Bécsben halálosan gyűlölt «magyarizmus» — a monarchia legfontosabb, megoldhatatlannak látszó problémájává izmosodott.

A kormány számított arra, hogy a magyarországi nemzetiségek összefognak a magyar szellem előretörése ellen. Különösen fontos szerep jutott volna elgondolása szerint a közjogi léttel rendelkező horvátságnak. A jozefinistáknak is ez volt Bécsben a legkedvesebb álmuk. Mindamellett a horvátok egyenes felhasználására nem gondolhatott egyelőre a kormány, bármennyire találkozott is velük a magyar nemzeti kívánalmak elutasításában, mert őseink 1825-ig bölcsen kivették a horvátokat a nyelvi törvények rendelkezése alól. Maguk a horvátok képviselői is állandóan hajoltak azon megoldási mód felé, hogy a magyar országgyűlésen felmerült vitás kérdésekben az uralkodóhoz forduljanak védelemért a magyar rendekkel szemben. Viselkedésük az ősi horvát közjogi felfogásban nyeri magyarázatát, amely szerint a horvátok nem a magyarságnak, hanem csupán a szent korona viselőjének vannak alávetve; vitás kérdésekben a magyar országgyűlés nem majorizálhatja a horvát követeket, hanem a király dönt a két nemzet között. Ez a felfogás döntő befolyást biztosított a magyar-horvát viszony alakulására egy harmadik tényezőnek, az uralkodónak, illetve a mögötte álló idegen kormánynak. A magyarság — mint századok óta annyi ízben — nem oldhatta meg maga a saját életkérdéseit, hanem lelkétől idegen érdekekhez és szempontokhoz kellett alkalmazkodnia.

A horvátok már 1802-ben megtalálták a közvetlen utat a királyhoz, amikor a magyar rendek adóügyi követelése ellenében hozzája fordultak védelemért, de azután nehéz idők jöttek: a devalváció, az ércpénzre emelt adó és a törvénytelenül követelt rekrutaállítás nagy kérdéseiben újult erőre ébredt a magyar-horvát összetartás az uralkodóval szemben. Bármily távol állott azonban a kormány politikája a horvát felfogástól, a korszak legélesebb szemű kormányfőfia, Metternich, már 1827-ben felhívta az uralkodó figyelmét arra, hogy a horvátok mily kitűnő szolgálatot teljesítettek a magyar nemzeti kívánások elleni küzdelemben az országgyűlésen. Ettől az időtől fogva a kormány már sejteni kezdte, hogy a politikai helyzet alakulása előbb-utóbb szövetségre kényszeríti a horvátsággal.

A további fejlemények előidézésére jelentékeny hatással voltak a magyar mozgalom demokratikus elemei. A latin nyelv uralmának korában a nemesség köréből is csak bizonyos kiválasztottak, a műveltebbek vehettek részt a politikai életben. Amint azonban a közéletben diadalmasan felcsendült a magyar szó, egyidejűleg bevonultak a gyűlésekre a kisnemességnek szervezetlen, szélsőségekre hajló nagy tömegei is, akiket könnyen az anyanyelven megmagyarázott eszmék szolgálatába lehetett állítani s impozáns erjüket a kormány ellen felhasználni. Magyar államnyelv, a monarchia összpontosított szervezetéből kiváló magyar nemzeti állam és demokratikus átalakulás eképen egy nagy egységet képeznek. Roppant fontosságukra a reformkorszak virágkorában, a harmincas években, ráeszmélt a német jellegű centralizálást képviselő, arisztokratikus szellemmel telített kormány is.

Két államférfiúnak jutott döntő szerep a fejlődésnek ebben a korszakában:

Metternich herceg államkancellárnak és Kolowrat gróf belügyminiszternek. Metternich a nemzeti szellem minden megnyilatkozásával értetlenül, de egyben ellenszenv nélkül állott szemben. Tőle fejlődhetett, csinosodhatott volna a magyar nyelv, csak térfoglalása ne zavarja meg a fennálló társadalmi rendet s ne bolygassa meg a kormány befolyását Magyarországon. Elgondolása szerint a magyar mozgalomnak meg kellett volna körülbelül ott állania, ahol 1825-ben volt. Kolowrat cseh arisztokrata volt, aki rokonszenvet érzett a szláv mozgalmak iránt. Míg Metternich előtt közönyös volt, hogy a magyarság mennyit hódít vissza az évszázados elvérzése alatt elveszített területéből (amennyiben ez nyugtalanító nemzetiségi és társadalmi mozgalmak nélkül történhetik), addig Kolowrat úgy lépett fel, mint a magyarországi szlávok védője, a magyar nemzeti törekvések ellenfele, aki már az ország nyugodtabb kormányozhatósága végett is fenn akarta tartani a lakosság eddigi nyelvi és nemzetiségi megosztottságát. Metternich megelégedett a törvényes, közjogi természetű eszközök alkalmazásával, vele szemben Kolowratnak jutott az a szomorú szerep, hogy a szláv nemzetiségek kijátszására gondoljon a magyar nemzetiség ellen.

A két államférfiú közül — bármilyen tévesen ítélte is meg az utókor az akkori viszonyokat, mi már kimondhatjuk bátran — kétségtelenül Metternich volt az őszintébb, az ártalmatlanabb, a törvényesebb felfogású. Az ő műve volt a kormány és a horvát rendek szövetségének kiépítése, míg Kolowrat a felelőtlen pánszláv elemeknek szerezte meg egyes kormánykörök jóindulatát. Az 1832/6-i országgyűlés súlyos nyelvi harcai közepette az államkancellár megüzenete kéz alatt a horvátoknak, hogy forduljanak törvényes formák között védelemért a koronához, ott jóakarattal vizsgálják majd meg az ügyüket. A horvátok belékapaszkodtak a feléjük nyújtott erős kézbe s úgy a nyelv-, mint az adóügyben egyenesen a királyhoz folyamodtak. Tegyük mindjárt hozzá, hogy sikerrel.

Fontos dátum az 1836-ik év. Ekkor tanulták meg a horvátok, hogy közjogi kérdésekben számíthatnak a kormány védelmére a magyarsággal szemben. Ezt a tanulságot nem felejték el a monarchia összeomlásáig.

Metternich eljárásának mentésére hangsúlyozzuk még egyszer, hogy ő nem akart a magyar nemzetiség ellen cselekedni, csupán politikai tekintetben kívánt az ellenzéki szelleművé vált alsó táblával szemben a horvátokra támaszkodni, mikor azok úgyszólván erősen konzervatív szellemben képviselték már évek óta a kormány ügyét. Politikai koncepciójának az lett az eredménye, hogy a horvátok hazafias s egyben törvényes érzelmű tömegei ezentúl számítottak a kormányra s már ezért is konzervatív gondolkodású, loyális, kormányhű elemet alkottak. Belőlük állott az a nagy, közjogi gondolkodású tömeg, amely eleinte távol maradt úgy az illirizmus, mint a magyar párt politikai küzdelmétől. Kevéssel 1848 előtt, amikor a nemzetiségi harc lángja fennen lobogott Horvátországban, e tömeg segítségével szerette volna helyreállítani a törvényes rendet az államkancellár. Törekvését nem kísérte siker, mert minisztertársa s egyben elkeseredett ellensége, Kolowrat gróf, akkorra már túlszegítette a horvát pánszlávokat ezen a ponton.

* * *

Nyílt titok volt úgy Magyarországon, mint Horvátországban, hogy a kormány a monarchia fennmaradását félti a magyar nemzeti törekvésektől, a «magyarizmustól». Ebbe a gondolatvilágba kapcsolódott belé ugyesen az illirizmus. Megszületésétől kezdve állandóan azt hangoztatta felfelé, hogy a magyarizmus megállítása a Drávánál képezi életcélját.

Gaj másik fontos ütőkártyája a határőrvidék volt. Minden gondolkodó fő tudta, hogy a kormány ezért a katonai tartományért remeg, amely katonai hatalmának legbiztosabb támaszát képezi. Ha a magyaroknak sikerül megnyerniök a harcias határőröket, akkor a kormány végleg elvesztette az egyensúlyt a monarchia keleti felével szemben. Annál fenyegetőbbnek látszott a helyzet, mivel a drávántúli magyar megyék, főleg Szerém megye, ebben az időben erősen a magyarság felé hajoltak s iparkodtak meglazítani a Horvátországgal való összeköttetésüket.

Az illirizmus igen egyszerű módszert ajánlott a fenyegető mozgalommal szemben: a magyar nyelv előnyomulása ellen pártolni kell az illir nyelvet, amely az összes déli szlávok, tehát szerbek és horvátok egyesítésére képes s a déli vidékeket megtartja a kormány iránti hűségükben. Az illirizmusnak kezdetekor legműveltebb és legtehetségesebb híve, Moyses István zágrábi akadémiai tanár, a későbbi besztercebányai püspök, aki mellesleg a rendőrség bizalmi embere volt, ezzel a gondolatmenettel meg tudta nyerni a különben a neveltségességig szűkkeblű Sedlnitzky gróf rendőrminisztert is. Gajnak kimondottan a magyar nemzeti gondolat meggátolása végett adott a kormány újság-engedélyt.

A magyarság ellen Bécsben szőtt összeesküvés 1836-ban már teljes erővel működött. Ebben az évben Gaj nyomdára kért engedélyt. A helytartótanács elutasította, mivel az volt a szabály, hogy újságszerkesztő, főleg, ha nem volt nyomdász-szakember, nem lehetett nyomda tulajdonosa. Erre Gaj felutazott Bécsbe, ott benyújtott egy hallatlan hangú felségfolyamodványt a *magyar királyhoz*, amelyben egyenesen megmondotta, hogy a magyar nemzeti törekvések elleni küzdelmet tekinti hivatásának s Kolowrat és Sedlnitzky segítségével sikerült neki a magyar kancelláriát annyira befolyásoltatni, hogy tényleg megkapta a királyi engedélyt. Tanulságos eset, mikor egy huszonhétéves vidéki újságíró, akinek még nincsenek különös érdemei, mindenható miniszterek útján meg tudja valósítani az akaratát a legfőbb magyar hatóságokkal szemben.

Nemcsak Gaj hívei tudták, hogy a kormánynak hatalmas lapjai pártolják az illirizmust a magyarság elleni küzdelmében. Sejtették mindezt a beavatlatlanok is, hiszen valóban csak a legmagasabb pártfogással lehetett megmagyarázni Gaj sikereit. Akik még kételkedtek, azokat is meggyőzte a kormány jóindulatáról Kolowrat. Gaj ugyanis 1839-ben folyóiratának első négy évfolyamát hódolata jeléül felajánlotta az uralkodónak. Kolowrat kitüntetésre ajánlotta a tehetséges fiatalembert, akinek rövid négy év alatt sikerült az egész horvát ifjúságot fellázítani a magyarok ellen; bár a kancellária megírta, hogy felesleges kitüntetést adni, amikor még eddig magyar író nem részesült királyi elismerésben, Gaj a belügyminiszter javaslatára mégis értékes gyűrűt kapott a királytól.

Kolowrat tudatosan növelte ekképen Gaj prestige-ét. Tudta, hogy a loyális horvátság körében semmi sem használ annyit az illirizmus ügyének, mintha a kormány pártfogására hivatkozhat. A horvátság nagyobb része szentül meg is volt győződve arról, hogy a délszláv eszmét a korona jóváhagyásával terjesztik az új tan apostolai s sokan, akik megszokták volt politikai elveiket a kormány rokonszenvének nyilvánításaihoz alkalmazni, Gaj táborába állottak.

Igy segítette át Kolowrat az illirizmust a kezdet nehézségein s így adta meg annak a komoly politikai tant megillető elismerést.

A magyarság lelkében pedig szörnyű gyanu kezdett derengeni. Épen ezekben az években lángolt fel ismét a keleti kérdés s remegtette meg az orosz

veszély az országot. A magyarság hivatott vezetői bámulva látták, hogy a kormány kitünteti a pánszlávizmus előharcosát, aki véres harcot prédikál a magyarság ellen s fel kellett lelkükben merülnie annak a gondnak, hogy a monarchia felelőtlen vezetői a magyar faj ellen tudatosan ki akarják játszani saját országa többi nemzetiségeit.

Ilyen volt a magyar sors négyszáz évig. Gaj kitüntetést nyert, mert egy cseh gróf pártfogolta, Kőrösi Csoma Sándornak, a tudomány világhírű aszkétájának pedig csak akkor utaltattott ki Metternich valami kis segílyt, amikor már útban volt a hír, hogy a martir-tudóst a kormány kegyes segílye sem tudja többé visszahívni az életbe.

Gaj és hívei teli torokkal hivatkoztak a kormány pártfogására. Nem eredménytelenül, mert a határőrvidéknek császári érzelmű tisztikara és papsága mélyen magába szívta az illirizmus mérgét s az illir harci dalok (davoriák) éneklése közben a magyarság elleni harc véres vízióiban kéjelgett. Bécsben pedig sikerült Kolowratnak egy befolyásos magyar ellenes klikket kialakítania, amelynek egyik támasza valószínűleg Ferenc Károly főherceg trónörökös volt, Ő mögötte és a hatalmas belügyminiszter mögött huzódott meg az a sok cseh származású arisztokrata-hivatalnok, akikkel az utóbbi megtöltötte a legmagasabb hivatalokat.

Az illirek azzal kezdték meg aktív politikai szereplésüket, hogy 1842-ben kiverték Zágráb megye közgyűléséről — szemmelláthatólag a főispán helyeslése mellett — a fegyvertelen magyarpárti turopolyai nemeseket.

Az ügy nagy port vert fel. Megmozdult reá az egész magyarság, amely már úgy is eleget hallott a drávántúli pánszlávokról, de megmozdult Metternich is, akitől távol állott az a gondolat, hogy a pánszlávizmust kihasználja a magyarság ellen. A fentebb említett verekedés és a titkos rendőri jelentések felkeltették a figyelmét s abban a hiszemben, hogy a baj elharapózásának még elejét lehet venni, energikus cselekvésre szánta el magát. Kinevezette bizalmi emberét, Haller gróf ezredest bánnak s mikor az őszintén feltárta előtte a horvát viszonyokat, a feszültség, a gyűlölet és a fanatizmus fenyegető képét, akkor a maga módja szerint megoldotta a kérdést: egy királyi leirat 1843 elején eltiltotta az «illir» név használatát a politikai vonatkozásokban, de egyben biztosította a horvátokat arról, hogy nemzetiségük és autonómiájuk királyi védelem alá kerül.

Ezt a megoldási módot régi horvát-koncepciója értelmében gondolta el Metternich. Az volt a célja, hogy a horvátok ne forduljanak az illirizmus által hirdetett önszegélyhez, ne bontsák meg az állam rendjét, hanem bízzanak meg a korona pártfogásában. Bármily opportunistának látszik is első pillanatra ez a politika, bizonyos erkölcsi emelkedettséget nem lehet elvitatni tőle, mert a kormányt valóban a pártok fölé emeli és döntőbírónak teszi meg a nemzetiségek fenyegető harcában.

Metternich politikája egyik felet sem elégítette ki. Az illirek nem dacolhattak ugyan nyíltan a királyi rendelettel, de agitációs központjuk, Gaj lapja, megmaradván, nyugodtan folytatták a működésüket. Mert rendeletei pontos és következetes végrehajtására már nem volt elég ereje a kormánynak. A magyar párt pedig elégtételt követelt az 1842-iki sérelemért, annál inkább, mert a főispán akkori szereplése a kormány jóváhagyásának látszatát kölcsönözte az illirek fellépésének. Minden felelős tisztviselőnek az volt a véleménye, hogy nem lehet addig nyugalom Horvátországban, amíg a magyar párt elégtételt nem kap. Kolowrat mégis meg tudta akadályozni, hogy a király érdemlegesen döntsön

ebben a gyűlöletes ügyben, amit a magyar párt, egészen helyesen, úgy magyarázott, hogy a kormány védelmébe veszi az illireket még törvénytelen tevékenységükben is. Ezzel megszűnt a remény a rend helyreállítására. Egyik párt sem törődött a kormánnyal, hanem saját kezére dolgozott tovább. Kölcsönös feljelentések, tüntetések, verekedések, kisélek: ez volt a zágrábi élet képe s a viszonyok annyira fejlődtek, hogy egyes családok tagjai halálos ellenségként állottak egymással szemben politikai hitvallásuk miatt.

Az illirek, mikor felsőbb parancsra megszűntek politikai pártot alkotni, beolvadtak a nagy közjogi gondolkodású horvát hazafias pártba s abban mozgékonyaságuk folytán csakhamar vezető szerephez jutottak. Mindezt nem érték el áldozatok nélkül. Feladták a lármás pánszlávizmusukat, letértek nagyobb részükben az illir álmok talajáról s azonosították magukat a horvát közjogi ideállal, amiért cserében elfogadtatták a horvát nép többségével nagy kulturális programjukat, amelyben viszont úgy is benne rejlettek a pánszláv elemek. Ekképen sikerült bizonyos fokig rehabilitálni magukat még a gyanakvó Metternich szemében is.

Az 1843/4-i országgyűlés azután elhatározóan a horvát követelések javára billentette a kormány politikáját. Eddig Metternich és vele a kormány józanabb része a békés megoldás útját kereste, iparkodott úgy nemzeti, mint anyagi téren kielégíteni a magyarság jogos igényeit, hajlandó volt megadni a magyar nyelvnek törvényes jogait s segíteni kiemelni az ország gazdasági életét az ázsiai elmaradottságból. Évtizedek mulasztását azonban nem lehetett egy csapásra jóvátenni. A természetlen ellenzékieskedés felé terelt rendek gyanakodva fogadták a valóban jóakaró királyi javaslatokat, a királyi praerogatívát kikezdezték a leglényegesebb pontjain s a Védegyelet pártolásával olyan mozgalmat indítottak meg, amely az osztrák tartományok gazdasági életét s ezzel a monarchiát az első pillanatban halálos csapással fenyegette. Kolowrat már 1840-ben megjósolta egy őszinte pillanatában, hogy a kormány egyszer még a horvátokra, illetve a határőrvidék katonanépére fog szorulni a magyarsággal szemben. Ez a végzetes idő 1844-ben már oly közelnek látszott, hogy a kormány komolyan tárgyalt a Magyarországon szükségessé várható katonai intézkedésekről.

Szerencsétlenségre ugyancsak 1843-ban az illireknek sikerült egy államszínijük. A tartománygyűléseken eddig egyenként megjelenhetett a horvát nemesség s elhatározó részt vehetett a tárgyalásokon. Mivel a magyar párt erejét a Zágrábhoz közel eső s ezért könnyen mozgósítható turopolyai kismemesség alkotta, az illirek csellel kivitték, hogy a fontos követküldő tartománygyűlés előtt eltávoztak a turopolyaiak, sőt olyan határozatot is elfogadtattak a csonka gyűléssel, amely a kismemességet a jövőben is kizárta volna a tárgyalásokról. A jogi helyzet még csak vitásnak sem nevezhető. Egyszerű csellel mégsem lehet évszázados jogokat elkobozni. A kérdés politikai képe pedig az volt, hogy a kismemesség kizárása a tartománygyűlést kiszolgáltatta volna a nagyobb részében kormányhű arisztokráciának és magasabb hivatalnokoknak, vagyis a kormány akaratának. A magyar párt jogorvoslást követelt s mikor azt a kormánytól nem kapta meg, az ellenzék karjaiba dobta magát, attól várva sérelmei orvoslását.

Ezzel a horvát kérdés pártpolitikai kérdéssé vált épen abban a pillanatban, amikor a kormány arra a belátásra jutott, hogy a magyar ellenzékkel szemben törvényes úton már aligha képes érvényesíteni az akaratát. A magyar párt, amikor eljegyezte magát az ellenzékkel, többé nem számíthatott a kor-

mány jóakarátára, de még igazságérzetére sem. Az illirek viszont nem győzték eleget hangoztatni loyálisukat, amiért a kormány igazán fejedelmi ajándékkal jutalmazta meg őket: a bizalmával.

Az új politikai irányzat első megnyilatkozása a kormánynak egy demonstratív nyilatkozata volt a horvát — tulajdonképen az illir — kulturális célok érdekében. A viszonyok azonban hamarosan túlfeljődtek az ilyen plátói megnyilatkozásokon. 1845-ben a zágrábmegyei tisztújításon a magyar párt győzött, mire a feldühödött illirek belekötöttek a katonaságba. A véres összefütközés teljessé tette Horvátországban a felfordulást. A kormány nem tudta, hogy mitévő legyen; a horvát földről jövő hírek már-már forradalommal fenyegettek, másfelől a katonaságot sem lehetett dezavualnia. Ekkor Kolowrat jóhiszemű, de csekély belátású magyar politikusok segítségével azt az eszmét fogadtatta el a kormánnyal, hogy a horvátok vonzalmának visszanyerésére a megbántottaknak elégtételt kell adni, mégpedig abban az alakban, hogy a kismemesség zárassék ki a tartománygyűlésről. Az 1845-iki tartománygyűlésen sikerült is gondos, de törvénytelen előkészítés után ezt a határozatot elérni. Ugyanez a tartománygyűlés rögtön meg is mutatta, hogy mit várnak egyelőre az illirek a kormánytól loyálisuk jutalmául. Követeléseik semmivé tették volna az 1790-iki sorsdöntő év művét, mert közigazgatási, egyházpolitikai, tanulmányügyi s egyéb tekintetben egy csapással különválasztották volna Horvátországot Magyarországtól.

Bécsben nem végeztek félmunkát. A kormány új vezetőket adott a megyéknek, olyan férfiakat, akiket a saját szempontjából megbízhatóknak tartott, azzal az utasítással, hogy törjék le az ellenzéki szellemet. S mivel akkor a magyar párt már hivatalosan a magyar ellenzék szövetségese volt, az utasítás világosan az ő letörését célozta. Csupán Zágráb megye, a legnagyobb és legtekintélyesebb horvát törvényhatóság maradt meg a horvát-magyar párt mentevárának.

A magyarságnak többé sohasem sikerült olyan erős párt rokonszenvét megnyernie Horvátországban, mint amely 1848 előtt a kormányintézkedések áldozata lett. Elvesztette az ügyét, még pedig azért, mert csak névleg rendelkezett szabadsággal sorsa irányítására, valójában idegen érdekeket kellett szolgálnia. Ha azonban itélni akarunk Kolowrat, Metternich s a többi idegen kormányférfiú felett, ne feledjük el, hogy a kiegyezés után is hagyomány maradt a pártpolitikát a nemzeti érdek fölé emelni. A hirhedt szerb-horvát koalíció, amelyből kormányzó párt tudott alakulni a budapesti hatalmasságok jóváhagyása mellett, egyenes őst ünnepelheti abban a pánszlávizmustól átitatott pártban, amelyet részben szintén magyar államférfiak emeltek a nyeregbe 1848 előtt. Fáj kimondani, de az az érzésünk, hogy a pártpolitika nem egy ízben színvakká tette a magyar politikusokat a nemzeti érdek nagyobb vonalai iránt.

Egyébként a szabadságharcot közvetlenül megelőző években érvényre jutott az illirizmus külpolitikái elgondolása is. Az illirek tudvalevőleg pánszláv vizeken eveztek. Gaj mindig azt hirdette a kormány előtt, hogy az osztrákbarát pánszlávizmus szolgálatában fogja megszervezni a déli szlávokat, de ígéretében — nyugodtan elmondhatjuk — kevés volt az őszinteség, mert az illirizmus felett léte első éveiben inkább az oroszok iránt érzett rokonszeny uralkodott. A negyvenes években már érezhető volt rajta a demokratikus átalakulást sürgető lengyel-pánszláv propaganda hatása, míg végül 1844-ben végleg felajánlotta magát az osztrák kormánynak. Kulturális céljai pártolása fejében

kilatásba helyezte, hogy eszméivel átítatja az összes déli szlávokat, ellen-súlyozni fogja az orosz propagandát s a Balkán szláv lakosságát az osztrák monarchia érdekkörébe vonja. Metternich lassanként megbarátkozott ezzel a külpolitikai tervvel. Az idők jele volt, hogy Gaj két ízben is nagy utazást tett Szerbiában az államkancellária jóváhagyása mellett, az ottani hangulat tanulmányozása végett. Az illirizmus ekkor már a kormányhú, loyalis és konzervatív elmélet köntösét öltötte fel s megcsillogtatta Bécs előtt a katolikus és horvát vezetés alatt álló, osztrák érdekek után igazodó délszláv közösség csábító képét.

Ime, ezek a horvát kérdésnek a XIX. század második felében kihajtó gyökerei. A horvátság a kormány támasza lett a magyar nemzeti törekvésekkel szemben s egyben a monarchia balkáni politikájának előharcosa. E szerep betöltésére különösképen hivatva volt a horvátoknak a délszláv egység elmélete-re támaszkodó része.

Legalább is így tudták ezt egyes bécsi körök.

A végkövetkeztetések.

Az eddigi cikkekben röviden, sokszor rapszodikusan tárgyaltuk a horvát kérdés súlyos problémáit. Fontosságukat mutatja, hogy az élesszemű Ferenc Ferdinánd főherceg a délszláv kérdés megoldását tekintette a monarchia leg-sürgősebb feladatának s végeredményben ez tette tönkre a Habsburgok birodalmát. Talán nem lesz felesleges pár szóval összefoglalni az eddig elmondottakat.

A magyar és a horvát nemzet évszázadokig békében élt egymás mellett. Összekötötte őket a közös nyugati műveltség, a mindkettőjük által egyaránt tisztelt korona és törvény, a vállvetve vívott harc és sok áldozattal szerzett dicsőség emléke, a vér elkeveredése, az életformák és ideálok azonossága. A két nemzet nemességét egyesítette még a kormánnyal szemben kiépített rendi szolidaritás, de a köznép hozzátartozói is testvéreknek érezték egymást, hiszen elválaszthatatlanul összekötötte érzésvilágukat a történelem, a minden emberinél hatalmasabb idő.

A legújabb kor küszöbén azonban elválott egymástól a két nép fejlődésének vonala. A horvát szellem dermedten tovább álmodta multját, míg a magyarság megifjodott erővel tört nemzetisége kiépítése felé. A fejlődés különböző ütemének az lett a következménye, hogy a horvátok fenyegetve látták állami autonómiájukat a magyar mozgalom által. A két nemzet vezető osztályának régi rendi összetartása meglazult s a horvátok új, építő gondolatok felkarolása helyett, a magyarságot is meg akarták állítani haladásában. Mikor a közjogi természetű nézeteltérések a leghevesebb izgalomban tartották a horvát lelkeket, akkor jelent meg az illirizmus, megváltó eszmékként hirdetve tanait a csüggedt nemzet előtt.

A horvát ifjúság magába itta a pánszlávizmust, pedig az képtelen volt a nemzeti alapon való regenerálásra, mivel nem voltak *nemzeti* gyökerei, nem volt történelme s nem támaszkodott reális érzelmi tényezőkre. Az illirizmus kikezdte a horvát nép történeti tudatát s iparkodott indifferenssé tenni érzésvilágát a szerbségtől elválasztó vallási és társadalmi ellentétek iránt. Ebből magyarázható meg, hogy a délszláv eszme követőiben szükségszerűleg volt bizonyos radikális, a hagyományokkal szakító vonás s hogy radikális világnézetben nevelt nemzedék lett álmainak megvalósítója.

A horvátok a magyar nemzeti törekvésekben nemzetiségük és állami létük veszélyeztetőjét látták. (Ez a horvát kérdésnek ugyancsak maradandó

vonása.) Szövetségre léptek tehát a kormánnyal, amely viszont a monarchia központosításában elért eredményeket, a birodalom érdekét féltette a magyar nemzeti gondolattól s a horvátokban megbízható szövetségeseket remélt találni a magyar szeparatiztikus törekvések ellenében.

Külpolitikai tekintetben a monarchia a horvátok mozgalmában támaszt keresett, amelynek segítségével uralkodó állást biztosíthat magának a Balkánon, akár nagyhorvát, akár délszláv szellemben hódítja az meg a félsziget horvát és szerb fajú népeit.

Úgy a kormány, mint a horvátok elszámították magukat. Az erős nemzeti tudattal és reális politikai érzéssel megáldott szerbek nem engedték tévútra vezetetni magukat a pánszláv álmodozások által, hanem nagyszerb alapon törték a déli szlávok egyesítésére a saját hegemóniájuk alatt. A monarchiának annyi haszna lett csak az új irányzat felkarolásából, hogy a délszláv gondolat által fűtött törekvései összeütközésbe hozták a szerbséggel. Az illirek által megsejtett szláv állam megalakult, de a szerbek valószínűsítették meg azt, akiknek igénye a szlovén, horvát és szerb fajú népek egyesítésére éppen az illirizmus által hirdetett pánszláv elméleten alapul.

Ezeréves történelem és ősi nyugati kultúra azonban nem imponderabiliák, amelyeket költött tanok hatalmával el lehet tüntetni a világból. A jövő majd megmutatja, hogy a horvátok képesek lesznek-e visszatérni az egységes, nagy multjuk után megérdemelt fejlődés útjára.

Miskolczy Gyula.

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

AZ A KETTŐSFALU kupé, amely Hamar gazdát Pestről visszahozta, amilyen szűk volt, annyi szóbeszédet zudított a szegény kör- orvosra; a gummicső meghurcoltjának azonban nem sokat használt vele. Mi az érdem, ahol a politika dudál? Madár, aki túl akarja énekelni a fürgeteget. Ne legyünk nekibúsult magyarok: az ilyen madár nemcsak Magyarországon neveltséges, de Hodos bizonyára méltó Magyarországhoz.

Zoltán elébb ment el Kuka Márihoz s csak aztán nézte meg az öreg Varga dagadt fejét, pedig az már majdnem úr, régi pantallós s Pestre utazgat a szövethézet ügyeiben. Lehet-e ennek a Zoltánnak Hodoson tartós igaza? Aki a Kuka Márihoz húz, annak az igazsága is csak Kuka Mári-igazság lehet s ha bizonyos látszatok melléje találnak állni, annál rosszabb az igazságára nézve. Egy Boda Zoltán, aki megbökte a Hamar István gyomrát s holnap lecsukják, ártatlan emberecske, majdnem megmosolyogni való. Egy Boda Zoltán, aki mellé ólomkoporsóban érkezik a mentőtanu s betört ablakokban áll oldalára a cigánysori népszerűség, valóságos Dózsa s minden belsősoriban fölcsigazza a hajtóvadászt.

Hetzelnék ilyenformán talán nem is kellene azt a tizenhatszázalékos kölcsönt felvennie, ha nem olyan agyaras-szarvas az a bíróság előtti kudarc. Ahhoz a kudarchoz azonban egy járás veri a visszhangot s Molnár Zsófi a az ő másféléves menyasszonysága Nessus-ingében úgy lobog a falu fölött, mint a gyújtó közhangulat. A kilukadt daganat előtt még a belsősoriaknak is meg kell osztaniok a haragjukat és Zsófi két-élű érdekei igen természetesen válnak a felháborodás kétélű pallosává. «Ilyen orvos mellett bolond, aki nem megy kuruzslóhoz», ebben summázhatók azok a hosszas sűgás-bűgások, melyekkel Molnár Zsófi a falut keresztül-kasul átszántotta, elvetette s végül a vőlegénye javára learatta.

A falu minisztertanácsa elejtette Hetzelt, de nem ejthette el önmagát, sőt talán épen mert egyik tagját ki kellett szolgáltatnia a Cigánysor igazának, csak görcsösebben fegyverkezett az áldozat-követelő Minotaurus ellen. Az ifjú nemzedék, amely Hodos minden posztját megszállotta már, virtusa próbájának tekintette, hogy elnyomja a cigánysori szörnyeteget s Pákozdyék vacsoráin vagy jegyző Lajcsiék ötórai teáin, mint ifjú daliák dárdazaja csörrent föl a Bodataurus elleni készülődés.

Ebben a készülődésben ki-ki a maga véérének és hivatalának a gőze

szerint vett részt. Csanádi Gábor például a kor vallástalanságát vonta felelősségre Zoltánért. Boda Zoltán csak tünete az idők zavarának. Ő ismeri kölyök-kora óta. Nem volt ez mindennapi fiú, csak különc. Ami hóbort van a világban, már pedig sok van, ez fölszívta, mint a spongya. Már sonki kisdiák korában is ő volt az a szakadár, akit nem lehetett a nyájba visszaédesgetni. Ő sajnálja; neki kellemetlen is, hogy ép a hajdani osztálytársa ellen kell fellépnie, de végre is az ő egyházközségébe vette be magát, itt mételeyezi az embereket. A farkas sem tehet róla, hogy farkas, mégis le kell durrantani.

Jegyző Lajcsi ifjú felesége is a szájalom fuvoláját fújja. Ő még medika-korában megjósolta, hogy Zoltánnak nincs más választása, vagy a pisztolycső, vagy a tébolyda. Furcsa emlékei vannak neki erről a Zoltánról s örül, hogy a pszichológiai szimata nem csapta be. Egyik nap agyonbeszélt egy társaságot, olyan volt az esze, mint a kukorica, amikor pattogtatják, másnap köszönés nélkül rohant el mellette, s ha nyakon csípte, eldugta a keze elől a kezét, mintha véres lett volna. Ő akkoriban, megvallja, húzott hozzá; Lajcsi még féltékenykedett is (ó, Lajcsi nem volt mindig ilyen közömbös), de aztán belátta, hogy Zoltán azok közé a lángész és örültség oromfalán sétáló degeneráltak közé tartozik, akik végül mégis csak az örültség felé szédülnek le. Különösen jól emlékszik egy estére. Volt nekik egy régi barátjuk, egy miniszteri titkár, igen kulturált ember... S a miniszteri titkár kiválóságát föltevések követték, miért menekült el Zoltán az ő zsúrukról s ezekben a föltevésekben Magda hajdani medika-fele igen szemrevalóan csillant meg a hajdani úszóbajnoknál alatt, aki ebben a vidéki környezetben egyre húsosabb-lomposabb asszonyossággá testesedett.

Nem lehet azt állítani, hogy Pákozdy ennek a húsos-lomposágnak ellensége lett volna, sőt igen szívesen lopta meg egy-egy belekarolás erejéig jegyző Lajcsi férji közönyét. A pszichológiai vacakolásokat azonban nem szerette s éles-tréfás férfiszóval torkolta le Magda humanizmusát.

— Nézze, kedvesem, magukat, orvosokat arra tanítják, hogy minden betegség. Ha a béresem ellopja a takarmányt: betegség. Ha Léde-rerné földarabolja Kodelkát: betegség. Jó, jó, hiszen ha az ember nagyon utána néz, persze, hogy betegség. Nem betegség-e olyat csinálni, amiért megpofoznak vagy felkötnék? De tessék kijelenteni, hogy a feldarabolás betegség s a feldaraboló betegek száma ijesztően meg fog gyarapodni. Szép, szép a humanitás, de az egészségből az következik, hogy bizonyos betegségeket puskacsővel kell gyógyítani. Még megértem, ha egy-egy nagy országos nevű családot kell kimosni a szégyenből. Ilyenkor jöjjenek maguk és dugják be a magafeledt családtagot egy szanatóriumba. Ez még társadalmi jótett is, a tekintélyt védik vele. De mit akar a cigánykuruzslótól? Lelőni, mint a farkast, ahogy a tisztelendő úr is mondta!

A tisztelendő úr természetesen letompította a neki tulajdonított jelszót. Egy pap ilyen élesen még a farkasok ellen sem foglalhat állást,

bár a dolog lényegében egyet kell értenie a bérlő úrral. Magda azonban visszaemlékezik a hajdani zsúrvíták magas szintjére s megforgatja rozsdás vívőtőreit. De ez csak látszat-vívás, a «maguk orvosok» kitétel eleve lekenyerezte őt. (Hiszen az öreg jegyző halála s Lajcsi bátor leánykérése az utolsó szigorlattól váltotta meg.) Különben is a Pákozdy álláspontja tagadhatatlanul férfias. Komisz, de kemény ember ez s ha csak tréfából öleli is meg az embert, a kabátujja alatt vas-szalagok feszen-
genek.

Mások viszont még Pákozdynál is keményebb falak, ha a méltányosság borsóját kell visszahányani. Fia, Horváth Sándor (félév óta az egyetlen Horváth Sándor) még ma is azt a szókincset nyüvi, amellyel annak idején a pesti különítmény ajándékozta meg. Bodák és «vörös kutyák», vagy mint tőzsomszédok, vagy mint szinonimák jelennek meg az ő nyelvhasználatában. Ki szabott a vörös kutyák fogalmának tágabb határokat, mint ő? Mindaz, ami alatt az ő szabad szelleme nem akart megrakott tevé lenni, valamiképp a vörös kutyák találmánya volt. Vörös kutyák voltak az írók, akiknek a könyveit nem olvasta, vörös kutyák azok az európai politikusok, akik nem hozták vissza Vilmos császárt s vörös kutyák a gabonakereskedők, akik negyven százalékot nyertek a búzán. Mindezek a vörösök az ő képzeletében egyetlen vörös kartelben futottak össze s ennek a nagy vörös szabadkőművességnek volt helyi lerakata a Boda-kolónia. Fia, Sándor valami sejtrendszer szimatolt a Cigánysoron. Nagy vörös kutyák lappanganak e mögött s majd meglátjuk, mi lesz a vége.

Gulyás Pisti községi jegyzőnek viszont jó oka volt, hogy ezt a vöröskutya-kartelt ne tartsa agyrémnek. Ő már rég figyel, honnét kapják Bodáék a pénzt. A vevényen a legidősebb fiú neve áll, aki megvan húsz éve is, hogy Amerikába lógott. Na, majd az küldözgeti, ha ugyan él szegény feje, a dollárokat. Hiszen azért szökött ki, mert nem nézhette az apja kujon dolgait. A postamester beszéli, hogy soha még csak egy kártya sem jött attól. Ő neki megvan a hivatali tapasztalata, őt nem csapják be. Majd bolond lesz az az internacionálé oda írni a vevényre, hogy én küldöm ám, az internacionálé, a pénzt. Hiszen akkor mindjárt lefülelnék az embereit. Hanem itt van a szegény néhai Boda Jani, miért ne tömhetné az őket a másvilágról.

Gulyás Pista büszke volt rá, hogy ezt így kifundálta s az emberek jobban haragudtak Zoltánra, semhogy ne kaptak volna a feltevésin. Tanakodtak, hogy lehetne az amerikai Boda-fiú neve mögül a vörösöket kiugrasztani s ezek a Fantomas-históriák még jegyző Lajcsi tört szemébe is visszacsalták a hajdani elevenséget. Bizony, jegyző Lajcsi régen nem volt az a párdúc, akiben az apja azon a téli szánkó-úton annyira meggyönyörködött, de az a szép unatkozó agár sem, aki annak idején Veres Magda lábainál hevert. Valahogy elvégezte a jogot, Magda apja beszerezte őt az egyik pesti előjáróságához, de a házassága végkép leverte őt a lábáról. Valami veszekedés ürügyén kimaradt a hivatalából s azóta az

apja háborús százholdján gazdálkodott, azaz anyjára hagyta a cselédeket s feleségére a külügyi képviselőket. Ő maga fájditotta a fejét; asztalról kasznira, kaszniról ablakra sétáltatta a fénytelen szemeit; iddógált, de nem sokat; többnyire hallgatott, mintha a gondolataival lett volna elfoglalva. Az a Magda, akit ő a pesti zsúrokon annyira csodált, elveszett ebben a lompos-testes asszonyországban. Hiszen ennél az ő utolsó szeretője is külön nő volt. De sem bátorsága, sem ereje, sem kedve nem maradt ahhoz, hogy ezt a véleményét házasságukban érvényesítse. Úgy nyomta ez a nehéz nő, mint egy véletlenül rágördült szikla, amely alatt hiába ficáncol, ki nem szabadul. S ő nem is ficáncolt, megadta magát a sorsnak, az asszonynak és a legényéletére emlékeztető betegségeknek. Finom vágású, néma ajka mintha a fatalizmus szürke pecsétje lett volna.

Zoltán az apja irnokának a fia volt. Ennek is körmölnie illene valamelyik községházán. Csodálkozott, hogy az ilyen cigánysori népséget nem lehet a megfelelő körmöltető hivatalba visszatoloncolni. Itt lopja a drága napot, ahelyett, hogy dolgozna. Az a föltevés azonban, hogy Zoltán amerikai kommunisták pénzén urizál s a forradalom aknáit rakja le a Cigánysoron, megnővesztette őt Lajcsi szemében. Szerette a detektív-történeteket, volt egy manikűrös-kisasszony barátnője, az kapatta rá. Együtt olvasták el a Holt kezét s amióta a hivatalból kimaradt, bár az újságot épen csak megturkálta, de Tolnai Világlapja detektív-történeteit Magda rosszalása ellenére sem mulasztotta el. Az ő esze zugából került elő az idea, hogy írjanak a pénzküldemények feladójának s majd kiderül, él-e ilyen nevű úr Amerikában. Gulyás Pisti meg is fogalmazott egy levelet, melyben a hősök emlékszobra javára kért tőle csekély támogatást, válasz azonban nem érkezett. Új bizonyíték, hogy a pénzt a vörös kutyák világszervezete küldi.

Egyetlen ember volt a belső soron, aki a cigánysori Minotaurust más szemmel nézte, mint a többiek: Horváth Laci. Ő nem hitt a vörös kutyák dolláraiban, de még Veres Magda öröklélméletében sem. Az igaz, valahány Boda mind hóbortos, de hogy valaki úgy gubózza el magát a Cigánysoron, mint Zoltán, ahhoz nem elég a hóbortosság, az ilyesmi rendszeres világnézeti aberráció.

Horváth Laci voltaképp örült ennek a cigánysori kuruzslónak, aki mintegy világnézeti háttérrel adott az ő belső soron körorvossága mögé. Szegény Laci addig emlegette az ő serejű népet, amíg a nép megtette ő sereje gondnokának. Laci ezt előbbre is így gondolta; talán csak drukker-pesszimizmusból, igaz. Nem bízott, hogy a klinikák tülekedésében kitünhet s elhitette magával, hogy neki ép ez az elkerülhetetlen körorvosság kell. Sajnos, ezen a télen olyan öröm érte, amely megingatta az ő körorvos-ideológiáját. Az egyik kiadvállalat pályázatán egy paraszttárgyú regényét megdícsérték. E dicséret után örülhetett volna a körorvoságnak, amely még alaposabban belémeríti őt a népbe. Laci azonban nem örült, sőt némi fanyarsággal gondolt a parasztszekerek löcseire, amelyek a dialektus legszebb leleteit is túlzörgik a megszédült orvos-

fejben. Már-már tudomásul kellett vennie, hogy ez a körorvosság vismajor gyönyörűség, melyre őt a Nessus-ingű menyasszony kényszeríti s egyáltalán nem e népnek az az öle, amelyért annyit lelkesedett. Lelkének ebben az alattomos forradalmában a cigánysori kuruzsló voltakép a Nessus-ingű menyasszony oldalán harcolt s nem mint közvitéz. Mert hisz ép a Zoltán rendszeres világnézeti aberrációja volt az, amely az ő körorvoskodását is világnézeti hittevessé fokozta. Egy világnézetes kuruzslóval szemben egy világnézetes körorvos: az a Hodos, amely ilyen antagonizmust mutathat fel, már nem is Hodos, hanem az emberi eszmék kicsiny, de teljes színpada. Itt nem a körül folyik a harc, hogy ki vágja fel az öreg Gulyás keléseit s nem is a körül, hogy a Cigánysoré vagy a belső soré legyen a falu. Lombik ez a Hodos, melyben a jövő életgesztusa készül. Egyik felől a nyomorúság vallása, másik felől az egészsége. Kereszténység és pogányság: Dosztojevszkij és — Szabó Dezső.

Horváth Laci, aki immár családos ember számba ment (s mint ilyen ott látva maga körül azt a terebélyes, százunokás családot, amelylyel a «csodálatos élet» írója kárpótolta sokat és méltán hányatott hőst), a pátriárkák mosolyával nézte le Zoltánt, aki «vallást épített a nyomorékságára». De noha lesajnálta őt, lovagiasan akart küzdeni s oda szánta neki a tagadásnak azt a cigánysori fáját, amelyet az Úr is megadott a maga világnézeti ellenzékének. Akármit mond Pákozdy, ő nem hozza rá a csendőrséget s nem fojtja meg külső eszközökkel belső tévelygéseit. A kettőjük szabad sorából kell kibontakoznia az «egész ember» igazának. Különben mit ér a hodosi lombik s az ő «életgesztus» kísérlete?

Sajnos, a helybeli intelligencia máskép vélekedett, mint Laci. Ő szerintük, ha van egy cigánysori Minotaurus, kell lenni egy belső-sori Theseusnak is. S ki lehet ez a Theseus, ha nem a helybeli körorvos, akit hivatalán kívül ifjú felesége ígérete is erre rendelt? Fia Sándornak azonban hiába magyarázza Laci, hogy a Dosztojevszkij-szellem megfertőzte Európát s az egészséges államok előbb-utóbb kitiltják őt könyvesboltjaikból. Fia Sándor Zoltán fejét követeli s hallani sem akar világnézeti duellumról.

Mit tehet a közhangulat ilyen várakozása előtt egy körorvos, aki szellemi párbajt óhajt vívni, de Molnár Zsófia a négyhetes felesége? Nem lesz-e célszerű az ő törékeny üveglombikját a határozott külszín fémszekrényébe rejteni? Ha távol akarja tartani «kísérletétől» a földbérő és volt különítményes tisztak kemény kezeit, bizonyára így kell tennie. Horváth Laci viselkedése ebben az időpontban csakugyan kettészakad s lesz társadalmi Pákozdyék s világnézeti Zoltán felé. Jegyző Lajcsiék teáin nem szólal fel «a vörös kutyák kartele» ellen s óvatosan, de azért osztozik Csanádi Gábor felfogásában is; a farkasok nem felelősek azért, hogy farkasok, de mégis csak azok s az egészségnek megvan a maga könyörtelensége. Sőt a titokzatos pénzküldeményekkel kapcsolatban Pier delle Vigne farkasréti kalandját is elbeszéli. Lám ez a Bodagyerek akkor is megmentett egy kommunista ügynököt! Ezt a zárkövet-

keztetést már nem ő biggyeszti az exkancellár tébolydai szerepléséhez. Ő jól tudja, hogy noha a tény igaz, a fogalmazás rágalom. Ő egy kissé meg is veti Veres Magda teázóit, akik ilyen átlós irányban találják meg az emberi tettek indokait, de azért mégis csak kibökkenti a történeteskét s oly kelletlenül tiltakozik a rosszhiszemű epilógus ellen, hogy ez a tiltakozás szúnyogdöngés a Pákozdyék trombitái hegyén.

Maga sem tudja, mi pottyantatta el vele ezt a történetet ép abban a pillanatban, amikor Gulyás Pisti Fantomas-regényének szüksége volt rá. Talán a hajdani jeles tanuló, aki a magyarok származását úgy is el tudta mondani, ahogy a történelem tanára kívánta s úgy is, ahogy a magyar nyelv. Horváth Laciban érdekesen keveredett bizonyos eszmei hajthatatlanság s társadalmi hajlékonyság. Noha már ő maga is összeszedhetett egy farkincányi bajuszt a szája sarkába, a gyermeki tisztelet-tudása tovább élt benne a bajszos férfiak iránt. Hiába került az értelmé egy Pákozdy vagy egy Fia Sándor fölé, volt valami benne, ami több mint az értelem s ez a férfiasságnak szuggesztíója alá hajlította őt. Ez durva érv, ez méltatlan viselkedés, figyelmeztette az esze s ő mégis örült, ha valami óvatos formán át velük tarthatott, sőt az ilyen Pier delle Vigne-féle történetekkel is kiszolgálta őket az ellenállhatatlan gyermek-lojalitása.

Ezek az emberek bizonyára nem a kultúra kaviár-evőit, nyugtatta meg magát, amikor viselkedése utólag szúrni kezdte. Az élet öklös igazsága viszi őket. «Egész emberek»; nem szabad entellektüel-fintorokat kívánni tőlük. Ha durván fogalmazzák is meg az igazukat, igazuk van s a szellem hadvezéreinek, amilyen Laci is, el kell nézni alattvalóik martalóckodásait. Míg Magda teázói úgy forgatták Lacit, mint légyecsapót, akinek az a hivatása, hogy Zoltánt agyoncsapja; Laci úgy gondolt e teázókra s mögöttük az egész belsőorra, mint arra a kollektív rétegre, amely az ő «egész ember» hitének a «társadalmi rezonátora». Ő, Horváth Laci sokat álmodozott a parasztságból feltörő új magyar középosztályról; miért ne szolgált volna ki egy olyan népi, törölmetszett jegyzőt, mint Gulyás Pisti, a Pier delle Vigne kaland kétértelműségével.

Taktika nélkül nincs háború s némely taktika mögé a Zsófiák sem rejthöznek el túlszemérmesen. Ezekben a kis gyengeségeken túl Horváth Laci azonban igen gavallér Theseus volt, aki eszmei fegyverekkel ereszkedett a Cigánysor labirintusába. Hetzel fogorvos például alighanem ült-hült volna, azt a diskurzust hallva, amely Laci körorvosi kinevezetése után néhány héttel folyt le a Boda-pap első szobájában. Bizony ebben szó sem esett a tolnai korcsmárosról, de még a kakastollasok is kimaradtak belőle, ami nagy feledékenység, ha ez ember egy cigánysori kuruzslóval tárgyal.

Horváth Laci valamikor együtt fúrta a Boda-fiúval a kazal oldalát s nem az ő békáját ropogtatta-e meg Zoltán a János-hegy meredekén! Régi jóbarátok ők s mi sem természetesebb, mint hogy most, amikor ő is itt telepedett le Hodoson, meglátogassa.

Az ember lassan megülledik, magyarázta Bodáék viaszkos-vászón-diványának vetve a hátát; asszonyt vesz, állás után néz. Zoltán még szabad; ő még könnyen füttyül, no, de eljön az ő ideje is. Behr Alfréd említette, hogy szép elmekórtani dolgozata jelent meg a Panaceában. Bizony, ha valaki elméleten akar maradni, ne nősüljön hamar. Ő is azért mondott le az elméletről, mert nem akart lemaradni az életről. Pedig már laboratóriumot vezetett s ugyancsak marasztották.

Zoltán azonban nem maradt elméleten és nem is nősül.

— Mit hát? Sem tudós, sem apa? Valamit csak ki akarsz csikarni a világból?

— Ki, ki. De azt itt is megtalálom. Vannak sorsok, amelyek nem állítják az embert válaszütra s ilyen az enyém. Vagy tudós, vagy apa? Örülök, hogy az én életem nem adott fel ilyen vagy-vagyokat. Nem tudnám a feleségemet anélkül megszimogatni, hogy egy elmulasztott lombikra ne gondoljak.

— Az ember áldozatokra rakja a házat. Azért drága, mert arra rakja.

— Én pedig azt hiszem, hogy az igazi sors nem követel áldozatokat. Nem is állít válaszút elé. Annyira bekerít, hogy csak egy út marad, az amelyen járni kell. Válaszút-percek csak a rossz tragédiákban, vannak. Gyilkos legyek vagy lovag? Az ember lesz, ami lesz. Nagyon sok apróság summázódik abban, hogy mi lesz.

— S te mi leszel?

— Valószínűleg, ami vagyok. Én legalább nem érzem szükségét, hogy más legyek. S ez a jó. Az ember élete ott kezdődik, ahol az élet céljai elhagyják.

— S ha az életcéljaid ittfelejtenek a Cigánysoron? Bele tudsz nyugodni, hogy az maradj, ... hogy ittmaradj?

— Minden hegy jó egy imádságra, csak az ember legyen jó.

— Nézd, beszéljünk okosan — fakadt ki Laci. — Itt vannak ezek a te ... gyógyításaid. Ne érts félre, nem a körorvos agyarkodik bennem. Tőlem összepacsmagolhatod az egész Cigánysort, én szemedre nem hányom. Elhiszem, hogy vagy olyan orvos, mint én. Én tudom, hogy ez a te kuruzslóskodásod afféle világnézeti tüntetés. Valamit be akarsz bizonyítani ezzel, de mit? Értsd meg, nem a két pengőkön vitatkozom veled. De mi mellett akarsz itt tüntetni? Az a gyanum, hogy beleszeretél ebbe a «kivetett»-pózba s magad sem tudod, mit akarsz.

— Barátom, az ember nem úgy lesz kuruzsló, mint orvos vagy képviselő. Az egyetlen egy pillanatra sem jutott eszembe, hogy kuruzslóvá képeztetem ki magam. Nálam a kuruzslás nem is foglalkozás, inkább állapot, átmeneti állapot. Eleinte író akartam lenni, aztán tudós, aztán az ősi orvos, legalább is ezen a címen irigyeltem meg szegény Hetzel bőrkabátját. Ekkor történt, hogy a vörös véresejtek elcsúsztattak. Elcsúsztam mint orvos és fölkeltem, mint kuruzsló. Az lettem, mert nem akartam többé orvos lenni. Sőt egyáltalán semmi se

akartam lenni, egy sürgető érv sem noszogatótt, hogy a társadalmi hierarchiában elhelyezkedjem. Valami mozdult bennem s ennek a valaminek vagy valakinek a mocnása annyival nagyobb élmény volt mindannál, ami idáig történt velem, hogy megnyugodtam: legyen belőlem, amit ez a valaki akar. S ez a valaki egyelőre azt akarta, hogy elmenjek ehhez-ahhoz, aki ép hívott. Eleinte én magam is mulatságosnak találtam, hogy kuruzsló legyek. Hetzelt még meg is tréfáltam egy vakmerő kuruzsló apológiával. Sőt e különös gyógyítások alatt sem vettem egész komolyan, hogy kuruzsló vagyok. Az ősszel fel is utaztam Pestre, megmutatni, hogy másodszor nem csúszom el a vörös vértetekken. De amikor be kellett volna lépnem a terembe, tehetetlen szégyenkezés fogott el. Mintha az a bennem lakó valaki szégyenkezett volna s ez megrázóbb szégyenkezés volt, mintha én pirultam volna el. — Jól van, uram, te nem akard, hogy orvos legyek. Én ráérek és megvárom, hogy mit akarsz velem? — És hazajöttem diploma nélkül. S lassan ezt az én kuruzsló állapotomat is megértettem. Ha suszteriséget tanultam volna, kijavítanám a rászorulók cipőit. Medikus voltam s gyógyítgatók. A lényeg azonban nem ez. Nekem már nem is lesz foglalkozásom. Nekem csak életem lesz. A világban annyi teknős jár s mindeniknek a hátán ott a teknője: a foglalkozása. Időnként azonban teknőtlen teknősöknek is kell születniök. Valami ősemlekezése vagy jövőbelátó reménysége ez a természetnek, de így van: a teknős emberek nemének szüksége van a teknőtlenekre.

— S mért van? Mivel több a foglalkozástalan élet, mint a foglalkozásos? Mit nyer az ember, amikor a foglalkozását elveszíti?

— Ez a kérdés a népjóléti miniszterre tartozik. Azzal, hogy elveszti, semmit. De kérdezd úgy: mit nyert az ember, aki el meri veszteni a foglalkozását? — A foglalkozás: osztozkodás az emberi munkában s védekezés az egyéni gond ellen. Mi történt ezzel az emberrel, hogy nem akar osztozkodni, hanem az egész emberi munka kell neki, ahogy a filozófiának az egész tudás? Ki biztosította be ezt a vakmerőt, hogy átnéz a gond vállán s lemond a védelemről, amely a részmunkásnak kijár? Amikor Hamar bácsi gyomra a törvény elé idézett, belenéztek a zsebembe, hogy megfizettetem-e a kuruzslásaimat. — «Nem», feleltem, «nem fizettetem meg, mert nincs szükségem rá. De ha szükségem lenne, olyanoktól is kérnék, akiket nem kuruzsoltam.» — «Ez koldulás!» fakadt ki a bíró. — Itt a szó! Ott találtam rá a bírói emelvény előtt. S ha annyira ragaszkodol a foglalkozásokhoz, hát maradjunk ennél. Az én kuruzsló-állapotom átmenet a koldus-foglalkozás felé. Vannak emberek, akiknek koldusokká kell lenniök, mert csak mint koldusok lehetnek egészen bőkezűek.

— Új fogalmazás, de nem új betegség — jegyezte meg Laci. — Holdkór, a láthatatlan hold szomnambulizmusa. Mindjárt gondoltam, hogy az Isten tapasztott ide a Cigánysorra. Hát ilyen komolyan veszed a te «nagy fikcióidat»? Azt hittem, csak Löbléket szoktad képesíteni

a vallásossággal. Azt megértem, hogy valaki foglalkozást keres Isten nevében, de hogy lemondjon róla?

— Bizony, az élet igazi csodái túl vannak «A csodálatos életen».

De Laci elhagyta a béketűrés. Ép a fonákja volt ő az átlag felnőtt-embernek. Az élet külső dolgaiban hajolt, símult, de volt néhány központi gondolata, ezekből élt s ha ezekhez nyúlt valaki, a föl-paprikázott gyerek haragjával hadakozott. — Ha hamis is a kocsány, szellemi kocsány tartja őt is — gondolta Zoltán s szerette és szánta őt ezért a hamis kocsányért.

— Csak azt a pillanatot szeretném elcsípni, — tüzeskedett Laci (s a dívány hátának szakadt csipkevédőjével a két halott fiú arcképét is lerántotta) — amikor egy ép emberi agy, amely az élet ezer dolga előtt helyes gondolatot terem, egyszer csak elrúgja maga alól a trambulint és zsupsz, bele az Istenbe. Hiszen érthető, az ember ott keresi a vigaszt, ahol találja. De mégis, hogy egyszerre csak elveszzen a fejed fölül a nap és a csillagok s minden porcikád ehhez a láthatatlan, nem levő s mégis az egész életedet betöltő holdhoz igazodjék, ez . . . igen, ez iszonyú! Ez emberi szenvedés mértéke, hogy az Istent kellett megtenni orvosává. Akármilyen hazugság árán, de szabadulni a szenvedéstől s lezárni a magyarázatok lezárhatatlan körét. Zsongító tapaszt ez az egész. De hogy lehet belenyugodni egy ilyen tapasztba. Inkább fájjon! S talán nem is kellene fájni. Meggyógyulhatna. Csak így könnyebb és olcsóbb. Isten a gyáva betegeké.

— Aki belátta, hogy beteg, mindenesetre közel van hozzá.

— De miért kell azt belátni?

— Mert csak belátni lehet, vagy nem gondolni rá. A te «egész embered» épúgy fikció, mint az Isten, csakhogy képtelen fikció. Mi az, hogy egész? Vagy minden lélek egész, vagy egyik sem. A lélek mindig korlátozott. S mondom neked, a lélek ereje ép az ő korlátai. Aki megismeri a maga korlátait, lelke erejét ismeri meg. A legszebb emberi erők a csonkaság falainak az ostromában pazarlódnak el. Boldog az, aki ismeri a falakat s nem rohan nekik, hanem fölfelé néz s a falak kürtője fölött megpillantja az eget.

— Perverz, igen perverz okoskodás. Lehet, hogy ennyire elvakulj ennek a gondolatmenetnek az átlátszó pszichológiája iránt? Csonka vagyok, tehát senki sem egész. S mert én vagyok csonka: a csonkaság Isten áldása. Azért élünk, hogy a csonkaságunkat fölismerjük. — Van-e ennél képtelenebb perverzítés? A nyomorúságod mankóját tennéd meg a világ tengelyévé. Mankóra szoruló vigasztalás.

— Ha a «degegeszebb ember» minden fogyatkozása külön mankót kapna, mankóval keríthetné be az udvarát. Miért emlegeted úgy az én fogyatkozásomat, mint az egyetlen, amelynek Istenre van szüksége? Te leleplezted az én okoskodásom pszichológiáját? De jobb-e a tiedé? Ezt a Boda Zoltánt a természet elütötte a szerelemtől. Én azonban megőszültem; ez olyan előny, amelyet beléptem pillanatában az orra

alá kell kenni. Hiszen ő az, aki velem szemben a csonka ember s én vagyok az, aki vele szemben az egész ember vagyok. Akármit hisz ő, az csonka hit, s akármit hiszek én, az egész hit lesz. Juttassuk eszébe az ő csonkaságát, rendítsük meg az ő csonka hitét és piszkáljuk ki a Cigánysor kátyújából az ő csonka pályáját. Csakhogy mit gondolsz, hány éve forgatom én ezt a kételyt, amelyet te öt perc alatt akarsz belém oltani? Azért ismertem meg az Istent, mert megcsonkított, vagy azért csonkított meg, hogy megismerjen? Fogas kérdés; fogai közé szorul a mi értelmünk egész kicsinysége. De, hidd el, csak a kezdet kezdetén fogas, amíg az értelem beszél az értelemmel s nem a benned lakó Isten a rádtámadó szavakkal. Éltem, de ez a szó nem fogadja be mindazt, ami a lélekzéssel egyidőben történt bennem. Mindenki él, aki eszik, amikor enni kell s szeretkezik, amikor szeretkezni kell. Az ember azonban mást is tesz, mint él. Nemcsak az életet akarja betölteni, hanem valami mást is. Egy különös többlet munkálkodik benne, amely ki akarja javítani az életet. Jön, mint váratlan elakadása a kétszerkettő kerekeinek. Rádszakad, mint eliszonyodás, hogy ki vagyok s mért nem élhetek az élet szerint. Ez a többlet több, mint az élet s harcol vele. S olykor a többlet kopik le s olykor az élet romlik el. De bizonyos, hogy ez a többlet az, amely a világot Isten országává s az embert Isten fiává akarja tenni. Ez a többlet maga az Isten... Innét nézve mit jelent az, hogy a természet melyik pofonja tanított meg gondolkozni s vajjon e pofon nélkül gondolkoztam volna-e? A pofon épúgy bennem volt, mint az Isten s egyiket sem kerülhettem el.

Horváth Lacit ez a nyíltság kiütötte az ő «egész ember»-sége nyergéből. Ha csak vitatkozni kell, állja ő, de Zoltán egy váratlan mozdulattal kitakarta magát s ez a pőreség megzavarta. Az egész látogatása alatt erre a sebes pőreségre célozgatott. Ő kitalálta «Zoltán titkát», s ez a kitalált titok adott lovat a fölénye alá. Mégis, amikor Zoltán maga nevezte meg, amire ő célozgatott, a vitatkozóból fölmerült az örök gyermekjóság, s már sajnálta, akit megbántott. Nem hitt abban az egyszerűségben, amellyel Zoltán a maga titkáról beszélt. Ez az egyszerűség a nagy sérelem daca. Laci a maga szíve után ítelt s már szégyelte célzásait, amelyek ilyen dacos egyszerűségbe hajszolták Zoltán szégyenét. Csak dadogni tudott, mint kisdíák korában, amikor a szomszédja lábára ejtette a súlygolyót. Adta, hogy nem érti, miféle csonkaságról van szó; habogott valamit misztikus alkatokról s annyira belezavarodott, hogy amikor elment, nagy kanyaróftok ütöttek ki az arcán és homlokán.

Zoltán őszintesége azonban nem volt a nagy sérelem daca. Egyre nyugodtabban gondolt arra a csonkaságra, amelybe Laci szerint nem lehetett belétörödni. Ő maga is meg-megkérdelte magát: gyógyult heg ez a nyugodtság, vagy durva var az eleven seb fölött? — De lassan ez a kétely is megszokássá vált. Fölmerült és eltűnt, s ha utána másra gondolt, gondolatainak nem maradt szorongás-alja, mint régen, amikor egy kerülőúton járó szó is az arcába zavarta a vért.

Még az elmúlt ősön történt, hogy Zoltán meglátogatta az öngyilkos Halász intéző özvegyét. Az asszonynak vendégei voltak, ifjú Horváth Sándor, a felesége és Ilonka. A vendégek nem akartak rögtön cihelődni s neki sem volt oka visszahúzódni. Ilyesformán Halásznénak ugyancsak tömnie kellett a beszélgetés réseit, hogy rájuk ne szakadjon a csend. Mit tegyen? Sándor fiatal feleségét dicsérgette és Zoltánnak ajánlotta a nősülést: «Talán fél az asszonyoktól?» Horváth Sándor ugyanebben a pillanatban fölnevetett, majd, mintha nem is hallotta volna a kérdést (vagy talán csakugyan nem is hallotta), Halásznéhoz fordult: «Képzeld», mondta, «az éjjel azt álmodtam, hogy levágták az orromat s maga egy szál virágot tartott élém. — Szagolja csak, Sanyi, maga szereti a virágokat». — Zoltán nem dönthette el, mi volt ez: csakugyan ezt álmodta Sándor s most ötlött eszébe, vagy vaskosan akart szellemeskedni, megcsipkedni az asszonyok előtt a vöröst? De a tekintete ép ebben a pillanatban tévedt össze a Horváth Ilonka ráfordult tekintetével. Ha van benne egy vérhullám, mely a régi zavar szelének enged, az most felcsap a homlokáig. De nem, Zoltán homloka nyugodt maradt, mint egy bezárt kapu s Horváth Ilonka nem látott rajt mást, csak azt a szánakozó komolyságot, amely annyira különbözött az ő férje akaratos, ráncos homlokától.

Amilyen jelentéktelen volt ez az eset, ugyanannyira bizonyító. Az újpesti híd s a fájdalom, amely a korlátra hajtotta, oly messze volt tőle, mint a gyermektől az a másik világ, amelyben még az anyja lélekzett helyette s izmai szűk húsbörtönbe préselve várták a megígért, szabad mozdulatokat. Másodszor is megszületett s a világ többet világosodott körülötte, mint amikor első börtönéből a világra jött.

Mintha az élete csakugyan akkor kezdődött volna el, amikor az életcéljai elhagyták. A múlt elsúlytalanodott s a jövő nem adhatott mást, mint e jelen másait. «Ha szükségem lesz rá, olyanoktól is kérek, akiknek semmit se adtam», erősgette Laci előtt is, s ez a koldusbiztonság biztosabb vagyon volt, mint egy életjáradék. — Egy idő óta sokat olvasta az evangéliumot. Nem az Írást, amely az igazság tanítója, hanem a testvér-könyvet, amely másnyelven mondja el az ő szíve könyvének a följegyzéseit. Visszaemlékezett szegény Izsák tisztelendő úrra, hogy meggyötörte a faggatózásával: «Ne gondoljatok a holnapokkal.» — Nem léhaság ez, — szuttyongatta szegényt — nem gondolni a holnapokra, amikor a harmadik születésnapunkra már porcellándisznót kapunk s apánk-anyánk tanít ki rá, hogy a disznó hátán lévő rés: a polgár-erény s a jövő. S ez az első rés hány jöendő rést fiadzik, amelyeket polgári kötelességünk tömni és tömni, mert az ember hangya és nem tücsök. — A derék Izsák milyen olcsó kis kompromisszumot húzott ki a zsebkendőjéből, melybe a beteg orrát s a zavarát szokta eltemetni: Krisztus nem akarta, hogy rabjai legyünk a gondjainknak. Mértékletességre int a hangyaságban s tartózkodásra a disznó rése előtt. De ha Jézus ezt akarja mondani, ezt is mondja. — Milyen világosan

állt most Zoltán előtt ez a mondás. — Nem, Izsák tisztelendő úr, ez nem azt jelenti, hogy «a pénz még nem minden.» Ez a mondás épúgy nem fér össze a porcellándisznóval, ahogy Krisztus sem fér össze a társadalommal. Ez a mondás bizalom Istenben és magunkban. Nincs jövő, csak jelen, s minden jelen az Istené. Szíved kamráiban nem lakhat meg egymás mellett a porcellándisznó és az Úr. Sem az Isten, sem a disznó, sem a szív nem tűri el ezt a kompromisszumot. A vallásos ember élete «perc, amely tovalebbről». Léhaság ez? Szent léhaság, amely megkönnyíti az inaidat, de a lelket sem nehezíti el.

Zoltán mindig irigyelte azokat, akik a világ futó tüneményeihez tudtak tapadni s nem ölték meg az egyik pillanatot a másikért. A fiesolei dombokat, Zapatieriék szőlőjét is ennek a mindenért hálás állapotnak az emléke lebegtette tündérszigetként ifjúsága sötét árjai fölött. Minden hernyó megérdemelte a ráfordított gondolatot s ha a kecskével ingerkedett, nem jutott eszébe a sors, amely vele ingerkedik. De Zapatieriék szőlője elszlott, mint egy megálmódott paradicsom. Egy emlék jóízévé száradt az ajkán s homályos ígérethez ködlött a lelkében. Hogy megnyomta a fiesolei napok után a szülőföld alacsony ege! Milyen rosszakarón hunyorgattak rá a sötét ablakú házak! S hogy tért vissza a betevőért könyörgő Boda János szeme-paraszán át a sorsa, mint dohos őszi reggelen az álom kedvéért félbenhagyott öngyilkos gondolat. A fiesolei domb meglebbent előtte, játszott vele és elszökött. A fák hernyói nem állíthatták meg a figyelmét. S a játékos kecskék nem takarhatták el a sors ingerkedését. A Hamar-pör alatt s utána e tavaszon azonban (befogva Csanádiék hajtógyűrűjébe, megint egy Csanádiéba, mint régen, Sonkon) íme, leszállt hozzá a megálmódott Fiesole. Nem is szállt le, belőle vetült ki erre a sötét, gyűlölködő magyar falura s ezt a Fiesolét már semmiféle ébredés sem vehette vissza tőle.

Úgy járt most az emberek közt, mint ott egy-egy különösen nyugodt napon a fái közt. Mintha nem is az állati lét lihegése lenne az élet, hanem titokban sarjadó növények néma légvétele. Megtalálta a növényt az emberben s az emberek Zádorát önmagában. Járt-kelt az ő kolóniája bajaiban, ezek közt a Kőkönyeiek, Bodák, Kovácsok és Sebestyének közt, akik e kertész előtt egy hajdani, vagy jövőendő növényélet mimi-krijébe csendesedtek s várták a kezet, amely megigazítja egy-egy levelüket. Tudta ő, hogy ez a mimikri percekig tart s ha elmegy a kertész, visszatér Sebestyénbe a hörcsög, Boda Jánosba az erkölcsi nihil és Schwarz Irmába rútságának a gyötrelmei. Ki érezhette világosabban, mint ő, hogy minden lélek magassága más hegy, s bár mind fölé egy ég borul, mindre más ösvény vezet? Nem válthatta meg az ő kolóniáját. De nem nagy dolog-e ez is: megtanítani az embereket erre a percnyi, öntudatlan színváltozásra s e színváltozás varázslatába járni, mint bűvölő, aki a lélek vadjait bűvöli el.

A Farkasréten csak a lelkek szerkezetét ismerte ki. Törzslapjain a belső vádak, önámítások és menekvések kerekeit illesztette össze.

Ez a fiesolei hangulata azonban a lelkek rejtett lehetőségeit idézte föl, azt, amit a világ az emberben elnyomott. Tehetséges, fensőbbrendű, erkölcsös, egészséges: hogy elvesztek belőle a hajdani ítéletek, csak az emberek rejtett lelkét látta; s azokat szerette legjobban, akikben legtöbb volt ez a világi ítéletekre le nem fordítható semmi-tartalom. A csönd lakik némelyik emberben, a titkon munkáló növények s az önmagában végződő végtelenség csöndje. Hajdan értetlenül ment el az ilyenek mellett, most ezek voltak a kedvesei. Tudta, mikor dől le Kökönyei Gyurka a határmesgye akácai alá s úgy intézte a sétáját, hogy ő is odaheverhetett mellé. Beszéltek egymásnak az életükről s a beszédjük céltalan volt és idővel nem törődő, mint a zab fürtjeinek méla lóbálgatása.

Boda Irénke sem hajtotta már Jóska alatt a hintát, de az «egy üveg óma, két üveg óma» béketűrése ottragadt az ajkain. Már ő főzött s úgy beszélgetett a csöbreivel, mint külön kis serény nénemasszonyokkal, akiknek ugyancsak ki kell pirulniok és meg kell izzadniok vele együtt, hogy az ebéd időre kész legyen. Zoltán különösen megszerette ezt az igénytelen lánykát. Ősszel fordult a tizenötödikbe s csenevészsége váratlanul átmelegedett. A haja fehér s a karja vékony maradt, de hajon és karon egy belső nap csillogása ült. Zoltán boldogan látta, hogy Kökönyei Gyurka nem egyszer mosolygott vissza erre a csillogásra, pedig már nem élt Jóska s nem volt ok kötődni a macska farka miatt, amelyért Irénke könyörögni kényszerült.

De aki mellett Zoltánt mégis a legtovább pihentette meg az a «tovalebbenő perc», amelyen úgy lebegett, mint Jézus a Genezáret-taván, az anyja volt, ez a hallgatag anya, aki annyi éven át élt a konyha bútorai közt, mint járó asztal vagy lélekző edény s most lám, milyen jelentős beszéd lett a hallgatása, pedig épúgy hordta a világ mögé figyelő szemét, mint előbb. Zoltán órákhosszat elüldögélt az övéi közt, a konyhaszéken s míg az apja a kuruzsló-szakmában pletykálgodott, öregesen dödögött, vagy ép Zoltánt pedzegette, hogy miért nem vizsgálzik le már; ő az anyját figyelte, amint a faliszekrény fonottkosarából kiemeli a tojást, odaveri a bögre szélére, szétfolyatja a sárgát és a fehért, vagy az emelkedő habú tejet húzza félre a kirepedezett ujjáival, amelyeknek nem kell fogóruha, megszokták a tüzet. Zoltán időnként keze alá tolta az asztalon heverő kanalat s eltett az útjából egy széket, de feltűnés nélkül, hogy meg ne zavarja őt abban a csöndességben, amely e házi szertartások alján lappanghatott. Azért az anya is érezte őt, mint kellemes közelséget, amelynek talán a természetét sem ismerjük, de tudjuk, hogy kellemes s mozdulataiban egy távoli, földöntúli kacérság csillant meg, amelynek ő már a nyugtalanságát sem érezte; az aszott testében eltemetett ifjúsága keletözött az örökké várt szeretet előtt.

Zoltán sokszor végiggondolta ennek az asszonynak az életét, akinek a végtelenbe járó tekintete, íme, lassan az ő szemében is fölfakad s csöndje ő köréje is titkos páraokört lehel. Az anyja iránti szere-

tetén érezte meg, hogy már-már kész lélek ő ; az orom közel s mindegy, hogy az ember egy napig vagy száz évig fürdik az ég áramaiban, ő kiért az időszámító emberek közül s az időt nem ismerő Isten birodalmában él.

S mintha csak az élet is (vagy inkább, aki az élet alján az élet megjavítása ellen tiltakozik : az «egyszerű okosság», a nehézkedés, az ördög) fölfigyelt volna, hogy : hohó, valaki át akarja lépni a határait, megint egy szökevény, aki a szökés lehetőségét hirdeti. Amit huszonöt-éven át megtagadott, most mohón felkínálta, szinte visszasíránkozta a távozót : ne siess, barátom, itt van mindaz, amit kértél. Hogy eddig tartogattam? Hajaj, csak kellettem a portékámat ; nesze, fogd s tartsanak meg nekem.

Az ördög megkísértette Zoltánt s csak ők ketten tudták, hogy az életnek ez a visszacsalogatója az ördög kísértése volt. Aki az ördög karmai közt él, sokszor bosszankodik az ő vigyori igazságtételén. A dicsőséget akkor éred el, amikorra elkopott füledben a dicsőség csengése. A disznófejű-nagyúr akkor szúrja fel előtted arany szügyét, amikor az aranyán már csak arany mankót vehetsz. Az asszonyok akkor esnek utánad, amikorra elfelejtet a tulajdon esengéseid. Az ördög is igazságos, mondják, akik az ördögnek éltek s nem tudnak mit kezdeni késő bérével. Aki azonban az Istennel van, nevet az ördögön, hogy kaviccsal akarja megvesztegetni s márcsal akarja leitatni őt.

(Folyt. köv.)

Németh László.

BEVEZETÉS A NÉPTUDOMÁNYBA.

(Beköszöntő előadás az újonan szervezett néptani tanszéken. Szeged, 1929. szept. 20.)

A JELEN pillanat, amidőn egy újon szervezett tanszékről az első szó elhangzik, a magyar tudományosság történetében a személyi vonatkozást teljesen kikapcsolva, jelentős eseménynek tekintendő. Történelmivé avatja e percet az a körülmény, hogy a sokáig mellőzött, de jelentőségben a többi tudományággal egyenlő rangú és horderejű studium: a *néptan* jut általa érvényesüléshez a tudományok hivatalos csarnokában. Sajnos, ennek jelentősége, a fontos hivatás, melyet a néptan betölt, a köztudat felfogásában még alig bontakozott ki, alig nyert világos fogalmi képet. A nemzetnek még tanult rétege is, főképp az elnevezésből következtetve, csak annyit tud róla, hogy e studium *a nép megismerésével* foglalkozik.

Ez a laikus magyarázat, mint kiinduló pont, nagyjában meg is felel studiumunk foglalkozáskörének; jelzi azt, hogy tárgya a népelet ismerete, de nem sejteti annak tudományos oldalát, nem árulja el, mi rejlik az ismeretek megszerzése mögött, miféle problémák adják fel szfinx-szerű kérdéseiket a vele foglalkozónak, mily jelentős eredményekre tekinthet már is vissza és mik viszont azok a hét pecséttel lezárt rejtélyek, melyek még megoldásra várnak, — szóval, mi a tudományos hivatása és feladata e munkakörnek. Minderről nem értesülve, a nemzet intelligenciája — az ignoti nulla cupido álláspontján — évtizedeken át közömbösen haladt el e szakbeli kutatások eredményei mellett; pedig ha nem is a szigorúan vett tudományos bűvárkodások, de ezek eredményeinek messze kiható nemzeti jelentősége megkívánhatta volna, hogy nagyobb érdeklődés és részvevő figyelem forduljon feléje a köz részéről.

Bizonyára különösnek fog tetszeni, ha beköszöntőmet mindjárt szemrehányással kezdem. De nem térhetek ki előle; rávisz az én jelen helyzetem és az a szemszög, amelyből a viszonyokat ma nézmem kell. Mérlegeljék velem együtt a következő szempontokat. Szabad-e elhallgatnom a szemrehányást, ha rátekintek arra a sürgő munkásságra, áldozatkészségre, állandó éber érdeklődésre, mellyel a minket környező kisebb és elmaradtabb kultúrájú nemzetek e tárgyat felkarolták; — ha eszembe jutnak azok a kötet sorozatokat kitevő publikációk, amelyekkel részben saját közönségüket, részben fordítások útján a külföldet elárasztották; — ha rá gondolok azokra a nagy, nyugateurópai monografiákra, amelyek az emberiség népi rétegeinek egy-egy megnyilatkozás-formáját választották tárgykulcs az azokban százával találok az adatokat a mi szomszédaink népeletéből s ahonnan csak a magyar anyag hiányzik (amely pedig sokkal több és találhatóbb adatot szolgáltatott volna nekik, mint a felhozottak!); — ha egy legújabb nagy külföldi publikációban, ahol az európai kisebb-nagyobb nemzetek népeletének ismertetése van egybefoglalva, azt látom, hogy az egyes népek leíró méltatására 80—100 oldalnyi terjedelem van szánva, a magyar nép pedig az egyetlen kivétel, amely összesen 3 és ½ oldalon szerepel, — azt hiszem, nem

alaptalan a panaszom az itthoni részvétlenség fölött, amelynek mind e szomorú tapasztalat egyenes folyományaként tekintendő.

Nem hivatásom és a hely sem, az alkalom sem arra való, hogy politikai szempontokat vonjak be mondandóim keretébe — azt az egyet még sem hallgathatom el, hogy a nálunk eddig tapasztalt nagy mulasztásoknak kell a nemzetet ért rettentő csapást is jórészt betudnunk: megcsonkításunk tragikumának eredendő okát nem kereshetjük másban, mint abban, hogy magunk sem törődve a magyar népi réteggel: a nemzetnek létszám szerint $\frac{2}{3}$ -ával, annak sajátos értékeit, életének és jellemének eredeti vonásait elmulasztottuk a külfölddel megismertetni. Amit máshol, mint eredetiséget, büszkén hirdetnek, mi valami álszégyenkezéssel negligáltuk, sőt titkoltuk s mindenkor csak európai színvonalunkkal álltunk elő. Pedig a külföldet, úgy most, mint az előző időkben, nem a mi általános középeurópai nívónk, ez a náluk is meglévő szintelen típus, érdekelte, hanem az, ami bennünk sajátosan magyar, ami nemzeti jellegünket alkotja s amit legtisztábban, legépebben megőrizve, a magyar néplelekben találunk meg. — Így történhetett csak, hogy kint mindezt nem ismerve, a döntő pillanatokban ellenségeink minden szava hitelre talált s a határozó tényezők egyetlen ellenérvet sem tudtak mohó ráfogásaikkal szembeállítani.

A komoly vizsgálódásnak most már az a feladata, hogy ezt a megfoghatatlannak látszó, szinte öngyilkos közönyt megmagyarázza; feltárja az okokat, amelyek e normáistól eltérő helyzetet létrehozták. Első ilyen körülmény, amire ráutalhatunk, az a társadalmunkban tapasztalható mély szakadék, amely ott tátong a nemzetet alkotó két főréteg: a népi elem és az intelligencia közt. Más, organikusan kialakult államokban ezt az úrt természetszerűen áthidalja és a nemzetet ezáltal kompakt egységbe forrasztja az a középréteg, amelyet az iparososztály, a kézműves kis mesteremberek csoportja alkot. Ez a népi rétegbe bocsátja gyökerét, a között él, onnan szí életet, de annál magasabb képességű és szabadabb mozgású lévén, fölfelé tud közvetíteni. Ez az egykor fontos társadalmi rend, sajnos, ma mindenütt letűnőben van, de sehol annyira, mint nálunk. Odakint ez az elem sokáig a nemzet gerince volt, a független polgárok rendje s ott betöltötte hivatását azzal is, hogy idejekorán érdeklődést ébresztett a felsőrendűek közt a maga s rajta keresztül a népiréteg iránt. Nálunk erre nem volt mód, mert iparos elemünk nagyrésze idegenből származott be s ami eredeti magyar iparúzó elem volt is, a külföldről hozott céhrendszer azt is elnémetesítette. Újabban pedig a gyáripár széjjelözönlő termékei adják meg ez alig tengődő rétegnek a halálos dőfést. Most, ez áldatlan viszonyok közt, midőn a két nagy réteg között semmi lelki kapcsolat nincs s szinte idegenül tekintenek egymásra, a faji összetartozás érzetét, a közös nemzeti egység és egymásrataltságot tudatát csak egy szerény, kis méretekben jelentkező mozgalom képes megindítani. A feladat, amelyre vállalkozik, talán most még túlságos nagy, de a természet rendje szerint, kicsiny csirából is terebélyes fa válik idővel — ez ad reményt arra, hogy mi, a népelettel és néplelekkel foglalkozók (mert más e feladatra nem vállalkozhatik), vállaljuk az előkészítő munkát, elsősorban a felsőréteg megnyerését az eszme számára. A néptannal való intenzív foglalkozás, a népi értékek megismerése és megbecsülése, képesít bennünket a nagy cél felé törekvésre. Nemzeti jelentőségre természetesen a vállalkozás csak akkor fog emelkedhetni, ha a fölkelített érdeklődés a felső rétegben általánossá tud válni. Ezért minél több munkatársra van szükségünk és ha kecsegtethetem valamivel az illetőket, biztosíthatom őket, hogy e studiumnak végzetes varázsereje van; aki egyszer neki szentelte magát, nem tud tőle

többé szabadulni. Az ilyen szellemi munkás azután mind egy-egy hídépítője lesz a jövő — reméljük — szebb és egészségesebb kialakulásnak, a szükséges belső regenerációnak.

Egy másik, már mélyebb lelki ok, amely a két nemzetalkotó elemet elválasztja egymástól, a gondolkozásmódnak, a világszemléletnek különböző volta; ezt megszüntetni nem lehet, de nem is kell, sőt eltérő voltánál fogva alkalmas arra, hogy az intelligenciában érdeklődést keltsen a másfajta lelki habitusu néplelek iránt. Szinte szállóigévé vált már a mondás, hogy a föld egyszerű gyermekei *egocentrikusan* gondolkoznak, a tanult osztály pedig *heterocentrikusan* szemlél és ítélkezik. Amaz még nem ment át a renaissance-kor megteremtette objektivitáson a természet jelenségeivel szemben, a felsőrendűek ezt a fokot átlépték és függetlenítették magukat a környező természet szuggesztív befolyása alól. A művelt ember a természet változatos képeiben tud gyönyörködni, mint egy tőle különálló jelenségben: tárgyilagosan ébred fel benne a tetszés érzése, mint ahogy gyönyörködni tud egy művészi festményben, vagy szoboralkotásban, amely tőle függetlenül, külön tárgyként áll előtte. Az egocentrikus szemléletű egyén viszont, nem ismervén a természeti változások tudományos okait, az abban megfigyelt jelenségeket *normalitvumok*nak tekinti. A világ az ő szemében egy nagy egész, amelybe ő is beletartozik s minthogy ő a szemlélő, a kapcsolatok középpontjának érzi magát. Ő maga a természettel szoros kontaktusban van, minden jelenségét magára vonatkoztatja, annak megnyilvánulásaiából következtet magára: ha csillag hull le az égboltról, valaki ugyanakkor meghalt; csörög a szarka a közelben, vagy az ajtó magától kinyílik: vendég jön; kuvikol a bagoly, vagy vonít a kutya: baj éri a házat; — «Jegenyefa tetejében két holló ül feketében, Gyászruhájuk *engem* illet» . . . — mondja népdalában, vagy: «Aláfoly a Tisza, nem folyik az vissza, Elment az én rózsám, nem jön többet vissza» . . . stb. Míg az intelligens ember tehát elválasztja magát a természeti környezettől, a nép azzal egybeforrtnak tudja magát. Innen fakadnak ezernyi babonái, képzeletének rémlátásai, titokzatos erők, amiket beleolvas tárgyakra, emberekbe; ebből sarjad ki hite a boszorkányokban és táltosokban és i. t. Szóval primitív és naiv egész praelogikus gondolkozás módja. Ezt megérteni, ebbe behelyezkedni csak az a művelt ember képes, aki a néplelettel hosszasan és behatóan foglalkozik. A laikus kaputos elem vele szemben mindig idegenkedéssel fog viselkedni s hajlik arra, hogy miatta lenézzze, megmosolyogja a nép elmaradt gyermekét.

Am a helyzet sajtóságaos módon mégsem olyan vigasztalan, mint ahogyan e szétválasztottság magával hozná. Mutatkoznak újabb korjelenségek, amelyek arra engednek következtetni, hogy a művelt elemben ma is él valami nosztalgikus, tudatalatti vonzódás a népi világ iránt. A mult század romantikus korszakában ez a vonzalom rajongásig fokozódott, amit később hűvösebb, kiábrándultabb idők váltottak fel s ma ismét mintha fokozódó érdeklődés jelei nyilvánulnának meg. Figyeljük meg szépirodalmi tárcanovelláinkat, majd fele, vagy ennél is több a néplelet köréből van merítve, a mulató úri világ népdalokat húzat a cigánnyal és maga is előszeretettel énekel hozzá. A népi díszek, kézimunkák, hímzések szalonnaszalokra kerültek s a szindarabok mesteremberei egy-egy régi népdal köré garnirozzák darabjaikat, mint aki a gombhoz varr kabátot. A rádióknak, ennek a hihetetlen elterjedtségű és országos hatású új intézménynek legkedveltebb műsorszámai a népi zene és az ily jellegű énekelőadások.

De komolyabb téren is mutatkoznak kedvező jelek. A népi zenének,

éneknek bűvárai akadtak ; nagy muzsikuskok (Bartók, Kodály) kiszállnak a tanyákra, fonogrammban felveszik az eredeti melódiákat s azok típusairól mélyreható tanulmányokat tesznek közzé. Nem hagyhatom említés nélkül a folkloristák működését, akik újabban kettőzött buzgalommal látnak neki a népszellem egyéb termékeinek, aminők a mondák, szokások, babonák, népmesék, balladák, népi dalszövegek ; az anyagot szisztematizált összefoglalásokba tömörítik s belőlük ősrégi, honfoglalás előtti mithikus elemeket, majd régi kereszténykori emlékhagyományokat emelnek ki. Eredményeik legújában arra indították a Magyar Tudományos Akadémiát, hogy kebelében külön néptani bizottságot szervezett, amelynek hivatása lesz az ezirányú kutatások elősegítése, a népre vonatkozó ismeretanyag gyűjtésének előmozdítása, a szakkörbe vágó mindennemű kiadványok közzététele ; mindannak hathatós támogatása tehát, ami a néptudomány kifejlődésének szárnyat adhat.

Ezt az örvendetesen megindult új szellemi áramlatot honorálta a mi éles meglátású kultuszminiszterünk, midőn mind e részletmunka összefoglaló ismertetésére s azok tudományos rendszerbe foglalására, valamint a megfelelő szukrencencia kioktatására egyetemi kathedrát szervezett. Széles köröknek feltűnt Klebelsberg miniszterünknek az a rendelkezése, hogy a tanszéket nem a fővárosban, nem a hazai legnagyobb egyetem kebelében állította fel, hanem Szegeden, az itteni Ferenc József Tudományegyetemen. A távolból szemlélők ez intézkedés lényegét meg nem értve, kárhóztató véleményeket is nyilvánítottak miatta. Pedig a viszonyok helyes mérlegelése miniszterünknek ad igazat. Az ilyen speciális studiumú kathedrának ott van legalkalmasabb helye, ahol az iránta való érzéknek és érdeklődésnek már előzetes jelei mutatkoztak. Szegednek e tekintetben félreismerhetetlen tradíciói vannak. Az újabb korszak legkiválóbb népies magyar írói, Gárdonyit sem véve ki, itt működtek. Mikszáth Kálmán innen indult diadalmas útjára ; Dankó Pista és Pósa Lajos itt termelték a népies dallamok és szövegek százait, melyek innen váltak a nemzet közkinccseivé ; Tömörkény István őstehetsége itt örökítette meg a népi alakok és életviszonyok legmesteribb hűségű rajzait s e nemes hagyomány állandóságáról a köztünk élő Móra Ferenc gazdag termőereje gondoskodik mindmáig. Ilyen jól előkészített talajjal egyetlen más város sem dicsekedhetik. Az sem utolsó előny, hogy a gazdag változatosságú tanyavilág, amely Szegedet koszorúként övezi, mindmegannyi kész instruktív múzeális gyűjtemény az oktatónak és a hallgatóságnak. Mindez együttvéve teljesen igazolja a belátó kultúrpolitikus helyes intézkedését.

* * *

Ez általános érdekű aktualitások után áttérhetünk sajátos tárgykörünk rövid jellemzésére. Minden tudomány munkaterülete három részre oszlik : van egy anyaggyűjtő, egy rendszerező és egy feldolgozó része. Munkánkban már az anyaggyűjtés megkíván némi szakbeli jártasságot, bár végezhetik sikerrel érdeklődő laikusok is, ha ahhoz alkalmas elhelyezkedésben vannak. A nép élete és lelki megnyilatkozás módjai állandóan buzogó források, melyek óriási anyagmennyiséget bocsátanak rendelkezésünkre. Mindent felgyűjteni fizikai lehetetlenség, de nem is szükséges. Az e téren kiérett tapasztalatok arra tanítanak, hogy az ily tömegtermelésben sok a selejtes, sok a töredékes roncs, az ügyetlen ismétlés. A nép között, akárcsak az úri rendnél, vegyesen akad rátermett kiválóság és kontár elem. A tehetség nem a tanult emberek kiváltsága ; ösztönös adomány az, amit a Gondviselés plántál az intelligencia

és a nép egyes tagjaiba egyaránt; talán csak egy eltéréssel: a nép közt a rátermett egyén többnyire magára hagyatva, észrevétlen marad. De hogy mennyi a tehetség a népi rétegben, amely vagy abban kiváló, hogy kitűnő emlékezettel megtart minden átvett hagyományt, vagy abban, hogy újat teremt rögtönözve, önkénytelen kedélynyilvánulásból, vagy mint formaművész színekben és alakban, ötletes elrendezésben juttatja kifejezésre lelke tartalmát, annak mi, szakbeliek vagyunk élő tanúi. Ezeket a született művész-érzékűeket, e nótafákat, mesemondókat, emlékhagyományok letéteményeseit kell a gyűjtőnek felkeresnie, sokszor felfedeznie s az illet ki kell vallasnia, belőle lehetően mindent kiszedni, mert tőlük kapjuk a legépebb vagy legújabb anyagdokumentumokat. Ezek a népi tehetségek, mint környezetük legfogékonyabb egyénei, különösen manapság annak vannak kitéve, hogy külső kultúrhatásokat, nem magyar, hanem idegen elemeket naivul felszednek, azokat szinte öntudatlanul belevegyítik a maguk őanyagába. Ezért nem a városi vagy forgalmasabb falusi helyeken élők alkalmasak médiumul a gyűjtő számára, hanem félreeső tanyáknak, magányos majoroknak, telepeknek érintetlen maradt lakói. Vannak ugyan e részben is kivételek, mint volt az a sopronvárosi utcaseprő, akitől Bünker Rajnáld adott ki egy nagy kötetet megtöltő közlést s általa a legklasszikusabb folklorkötetek egyikével ajándékozta meg a világot.

A gyűjtést is szervezni kell; ma már nem elégedhetünk meg esetenként jelentkező amatőrök véletlen zsákmányaival. E tekintetben elég arra utalnom, hogy jól felgyűjtött területeink mellett, aminők a palócság, székelység, a Balaton vidéke és a mi felejthetetlen Kálmány Lajosunk érdeméből Szeged környéke, — számos nagyobb földdarabja van az országnak, ahonnan eddig semmi anyagunk nincs, azt se tudjuk a mi munkakörünkben, hogy ott magyarok laknak-e vagy sem? Az egész Csallóköz, a Kis-Alföld fel Nyitraig, a Bodrogköze, a Duna mente Csepel-szigettől le a Bácska aljáig, a Körösök vidéke, az erdélyi mezőség térképünkön mindmegannyi ismeretlen fehér foltok. — E nagy hiány pótlását s a gyűjtés rendszeres megszervezését, tudtommal, az Akadémia néprajzi bizottsága vette fel munkaprogrammjába. Módot adunk majd a rá vállalkozó ifjúságnak, hogy előzetes instrukciók után e nemzeti munkából kivége a maga részét.

A második teendő a gyűjtött anyag rendezése, műfajok és típusok szerint való csoportokba foglalása. Ezt az archivális munkát képzett szakembereknek kell végezniök. Az erre szolgáló kioktatás, a máig ismert anyag áttekintő ismeretének nyújtása a katedra feladata. Itt specialistákat kell kinevelnünk, akik tárgykörükben otthonossá válva, magukat művelik tovább. Egyik a népművészet ornamentikáját, másik a faragásformákat, harmadik a háztípusokat, ismét más-más az időszakos szokásokat, a háztűzhely és családi élet motívumait, hiedelmeket és babonás eljárás módokat, a táncok formáit, nótákat dallam és szöveg szerint, történeti és helyi mondákat, okkult miszticizmust, meséket, gyermekjátékokat, közmondástípusokat, mint a nép bölcseségének aforizmáit és í. t. kiki a maga hajlama és kedvtelése szerint vállalatja belőle. — A rendezett anyaggyűjteményekből a legtanulságosabbak, a típusképviselek, a legjellemzőbb változatok, mint egy mintakollekció, kiadásra is kerülnek kellő jegyzetutalásokkal a kéziratban maradt rokonanyagra. — Ha ebben külföldi, bevált minták után indulunk, azt senki rossz néven nem veheti: a skandináv szkanzenek, a finn folklorarchivum, az észti Eisen- és a mecklenburgi Wossidlo-féle kéziratkollekciók, a szicíliai Pitрэ

eljárás módja úgy állnak előttünk, hogy mindegyikből a legjobbat és viszonyainknak legmegfelelőbbet átvehetjük tőlük.

Aki azután e munkatársak közül a maga speciális anyagának kellőképp urává lett, önmagától válhatik idővel tárgyának tudósává. Ez a *harmadik* s tulajdonkép a legfőbb lépés. A néptan igazi kutatócélját csak a tudományos feldolgozással éri el. A tudomány nem elégedhetik meg a tényleges állapottal, adatok s az egész tárgykör megismerésével, neki ezek létrejöttének *okait* is ki kell derítenie; magyarázatát adni, miért alakult ki egy bizonyos jelenség ép ebben a formában és nem másképp; mi volt a ma jórészt érthetetlen s a néptől magától sem tudott hagyományformáknak eredeti értelmük és rendeltetésük? — Talán sehol nem mered annyi rejtély és homály a tudós elé, mint a mi területünkön, de annyi szép megfejtés, érdekes magyarázat sem akad talán sehol máshol, mint e téren. A megfejtést kereső utánjárás a tárgykört rendkívül kiszélesíti. A nyomozó önkéntelenül rácsábul arra, hogy kereső útján kitérjen a szomszédos, majd a távolabbi európai népek hasonló jelenségeire; ha ezekben sem talál megfejtést, még tovább kell nyomozása körét kiterjeszteni. Az eddigi tapasztalatok arra vezettek, hogy helyi hagyomány- és szokástörédekeinkhez a legtöbb és legmeglepőbb magyarázatokat a primitív népek ethnológiája rejti magában. Ez első pillanatra nem látszik valószínűnek, pedig a valóság emellett tanuskodik. A köznép u. i. mindenütt szívósan ragaszkodik az apáiktól örökölt életformákhoz; szokásai, hitvilága, szórakozó-módjai azoktól eltanult átvételek. Ezek generációkon át adódva kézzől-kézre, szinte módosulás nélkül, többnyire rendkívül régiségűek, nemcsak évszázados, de akárhányszor évezredesek; abból az időből valók, mikor még a mi népünk is primitív fokon élt, hasonlóan a mai ősalapotú törzsekhez. Míg mi, később belekerülve a kultúra európai légkörébe, a primitív szokásmódok és hagyományformák eredeti teljességét, reális kapcsolatait a fejlettebb életberendezés folytán elvesztettük, náluk az ú. n. vadembereknél mindez éppen megmaradt. — Ezekkel a ma szétszórtan élő, a föld legszélsőbb pontjain található törzsekkel egy nagy tudomány: az *általános ethnologia* foglalkozik. Bámulatos eredményeket tárt fel már eddig is az emberiség kultúrágainak eredetéről, fokozatos kialakulásáról. Voltaképp ez a studium magyarázza meg, miért vette az emberiség fejlődése ezt az irányt és nem másfélét. Megvilágítja az emberiségnek a történelmi idők *előtti* életét; fénycsóvákat vet az őskornak olyan sötét területeire, ahonnan híradást sosem reméltünk. Mindennemű kultúrvívmányaink fejlődésfokait csak ezóta látjuk kezdő jelentkezésüktől összefüggő sorozatban napjainkig. — A néptannal foglalkozónak ez az általános ethnologia úgyszólván előiskolája. A népelet bármily jelenségével foglalkozik, ez a studium nyújt neki róla evolúciós képet, általa tudja, hova helyezze el a fejlődés folyamatába a kérdéses jelenséget; ez árulja el, régi-e, ősi-e, vagy későbbi kultúralakulattal van dolga.

Igy aztán a néptan tanulmányozójának három studiumban kell otthonosnak lennie. Egyik az *általános ethnologia*, amely az egész emberiségnek a népénél is régibb és egyszerűbb életét tárja fel előtte, másik a mai népi réteg ismerete és pedig kettős ágazatban: egyik ág a *tárgyi néprajz* (szoros értelemben vett *ethnographia*), amely a nép készítette és használta eszközöknek, ruházatnak, hajlékberendezésnek, külső és házi foglalkozásnak módjait és formáit öleli fel; másik ága: a *folklore*: mindaz, amit a nép szellemileg termel és annak lelkivilágát alkotja; — e két főstudium mellett a harmadik az *általános kultúrtörténelem*, amely megmutatja, mi szüremlett alá felső társas rétegekből a nép

közé. — Mostanában egy felkapott elmélet azt hangoztatja, hogy minden, amit a népnél találunk, felülről került le hozzá s tulajdonképen a nép sok különféle korszak műveltségének hozzá leszivárgott elemeit tartja magában. Ezt a tetszetős theoriát a szellemtudományok képviselői majdnem egyhangúan magukévá tették s ma lépten-nyomon halljuk, hogy a néptan hivatása nem is lehet egyéb, mint e lekerült kultúrjavak régiségét, egykori divatának idejét meghatározni s ezzel munkája kimerültnek is tekintendő. Nem kell sok bizonyítás ahhoz, hogy a teoriát csak olyan valaki vethette fel, aki néptani problémákkal szakszerűen sosem foglalkozott. A népnek főképp szellemvilágában annyi a primitív, őskorbeli eleme, amely felülről, fejlettebb rétegből sosem származhatott, hogy ezt az egyoldalú elméletet emiatt nem ugyan elvetni, de a maga szűk határai közé szorítani jogunk és kötelességünk.

Igen tisztelt Hallgatóim! A nagy anyagról és feldolgozás módjairól csak vázlatos, rapszodikus képet vethettem önök elé. Fogalmat törekedtem nyújtani a néptan studiumának fontosságáról úgy tudományos, mint nemzeti szempontból. Sejtetni óhajtottam a problémák horderejét, mellyel foglalkozik, a tárgykörnek szinte kimeríthetlen gazdagságát, a studiumnak vonzó, szuggesztív erejű természetét. Mindehhez most még a következőket kell hozzáfűznöm: Európában tárgyunknak ma 51 egyetemen van tanszéke, Amerikában nincs egyetem vagy magasabb kollégium, ahol teljes jogú tantárgyként ne szerepelne; — van ezeken kívül világszövetsége: a *Folklore-Fellowsok* szervezetében, amely feladatául tűzte ki a kutatóknak a külföldi odatartozó anyag szállítását kölcsönös kicserélés útján — s ami legfontosabb: már nem egy európai ország, belátva a tárgynak nemzetnevelő, sőt politikai súlyát, felvette középiskoláiba a *kötelező tantárgyak* közé. Ez újításban Anglia volt a kezdeményező, követték a skandináv államok, majd Finnország s most legújabban Poroszország. Azt hiszem, nem lesz messze az idő, különösen Akadémiánk várható agitációjának hatása alatt, hogy a néptan nálunk is bevonul a középiskolai oktatásba, amivel hathatósan közre fog segíteni a két elkülönült nagy nemzetrétegnek egybeforrasztásában. Ehhez majdan tanerők kellenek s én boldog leszek és a Mindenható áldásos megsegítésével tisztemet betöltöttnek fogom érezni, ha e tanerők között az elsőket én bocsáthatom nemzetem rendelkezésére.

Solymossy Sándor.

MENEKÜLÉS.

ANAGY házak között megszorult a köd. Fuldokolva törtettek át rajta a haza igyekezők. Mellükre ráült ez a nyirkos testetlenség. Fojtogatta a torkukat és felivódott a kedélyükbe is. Olyan reménytelenséget lehelt, mintha az életet cáfolta volna halállá.

A sűrű gomolygáson egyszerre csak áthatolt egy váratlan és valószínűtlen ragyogás. A nap kiküzdötte átmeneti győzelmét. Átszínesítette a szürke fátyolt és megszépítette a nyomort burkoló köveket. S ez a ragyogás titokzatos mélységekből felcsalt egy mosolygást a szomorúan bandukoló Bán István arcára is. Úgy küzdött, imbolygott rajta a jókedvnek ez a sugara, mint a nap a köddel. Sok keserúséget és sok fásultságot kellett elúznie, míg diadalmaskodhatott.

De akkor azután egészen szétterült. Fantasztikus szivárványokat sorakoztatott kedélye horizontjára. Most jobbról ívelték át az életét, most balról. Új megvilágítást kapott a multja és ezer lehetőséggel hívogatta a jövő.

Hiszen még nem fejeződött be írói élete. Lelkének legfinomabb megnyilvánulásait egy idő óta ugyan visszautasítják a szerkesztőségek, de nagysikerű első regényének erkölcsi tőkéje még most is kamatozik. Ha egy időre kivonná magát a mindennapok karjából, belevethetné energiáját az írás gyönyörűsége és megváltó csodájába. Hátha megírná a regényt? Az új regényt, a nagy regényt, melyben ott lüktetne életének minden megismerése, ott vonaglana minden csalódása és felvirulna benne minden reménysége. Igen, meg kell írnia a vívódó lelkek regényét. Bele kell vinnie minden átélését, oda kell mutatnia minden hitét, hogy megkönnyebbüljenek azok, kikhez a sors eljuttatja.

Talán érezte, hogy az alkotás titokzatos munkája befejeződött. Az átélések ideje lejárt. Tudata alatt már elrendeződött az anyag. A szenvedések új megismerésekké alakultak át és most már csak egyetlen alkot kell megindítania, hogy a többiek is hozzászegődjenek és belevigyék írásába az élet színeit. A következő percben feléje nevetett az alak is . . . Egy leány . . . Egészséges, fiatal gyermek, ki nem is sejti, hogy az élet nevetésen kívül mást is jelent. De, mert egészséges lelkű, bátran magára vesz minden terhet, amit az évek reáhalmoztak. Szülőkért, emberekért, nemzetéért harcol. Nem roskad le alattuk, hanem hozzájuk edződik. Távoltartja lelkétől a szennyet s így a tisztaság tudatalatti fölénye vállalva harcol mellette. Győz. Győznie kell. Nem szabad disszonáns akkorddal befejeződnie a verejték és hit könyvének.

Másoknak dolgozva, nyomorgóknak is, meg kell mutatnia a magányos élet szépséglehetőségeit. Úgy kell elvezetnie a kiegyensúlyozott öregségig ezt a leányt, hogy ezer más nő, társ nélkül szenvedő nő megérezze rajta keresztül : Az élet így is lehet egész, szép és hasznos !

Előre lóditotta az elképzelés. Már ott szeretett volna ülni kis írógépe előtt, hogy fehér billentyűinek segítségét kérje. Keze remegett a türelmetlenségtől. A leány-alak mellé felsorakoztak az új emberek is. Öregek, fiatalok jöttek. Örültek és szenvedtek, hittek és tagadtak, dolgoztak vagy tehetetlenül futották tovább a napokat. De éltek ! Mind éltek ! . . . S az író érezte, hogy ez a sok élet már követeli tőle a megszületését is.

A lakáshoz vezető lépcsőkön egy iramban futott fel. Csak a harmadik emeleten fulladt ki egy kicsit. De reszkető keze már a kulcsot fordította. S a benyiló ajtó beengedett egy parányi fényt a komor előszobába is, mintha előtte akarna járni az alkotás kiválasztottjának.

Dobogó szívvel nyitott be szobájába. A gép ott várakozott reá. Nem ugyan erre a munkájára, hanem a hivatalból hazahordott restanciákra, melyek most is duzzasztották kopott aktatáskáját. De most úgy dobta félre a táskát, mintha minden nyügöt ledobna vele együtt. Belső ujjongások énekeltek benne, mikor lázas ujjáival fogalmazópapír után turkált. De négyhónapos szünet volt az írásában. Legutóbbi sikertelenségei ellankasztották. Most csak vegetált és mivel fizetését ezer más dologra kellett odaadnia, a papírvevés bizony napról-napra halasztódott. Most azt hitte : ha papírja lett volna, már régen hozzáfogott volna egy hosszabb lélekzetű íráshoz. Mert van abban valami csábító, ha a sima ívek frissen hívogatják az alkotót. Aztán egy felkacagással ezt is elintézte. Nem igaz ! . . . Hazugság minden kifogás ! Aki írásra kiválasztatott, az ír, mikor az idő elérkezett. Ha nappal nincs ideje, írnia kell éjjel, ha éhes, ír azért, hogy ne érezze az éhséget s ha álmatlan, ír, hogy ébren álmodhasson. S ha papír nincs a háznál, firkál az asztal üveglapjára, vagy . . .

Újra felkacagott. Gondolataitól független keze már beletürt íróasztala legdrágább fiókjába. Kiemelt egy meggyűrött csomagot. Első regényének gondosan őrzött kézírata volt ez, — rejtegette, mint egy ereklyét. Sietve tolta be a fiókot, ha véletlenül kihúzta idéges keze. Mert agyában titkos tervek lappangtak ezzel a kézíráttal kapcsolatban. Valamikor talán mindenki megérzi, hogy Bán István lelkét adta az írásaiba ! Hogy mindig valakiknek szánta érzéseinek megmutatását, hogy mindig jötetre vágyás hajtotta, mikor magának mesélt álmait közprédára dobta . . . Talán akkor odaajándékozta ezt a kéziratot olyan intézménynek, hol mindenki láthatja és megérezheti kuszált betűiből a lázas vágyat, hogy minél tökéletesebben és gyorsabban szolgálhassa azokat, akiket olyan mérhetetlenül szeretett : a kicsiket, elnyomottakat és szenvedőket.

Gépiesen húzta be az első oldalt az írógépbe. A régi álmokkal telt

ívek túlsó oldalára fel lehet festeni az új álmokat is. A henger forgatása közben már a környezetet is látta. Sok, sok levegő kell eleinte, hogy annál inkább megpróbáltatás legyen a városi élet, a hivatal és a piszkos tülekedés. Levegő, jólét, szeretet . . . Jó szülők, hűség, virágok és örökök . . .

Ujjai már röpködtek a gépen. Gondolkozó homloka megvilágosodott, mintha belülről jövő sugarak derítenék. A billentyűk fekete betűi pontosan megismétlődtek a fehér papiroson, de Bán István nem ellenőrizte őket. Türelmetlenül rágta az ajkát és gyűlölettel nézte ideges kezét. Milyen lassúk és tökéletlenek gondolatai szárnyalásához képest! Mennyivel előbb jár már ez a kis élet elképzelésében, mint itt a papiron! Száz kéz kellene most, hogy az első lázat kielégítve, igazán az első elgondolás egységes zavartalansága kerüljön ki agyából, amit még nem rontottak meg idegen behatások . . .

Most már teljesen elsüllyedt körülötte a valóság. Nem érezte magát és nem érezte a dolgozószoba komorságát. Kint járt a nevető tavaszban és mosolyogva kísérgette az elinduló gyermeket. Nem bántották gépe kopottságának zavaró jelenségei. Csak a gyorsaság elégtelenségét érezte folyton, mert a történet vitte előre. Lelkén előre tudott izgalmak remegtek át és eljövendő szenvedések megérezése mélyített ajka körül keserű ráncokat.

Az ebédlőben négy óraütés ébresztgette a csendet. Lármásan nyílt az előszoba ajtaja.

Pillanatok teltek el, míg Bán István visszatért az ujonnan alkotott életek közül a maga életébe. Most tudatára ébredt környezetének is: felesége jöhetett haza . . . Négy óraker . . . S még nem is ebédelték . . .

Az alkotás annyira felülkerekedett minden más emberi érzésen, hogy most még egy elfojtott sóhajtás is kiszabadult szívéből. Most jön . . . Ki tudja: honnan? De ha már így elkésett, miért nem késett el még jobban, hogy tovább száguldhattott volna a lelke! Hogy ne is tudott volna többé visszatérni ebbe az átkozott valóságba! Ilyen hamar! . . . Ilyen nagyon hamar!

A másik szobában a terítés hangjai árulkodtak az asszonya jövésével kötelességére ébredt leány hanyagságáról. Az edény kellemetlen zörögésébe belevegyült az Olga éles kiáltozása:

— Persze, ha a lábam kihúzom, megáll minden! . . . Minden megáll nélkülem!

Bán István a becsukott ajtón keresztül is látta, hogy most a fejéhez kap s szája görcsösen húzódik jobbra-balra. Újra bűnbakot keres az elkésése miatt, — ha ő akadt volna az útjába, most reá zuhognának hasonló szavak.

Válla közé húzódott a feje, mintha így akart volna menekülni a veszedelem elől. De a hangok vijjogva hatoltak át a vékony ajtón s betöltötték a szobát. Panasz, elégedetlenség, dac és harag kavargott már a falak között, hogy majd szétvetette őket. Szinte láthatókká váltak

házaséletüknek előreküldött démonai. S a leányra ontott átkok közül kikigyózott az is, ami közvetve neki szólt. Nőtt és egyre közeledett. Jég-hideg gyűrűi közé szorította vergődő szívét.

— Így jár az, aki nem várja meg a szerencsését! Aki eldobálja fiatal életét az első jöttmentnek, mint én! . . . Hol lehetnék én ma, ha bele nem tévedek ebbe a szerencsétlen házasságba . . .

Újra itt volt a folyton ismétlődő panasz . . . De Bán István most mégsem mondta rá magában azt, amit pár hónappal ezelőtt mindig kikényszerítettek belőle ezek a jelenetek. Még a szíve sem formálta a keserűségből kibugyogó szavakat:

— Szabadítsd meg magad tőlem . . . Nem tartalak vissza . . .

Nem. István most ragaszkodott az asszonyához és akarta, hogy maradjon. Így, pokollá változtatva az életét is. Így, örökös elégedetlenséget hintve maga körül is. Így, két kézzel tékozolva mindazt is, amit ő görnyedő háttal megkeres. Így, újra és újra megfojtogatva a lelkéből kinövő életeteket is . . .

S arcán átragyogott ugyanaz a mosolygás is, mint kint, a ködben. Ez a mosolygás rávetődött lelke legdrágább és legföltettebb alakjára. Az egyetlenre, kit nem tudott megteremteni sem a fantáziája, sem az átélései mélysége. Az egyetlenre, kinek megszületéséhez nem elég az ő akarása, tehetsége, vágya, — de akit már szíve alatt hordoz az asszony. S az idő betelésével eljön, itt lesz és valósággá válik a régen vágyott boldogság: szívére szoríthatja a gyermekét.

Széjjelrebbentek regényének emberei. Most csak a puha pelyhekből emberré felnövő kicsi teremtetést kísérte sebes gondolatlábakkal az életen át. Naggyá, széppé, jóvá nevelte és megkereste számára a boldogságot is. Csak az volt a különös, hogy sehol nem látta már mellette az anyját, ki a világra hozza majd . . .

Hogy a hálószoza ajtajának becsapása vakolatontó dübörgésével mégis ráeszméltette az asszonyra, felkapta a fejét Bán István. Kilépett az újabb álmok közül is. A téli délután homályában most csak egyetlen embert látott már: önmagát.

Elszorult szívvel kezdte vizsgálni ezt, a mindenek között legtitkosabb összetevőjű lelket. Úgy nézte magát, messziről, mint egy idegent. Próbált rendet teremteni az összekuszált érzések és gondolatok között. Kereste a megindító szálát, hogy nyomon követhesse a lelke labirintusába.

Ennyire elnőiesedett volna, hogy anyák epedő vágyával várja a gyermekét? Hogy eltűri érte ennek, a legjobb esetben is beteg asszony-nak, minden szeszélyét? Vagy más magyarázata van ennek a mélyseges sóvárgásnak?

Tenyerebe süppedő fejjel járta át az élete útját. Az a kis kékinges parasztfiú bizony nem volt nőies! Ni, milyen egészségesen feszül birkózásra két kis barna karja! . . . És nem elpuhult az a se nem úri, se nem parasztruhás legényke sem, aki tanulva és tanítva, lenézve és mégis

diadalmasan verekszi fel magát az egyetemi évekig. Az egyetem, hódányásig lezüllő nyomorúság, de szenvedéseim már csillogó lehetőségek vezetnek át. Fiókjában már ott élnek és a jövőbe vágnak elképzelésének teremtettjei. Első regényének körvonalai már egyre széjjellebb feszülnek, egyre nagyobb lehetőségeket ígérnek. Férfiasan koplalja ki a vizsgadíjakat is. És felujjongva lép ki az életbe. Első regénye vajudás nélkül születik meg, mint a nagyon egészséges parasztasszonyok ötödik gyermeke.

Parasztasszony? . . .

Igen . . . Ez mindent megmagyaráz! Ősi parasztvére áhitozza anynyira a folytatását, hogy eltaszította magától az elébe kínálkozó szerelmeskedéseket. Csak a gyermek, a vér és lélek folytatása lehetett a cél. Minden nőben azt kereste, aki megajándékozza ezzel a boldogsággal. Ezért kellett neki épen ez a leány, mert egyedül ez értette meg egészen a vágyát. Mikor a maga elképzelése szerinti boldogságra célozgatott, a többiek gúnyos mosolygással hallgatták. De ez a leány megértő volt. Felderülő arca valósággal közös vágyról árulkodott. Feje meghajlásában ott volt az asszonyi megadás. És István belevette a maga életébe, ezzel a néma ígérettel együtt. Belevette és várta az álmok megvalósulását.

Hiába várta. Minden jött, csak ez nem. Az egyszerű gépiróleányból kibontakozott a nagyravágyó asszony. Olcsó selymek, csipkerongyok, hamis ékszerek nyelték el a lassan növekedő fizetést. Gondtalanság és rendetlenség vonult be vele a részletre berendezett lakásba. S az első regény honoráriumát magányosan élvezett abbáziai hat hét sodorta el. Innen hozta az első két udvarlót is, akik annyi keserűséget okoztak az írónak.

De most mindennek vége. A negyedik év végre meghozta a reménységet. S Bán István hónapok óta hősiezen leküzdi az asszony fel-fokozott szeszélyeskedésével támadó rossz érzéseket. Most hajlandó átmeneti időnek tekinteni a keserves napokat. Az anyaság majd megszüntet minden mást. A tetszészvágy belefulladás az anyai büszkeségbe. A pazarlást megfogja a gondoskodásra késztető köteleesség. Az élvezet-hajhászást otthonüléssé változtatja az a pihegő kis élet s talán szülők szerető ölelésévé szelídüd majd az a sok, titokzatos mozdulat, mely néha a verekedés örvényéből szédítette őket szerelmes ölelésbe.

Az író most olyan élénken látott egy képet, hogy megtáruult a karja, mintha ő maga mozogna ott . . . Felszántott földön halad egy paraszt . . . Szélesre táruló ujjai közül hull a mag a megnyiló barázdákba. Fagy jön. Viharok tépázzák a zsendülő vetést. A gond könnye s a fáradtság verejteke öntözi. De diadalmasan szárbaszökken az élet. S boldogan nézi az ősi munka áldását, kis gyermekét kézen vezetve egy paraszt . . .

Mosolyogva ismételte magában :

— Paraszt . . . Az örök paraszt . . . Hiszen az vagyok.

Ez a megenyhült mosolygás ment a sebesen benyitó asszony elébe. Illathullám csapott feléje, — István undorodott az orosz kölnivízttől.

Olga hideg szemmel sürgette az urát :

— Azt akarod, hogy jéggé fagyjon az étel?

A Bán István mosolygása visszahúzódott volna, de a reménykedése nem engedte. Most már nem szabad türelmetlenkednie . . . Ennek az asszonynak most már joga van a türelmetlenkedéshez. Hiszen élete koronáját hordozza a szíve alatt.

Mintha az előbb álmodott tiszta ölelés máris szépíteni akarná kettőjük napjait : a felálló férfi karja ráfonódott az asszony vállára. Meleg s mégis szinte testetlenül karolta és ment vele az ebédlő felé.

Olga oldalról nézett fel reá. Gúnyosan villant hideg, kék szeme. Kajánság húzta meg az orrát. De nem szólt.

Az asztal közepén barna bebőrözés vonta be a sűrű krumplilevest. Az asszony undorodva tolt el magától. István mégis belemerítette a kanalát, mint valami tetre elszánt hős. Pedig egy pillanatig maga is érezte torkában az undor fojtogatását, de mégis lenyelte.

— Hát igazán parasztgyomrod van.

Az előbb még maga állapította meg, hogy a paraszt túlélte benne a kultúrát, s a paraszt tartja meg a természet egyensúlyában. Az asszony ajkáról mégis ütésnek számított ez a szó. Összerezcent, mintha ott maradt volna a lealázó helye. De nem szólt. Nem akarta veszeke-
désig engedni a beszédet. Nagyon is ünnepelet még a lelke s próbálta kizárni a profán érzéseket.

Szótlansága nem csillapította az asszony kötekedő kedvét. Inkább új ingerültséget gyűjtött fel benne. Ha ura szót tett volna a késői ebédért, most már hánytorgathatná ezernyi sérelmét, így meg kell találnia a bevezetést, hogy szerencsétlen sorsát elébe zúdíthassa. Találomra dobott oda valamit, elszántan arra, hogyha ez sem sebez, keres újat :

— Talán kapáltál mostanáig, hogy úgy falod azt a rongy ételt.

Csodálkozásra kényszerült : ura arca most sem borult el. Átragyogott rajta valami sejtelmes sugár. Valami, amiért irigyelni kezdte az asszony.

— Nem, nem kapáltam . . . S nem is a munka éheztetett meg. De azért eszem, hogy bírjam a munkát !

— Furcsa, hogy a restanciáid kedvéért ilyen áldozatot hozol !

Felhúzott szemöldöke alól gonosz pillantás szurkálta volna a férfit, de azt már elragadta nagy örömének ereje. Belekerült a sodrába s ujjongva ujságolta nagy boldogságát :

— Nem a restancia . . . Regényt kezdtem írni, Olga !

A gúny tovasuhant az asszony vonásaiból. Agyán átrohant egy új regény megjelenésének ezerféle beteljesülést ígérő lehetősége. Körbe kerengett előtte mindaz, amire vágyott s amit szerencsésebb asszonyoknak megadott a sors. Forrósdó keze az ura kezére tapadt. Előrehajolt. Ajkán szinte izzott lihegő kérdése :

— Új regényt írsz? Mikor lesz készen? Ki adja ki?

István tovább mosolygott. Mindig éber figyelmét elkábította ez az érdeklődés. Most hitte, hogy életének annyiszor tehernek érzett társa igaz résztvevéssel hajol feléje. Elvesztette a józanságát és áradt ajkáról a szó :

— Nem fontos, hogy ki adja ki. De, ha így dolgozhatom, ilyen lávában, ilyen robbanó erővel, hat hét alatt megírhatom. És akkor . . .

— Akkor . . .

Az asszony leste a szót és anyagi eredményekre gondolt. A férfi pedig tartogatta a gondolatokat, hogy minden szót kiélvezve hallja, elsősorban ő maga hallja egész elképzelését :

— Akkor több lesz egy könyvvel, mely bibliája lehet a szomorú szívűeknek. Minden lapján vigasztalást találhatnak az életküzdelembe belefáradók. Elbékült lélekkel tehetik le a szenvedők és ott tarthatják maguknál, hogy bármikor megkereshessék benne a vigasztalás szavait. . .

Álmodozó szeme túlnézett a falakon. Látta a nehéz bánatokat hordozókat, a gonddal élőket. Szívé feléjük dobbant s arcán kigyulladt a megszállottság megdicsőült ragyogása.

Az asszony forró keze kapocsként fonódott a kezére. Szeméből lángok csaptak. Keble megduzzadtan remegett a szenvedélytől. Szabad kezével önkívületes erővel ragadta vállon az urát. Megrázta, mintha érezné, hogy másokhoz fordult tőle a lelke :

— Megőrültél, István?

A férfit visszatérítette a durva hang. Valósággal kínlódva szakadt el elképzelésétől. Megrettenve látta felesége eltorzult arcát. Elsimított a homlokán :

— Mit . . . Miért . . .

— Szerencsétlen! Gondolod, hogy ilyen regényre akad kiadó?!

Bán István visszazuhant a valóságba. A kiadásra eddig még nem gondolt. A megírás és a kiadás közötti kálváriát átrepülte. Csak a kéziratot és a kész könyvet látta, nem, nem is a könyvet, hanem a csillogó szemű, hálás lelkű olvasókat, kik megenyhülő szívvel hálálkodnak az ismeretlen írónak, a legigazibb barátoknak.

Az asszony szavai most megmutatták a közbeeső időt : Lépcsők sötét kanyarulatain viszi felfelé a reménység, elszorult szívvel hajtja le az eredménytelenség . . . Újabb lépcsők, újabb reménykedést jelentenek, de legnagyobb részüket már előre megöli a keserves várakozás. Aztán ismert, vagy ismeretlen arcok, udvarias kifogások, dicséretetek és sajnálkozások, a vége mindig csak a kárhuzatos lefelé menetel . . . Mint a novellákkal . . . Ki tudja, válhatnak-e valaha nyomtatott betűkké kis gépének hibás betűi?

A csüggedés megölte a mosolygását. Élve élő alakjai a haldoklás színében sáppadoztak. Munkakedve elfásult benuultsággá változott. De akkor újra feléje incselkedett az előbb látott kép : a bevetett föld nem gondolkozik azon : éri-e fagy, veri-e jég, szikkasztja-e aszály a kisarjazó növényt . . . Minden erejét beleadja a termés áldozatos mun-

kájába. Terem, mert az eljövendő élet megköveteli tőle képességeinek teljes felhasználását. Igen... Ilyen a föld... A természet...

Újra megtalálta magát. Megerősítette az a szó, amit maga épen olyan szívesen használt támaszul, mint amennyire elgyengítette, ha mások gúnyja repítette feléje:

— Paraszt vagyok... Paraszt, és... És engedelmeskednem kell a természet parancsának...

Úgy robbant belőle a felismerés, mint egy hitvallás:

— Ha nem akad kiadó, akkor is meg kell írnom! Kell!

Ökölbesorult markában feszült az erő. Felugrott, hogy gépéhez induljon.

Hiszterikus kacagással vetette elébe magát az asszony. Gondosan hullámosított haja kimeredt, mintha az indulatok akarnának kivonaglanani rajta. Nyakán és keblén vörös foltokat vert a harag. Begörcsülő ujjai karmolásképpen mozogtak, mint az erejét próbálgató tigris körmei. Hangja rikácsolóvá torzult, mintha furiák lelke költözött volna belé:

— Őrült! Te őrült!... Most, a francia regények divatjában akarsz te erkölcsnemesítő könyveket írni? Most, mikor az írók végre megmutatják az igazi életet, amit elzárt előlünk a sok, hazug «jó könyv»? Most, mikor tudjuk, hogy jogunk van a szerelemhez, a felfokozott igényekhez és mindezt megkereshetjük annál, aki a legtöbbet adja nekünk! Nézd meg, olvasd el az új könyveket! Hol találsz bennük erkölcsöt, hol vigasztalást?! Hol találod meg a szegénységet? Fény és pompa, Nizza és Monte-Carlo, Párizs és mulatói... És mindenütt ott liheg az, amit ti, ósdiak, bűnnek neveztek, de amiről más már régen tudja, hogy az az élet! Az igazi élet!...

Fuldokolva nyögött, mintha véget ért volna szóbősége. De új erőt gyűjtött. Hátrahanyatló feje felegyenesedett. Még egyszer megrázta a férfi vállát, hogy észretérítse. De már simogatásra egyenesedtek az ujjai és a hangja mélyült, búgott, mint szerelmes órákban!

— István, én nem beszéllek le az írásról... Irj! Hiszen én is tudom, hogy tehetséges vagy, különben...

Habozott egy pillanatig, de gátatszakitott a szenvedélye. Újra az előbbi vadság szikrázott ki belőle:

— Különben nem kábított volna el az a nyomorúságos élet, amit csak kiinduló pontnak hittem. A te munkabírással hozzánk özönlene a pénz! Irj István! S ha nem kell a magad buta, magyar neve, írj idegen néven! Válassz egy jóhangzású francia nevet és hazudd fordításnak a magad írásait! De az erkölcsöt felejtse ki a könyveidből! Buja színek kellenek és rohanó történések, mámor és idegborzongató dráma, de nem erkölcs... Izgalom kell most, István, és lehetőleg beteges vágyak, ki kíváncsi ma a tisztességes lelkek unalmas válságaira?...

A férfi még most sem bírt szólni. Lehorgasztott fejét lenyomta az iszonyat. S az asszony megadásnak hitte a hallgatást. Most hozzásimult és az idegeibe akarta bevésni az utolsó szavait:

— Igy írv, különben én nem kínlódom tovább melletted! Nem élhetek örökké reménységből!

István felkapta a fejét. Úgy nézett az asszonyra, mintha először látná. Az, amit most mondott, olyan volt, mintha idegen hang beszélne az ő szájával.

Elkapta az asszony hadonázó kezét és megpróbálta megfogni réveteg nézését:

— Ki mondta ezt neked?

Olga álomból ébredő szemmel kérdezte:

— Mit?

— Ezt, amit most ilyen összefüggően elmondtál. Ezt, a borzalmas elméletet az erkölcs haláláról... Ki beszélt neked erről?

Az asszony elforduló feje csak az árulkodó szemét bujtatta el. Nyakától arcáig szökkent a pirosság. Ujjai vonaglottak az ura szorításában.

— Ki?... Hát mindenki! És... És, ha épen tudni akarod... Igen. Gonda is mondta!

— Mi közöd neked Gondához? Mi közöd más férfihoz? Most, épen most, mikor... Olga...

Ellágyult a hangja. A készülő regény alakjai elé odafurakodott a legdrágább kép. A pelyhek közül kinövő kis élet integetett feléje és nem engedte, hogy kitorlódjék szívéből a felgyülemlett sok keserűség. Megsimogatta a dacos asszony fejét. Átölelte a vonakodó vállát és bevezette a maga szobájába. Szelíd erőszakkal lekényszerítette a kényelmes székbe. Eléje állott. Becéző mozdulattal felemelte az állát. Lelkéig akart nézni. De az asszony behúnyta a szemét, mintha menekülni akarna előle.

Bán Istvánban a gyermek várása újra leküzdötte az ellenérzéseket. Csitítgatva simogatta az asszony fejét:

— Olgám, ne törődj te most másokkal! Ne engedd, hogy idegen hatások alá kerüljön az, akit várunk. Ne rontsd meg előre másoktól kölcsönvett frázisokkal. Hiszen nemcsak a testéért, de a lelkéért is felelős vagy! És, ha megérkezik, meglátod, megváltozik a mi életünk is. Talán elmúlik ez az örökös súrlódás és eljön az áldott béke... Az áldott, termő béke... Meglátod, ezt is meghozza a gyermekünk...

Az asszony pirossága még mélyebbre színeződött. Ajka körül megrettenő és gúnyoros rángások kergetőztek. Bán István erőszakosan fordította meg a fejét. S egyszerre átvonaglott rajta egy dermesztő sejtés:

— Olga!... A gyermek!... Csak nem ártottál a gyermekünknek?!

Menekülő feszülésre lendült az asszony karja. De István most már bilincsként fogta:

— Olga! Várhatom még a gyermeket?

Az asszony látta, hogy nincs menekvés. Daccal emelődött a feje. Hideg szemében lidércfényt vetett a gyűlölködés:

— Hát nem!... Nem várhatod!... Te nem váltottad pénzzé az

én reménységemet, miért váltsam én életté a tiedet? Miért szenvedjek embertelen kínokat érted, a világot, a ti erkölcsötökért, mikor én magam nem kívánom ezt az örökös nyűgöt! Értsd meg hát: Nem kívánom a te gye-re-ke-det!

— Az enyémet?...

Révetegen nézett széjjel a férfi, mintha tébolydába került volna. Kérdések viharzottak benne, de rendre elkergette őket. Hiszen mindegy már, a hogyan és hol és mikor... Hiába... Ez az asszony nem érezte az anyaság várakozó örömét, ennek igazán csak az «ő» gyermeke volt a kicsi halálraitelt...

Olga megérezte elkerengő gondolatait. A macska óvatosságával emelkedett fel. Elsuhant a férfi mellett.

Az ajtóban megállt. Kicsit kihívóan, kicsit kíváncsian nézte az összeroskadt embert. De legerősebben mégis a beteges önzés, a mániává kiépített énkultusz kiabált a szeméből.

Bán István nem látta. Azt a pici halottat temetgette, kit gondolatban már emberré nevelt. Meggörnyedt vállal tántorgott az íróasztal felé. Menésközben hozzáért az írógéphez. Kezét meghűsítette a hideg vas.

Ez kijózanította. Meglátta a feketesorokban mozgó alakokat: az ő gyermekeit... A megmaradottakat... Egyik a homlokán simított végig, másik ütésre kívánczó öklét simogatta ki...

Enyhítő sírás patakzott fel a szívéből. De nem formálódott könnyekké. Akarássá változott. Becéző mozdulattal tokjába tette kis gépjét. Hirtelen összegöngyölte a kéziratot. Egyik kezével már kabátjába bújt, míg a másikkal a kettős alkotásra felszentelt íveket dugta zsebre. Aztán egészen felvette a felöltőjét. Állig begombolta. Fogta a gépet és kilépett az előszobába.

Az asszony perelő hangja a konyha felől hallatszott.

Habozás nélkül nyomta le a kilincset. Lerohant a három emeletről és nem vette észre, milyen csodálkozva köszön neki a házmester. Úgy lépett ki az utcára, mint aki mindent maga mögött akar hagyni.

A nagyvárosi éjtszakát színes reklámok és titokzatos fényfüzerek díszítették titokzatossá. Zúgott körülötte az élet és siető emberek igyekeztek leszakítani a ködben is nyíló lélektelen virágokat. Bán István most már tanácstalanul nézett széjjel.

S akkor, a hosszú út végén felcsillant egy vörös fényreklám. Mire újra kialudt, már tudta, hogy merre induljon.

A legelső villamos a pályaudvarig rohant vele. A legelső induló vonat faluját is érintette. Pénzből is kitélt egy harmadosztályú jegy... S a fedett Perron füstjén is áthatott az ébredező föld szaga Bán Istvánig. Hívta. Egészséges munkára, lelke szerinti alkotásra biztatta.

S a férfi megkönnyebbült szívvel ugrott a mozduló vonatra. Mentette megmaradt gyermekeit...

Szabó Mária.

A KRITIKA VÁLSÁGA.

MA SZOKÁS válságról beszélni, sőt korunkat sokan az általános válság korának szeretik feltüntetni. Az irodalmi és művészeti kritika válságáról azonban nemcsak mint az általános krízisegyik tünetéről beszélhetünk, hanem mint a kritika különleges betegségéről is. A megfizetett reklámkritika a parazita-életből lassankint önálló életre terebélyesedett. *Látszólag* a kritika jobban virágzik, mint akármikor. Külön kritikai folyóiratokat alapítanak, de ezekben a folyóiratokban egy sor sincs, amelyet meg ne fizetnének. Valódi céljuk, hogy a reklámot kritika formájába öltöztessék. A reklámkritikának ez a virágzása a betegség legbiztosabb jele.

A kritikának kettős célja és ennek következtében kettős tevékenysége van: a magyarázó és az ítélkező funkció. Az ítélkező kritika meg akarja állapítani a műalkotás értékét a többi műalkotással szemben. Ez a funkció a művészt és olvasót egyformán érdekli. A magyarázó tevékenység inkább csak az olvasó számára érdekes. A kritikus megmagyarázza, hogy az, ami szép a műalkotásban, miért szép, miért tetszik, vagy nem tetszik, azaz *öntudatosítja* a tetszést. A kritika betegsége abban áll, hogy az egyik funkciója — az ítélkezés — szinte teljesen elsorvadt, a másik — a magyarázás — betegesen nagyra nőtt. A magyarázó kritika teljesen elfajult, egészen egyoldalú formája a reklámkritika, amely csak magyarázza s dicsőíti a műalkotás szépségeit. A kritika válsága tehát egyik funkciójának, az értékelésnek, visszafejlődéséből ered. Ha a kritikát ki akarjuk gyógyítani válságos helyzetéből, először azzal kell tisztába jönnünk, hogy honnan ered az értékelésnek ez a hiánya és csak, miután megtaláltuk a betegség okát, gondolhatunk megszüntetésére.

A mai válságot legtöbbször úgy szokták felfogni, hogy régebben szabályok közé lehetett szorítani a művészetet, de a fejlődés folyamán a művészet felszabadította magát, szétroppantotta a szabályok korlátait és most fejlődése előtt nincs akadály. Eszerint a művészetek semmisítették meg az értékelő kritikát, a művészt korlátozó szabályokkal együtt. Ez azonban tévedés. Amikor *Kant* Az ítélőerő kritikájában kimondta, hogy fogalmilag nem lehet bizonyítani, hogy a műalkotás szép-e vagy sem, más szóval, hogy semmiféle törvény nem érvényes a művészetekre, mert minden törvény fogalmakból áll, egy költő, *Schiller*, akarta megvédeni a törvényeket a szép objektív jegyeinek felsorolásával.

A kritika válságát tehát nem a költők támadásai okozták, hanem a Kanttal felvirágzó modern filozófia, amelynek két leglényegesebb vonását *Jacques Maritain* az *immanentizmusban* és a *transzcendentalizmusban* látja.¹ Az immanentizmus azt jelenti, hogy igazságot és életet csak az emberi alany bensőjében kell keresnünk, mert minden cselekedet, minden segítség, minden szabály, minden tanítás, amely a *másiktól* (a tárgytól, az emberi tekintélytől,

¹ A transzcendentalizmus szót Maritain nem Kant, hanem Dilthey értelmezésében használja.

isteni tekintélytől) származik, támadás a szellem ellen. A transcendentalista elv ez: Az előbbieket követve nincs külső adottság, amely minket mértékbe szorítana és vezérelne, hanem a mi bensőnk hódít meg és vezérel minden adottságot. Természet és törvény, meghatározások, dogmák, köteleességek, mivel nem a *másik* által keletkeznek, a mi bensőnk és a bennünk levő teremtő szellem tevékenységének egyszerű kifejezései. (Antimoderne. p. 25.) Vagyis minden értékelés az értékelő alanytól függ. A művészetekre alkalmazva ezt a tételt: nem azért szép valamilyen műalkotás, mert valóban, önmagában szép, hanem mert a műélvező szépnek találja. *Pauler Ákos* azt mondja a «Bevezetés a filozófiába» című művében, hogy «a tárgy akkor is szép, ha senkisémet szemléli, vagy ha esztétikai értékét valamely kor nem is ismeri még fel. A szépség örökkévaló, mint az igazság és a jószág.» *Pauler* szerint tehát a szépség magában a műalkotásban van. Ezt a felfogást esztétikai objektívizmusnak nevezhetjük. A «modern» filozófia felfogása homlokegyenest ellenkezik *Pauler*ével: e szerint a szépség a műélvező alanytól függ. E nézetet esztétikai szubjektívizmusnak mondhatjuk.

A múlt század második felének és napjainknak esztétikájában a szubjektívizmus uralkodik. E felfogás alapelve nemsokára érvényesül végső következményeiben is. Ha a szépség a műélvező alanytól függ, ahány műélvező van, annyiféle lesz a szépség is. Csak az egyéni tetszés dönti el, hogy mi szép és mi nem: minden embernek különböző lehet az ízlése. Az esztétika és a kritika semilyen irányelvet sem nyújthat, mert mindenki csak önmagára vonatkoztatva állapíthatja meg, hogy mi tetszik neki. Ennek a következménye, hogy amikor *pozitív*, exakt alapokra támaszkodó esztétikát akarnak alapítani, a lélektanhoz fordulnak segítségért. *Fechner* és *Lipps*, hogy csak két határjelző nevet említsünk, a kritika, az értékelés problémáját kikapcsolják az esztétikából és csak a műélvezés, illetve műalkotás lélektanát akarják megírni. Természetesen akadtak a pozitívizmus korában is tudósok, akik nem mondtak le az esztétika normatív, értékrendszert megállapító, feladatáról. Ilyen a német *Volkel*, aki az *emberi jelentőséget* ajánlja mértékegységeknek, vagy a francia *Brunettière*, aki a kritikai dogmatizmus elvét védi meg *Anatole France* és *Lemaitre* impresszionizmusa ellen. Ezek a kísérletek azonban nem tudtak gyökeret verni, a szubjektívizmus tovább folytathatta hódító útját, sőt a XIX. és XX. század fordulója hozta meg a szubjektívizmus igazi diadalát. Az irodalomban és művészetben megindulnak és hamarosan elterjednek a mai értelemben vett «modern» irányok. A francia irodalomban ebben az időben lépnek fel azok az írók, akik ma a *Nouvelle Revue Française* törzsgárdáját alkotják, a német irodalomban *Stefan George* és *Thomas Mann* kortársai jelentkeznek ebben az időben. Nálunk is a századforduló hozza meg a szakítást az *Arany-Gyulai*-féle klasszicizmussal. A képzőművészetben is ebben az időben lépnek fel vagy más országokban virágzanak (Franciaország) azok az irányok, amelyeket a németek *szecesszió* néven foglalnak össze. A zenében is a századforduló napja sűt rá a *programmuzsikára* és a többi modern törekvése.

Ezeknek az irányoknak csak az a közös tulajdonsága fontos a mi szempontunkból, hogy úgyszólván minden kritikus ellenük küzdött, ezért későbbi diadaluk a kritika amúgy is megtépázott tekintélyét tette tönkre. A XIX. század még minden nemzetben kitermelte a maga nagy kritikusát: a franciáknál *Sainte-Beuve*-öt, a németeknél a *Schlegel*-fivéreket, nálunk *Gyulai Pált*, azóta azonban a nagy kritikusok eltűntek. A kiválóbb tehetségű írókat, akik az irodalmat akarták megfigyelni, elvonta a kifejlődő és ezért sok problémát és

munkalehetőséget nyújtó irodalomtörténet és esztétika az agonizáló, csak kilátástalan harcokat kínáló kritika elől.

A háború óta eltelt évek a német szellemtudományokban új lendületet jelentenek. Ez a kor a mi problémánk szempontjából is adott újat. A pszichológiától az esztétika itt sem tud elválni, sőt éppen ennek a tudománynak egy újabb formáját, a *differenciális pszichológiát*, alkalmazzák az esztétikára is. Itt elsősorban *Müller-Freienfels* működésével kell foglalkoznunk. A régebbi általános pszichológia az új differenciális lélektan szerint vagy csak túlságosan elvont, szintelen, vagy pedig vakmerő, az egyedeknek csak kis töredékében érvényes általánosításokat tud kimutatni. A differenciális lélektan, amelynek *Müller-Freienfels* egyik követője, lemond az általános emberi lélek tanulmányozásáról, különböző típusokat állít fel és ezeknek a lélektanát akarja kikutatni.

A műélvezőket *Müller-Freienfels* a *Psychologie der Kunst* című művében két főtypusba osztja: «Elsősorban két típust kell megkülönböztetnünk a műélvezés szempontjából, amelyek számára az «együttjátészó» (Mitspieler) és a «szemlélő» (Zuschauer) elnevezéseket vezetem be. Az előbbi minden művészetrel szemben «beleérző» (einfühlend), az utóbbi «kontemplatív» . . . A mindennapi életben mint a szubjektív és objektív ember típusait szoktuk őket szembeállítani. Az előbbi belekeveri én-képzetét mindenbe, az utóbbi a dolgokat inkább énjétől függetlenül szereti szemlélni.» A műalkotásban is megtalálja *Müller-Freienfels* a két főtypust. Az objektív műélvezésnek az alakítása (Gestaltung), a szubjektívnek pedig a kifejezés (Ausdruck) felel meg. Az ilyenfajta műalkotás előnyeit a kritika számára *Walzel* is kiemeli legutóbb megjelent nagy művében a «Gehalt und Gestalt»-ban. Emlékeztet a nagy irodalmi harcokra, mint a naturalizmus és idealizmus harcára, amelyek elkerülhetők lettek volna, ha az írók és olvasók elfogadták volna a két vagy több ellentétes, de ugyanabban az időben létező embertípus lehetőségét. Valóban az ember azt hihetné, hogy a kritikuskak csak át kell tanulmányoznia az ilyen irányú pszichológiai irodalmat, meg kell állapítania az egyes típusok ízlését, azután már alkothat magának ideált, amelyhez csak hozzá kell mérnie a megfelelő típusu műalkotást. Ha például szubjektív műalkotással kerül szembe, összehasonlítja azzal az ideállal, amelyet kutatásai alapján az «együttjátészó» műélvező a magáénak mondhat és ez az összehasonlítás lesz az értékelés alapja.

A dolog azonban nem ilyen egyszerű. *Müller-Freienfels* terjedelmesen foglalkozik a kritika problémájával is. Elszámolja az összes lehetséges módokat, ahogyan biztos értékítéletre lehetne szert tenni. Elsősorban megállapítja, hogy esztétikai objektivitás nem létezik, mert minden értékítélet *szubjektív* elemeket foglal magában. Tehát a kritika csak szubjektív lehet. Ebben az esetben pedig csak akkor lesz biztos az esztétikai ítélet, ha felállítjuk az ítélkező alanyok ranglétráját. Ez megint lehetetlen. Ezért *Müller-Freienfels*nek az a konkluziója, hogy *az esztétikai értékítéletek nem biztosak, csak praktikus értékük van, valószínűk. Ezek a valószínű kritikák, amelyekbe nem esztétikai (vallási, erkölcsi, politikai) elemek is vegyülnek, küzdenek egymással és hol az egyiket fogadják el igaznak, hol a másikat. Az értékítéleteknek ez a küzdelme más szóval azt jelenti, hogy soha senki nem tudhatja, hogy bármely kritika igaz-e vagy sem, ezért legjobb, ha az ember nem is áll egyik mellé sem. Ha e felfogás elterjedne, akkor ez a kritika csődjét jelentené. Végeredményben tehát a legújabb esztétikai irány sem tudja megmenteni a válságban levő kritikát, mert nem tud szabadulni a szubjektivizmustól.*

A kritika története tehát az esztétikai objektivizmus és szubjektivizmus

története. Az esztétikai objektívizmus lényege az, hogy a kritikus szilárd elvek alapján ítél és a műalkotást részletesen kidolgozott ideálhoz hasonlítja. Ez a kritika irányította a XVII. és XVIII. századi francia irodalmat és külföldi kihatásait. Amikor azonban a modern filozófia ezt az elvrendszert megdöntötte, az objektív kritikának is át kellett engednie helyét a szubjektívnek. A válságot ma az okozza, hogy a szubjektívizmus nem tudja biztossá tenni a kritikát, mert a kritikus egyénisége az egyetlen mértékegység. Ma már ott állunk, hogy arról kell beszélnünk, hogy kritika egyáltalában lehetséges-e.

* * *

Hasonlítsuk össze az objektív és szubjektív kritikát, hogy ebből a válságból valamilyen kivezető utat találjunk. Mi adott tekintélyt az objektív kritikának és a szubjektívizmus mért sodorta válságba a kritikát? Az objektív kritikus, a klasszikus irodalom bírálója, nem a maga nevében beszélt, hanem az általánosan elismert esztétikai törvények alapján hozta meg ítéletét. Tehát bírói funkciót végzett. Ítélt és ítéletét meg is okolta, ezért ha hivatásához tehetősége is volt, meg lelkiismeretesen is gyakorolta, ítélete joggal végérvényesnek számított. Viszont a szubjektív, a modern kritikus csak a maga nevében beszél, csak véleményt nyilvánít, nem ítél. Bármelyik olvasó és az ő véleménye között csak az a különbség, hogy a kritikuskak szakismeretei vannak. Jobban ismeri az irodalomtörténetet és a mai irodalmat, mint az átlagolvasó. Ez az ismeret-többlet adja meg neki a jogot arra, hogy véleményt nyilváníthasson, de nem teszi véleményét ítéletté. A szubjektív kritikának két szélsősége van. Az egyik örül neki, hogy minden törvénytől mentesen, felelőtlenül nyilatkozhatnak és ezt a kétes értékű szabadságot arra használja fel, hogy legegényibb, sokszor merész és képtelen nézeteit előadhassa. Az ilyenfajta kritikával különösen a művészek szoktak élni és a vadzszenik, akiknek sokszor sikerült bebizonyítani, hogy még szakismeretek sem szükségesek a kritikához. Igen sok példát lehetne felhozni arra, hogy az írók és művészek milyen rossz kritikusok. Hogy az aktuális eseteknél maradjunk, itt van Kosztolányi legújabb Ady kritikája, amely nem okokkal s érvekkel akar meggyőzni, hanem Adyra vonatkozó érzelmeit adja elő. Ugyanez áll Szabó Dezső kritikai munkásságára is, amely néha találó, legtöbbször azonban elfogult s inkább mulattatásra, mint meggyőzésre törekszik. A tudományos hajlamú réteg ezzel szemben lemondott a véleménynyilvánítás jogáról és *ismertelést* ír. Leírja és elemzi az eléje kerülő műalkotást és legfeljebb sorok közt kritizál.

A mai kritika tehát vagy szubjektív: a bíráló egyéni véleményét adja elő — vagy ismertetés: lemond a véleménynyilvánítás jogáról s a műalkotást elemzi. Az objektív kritikus ezzel szemben nem a maga nevében beszélt, szavainak az általánosan elismert törvények adtak súlyt, amelyeknek a kritikus csak képviselője volt. A klasszikus, az objektív kritikának azért is volt tekintélye, mert a háta mögött álltak ezek a törvények. Azóta a kritika nem képvisel senkit és semmit, csak önmagát és annyiba is veszik, amennyit ér: egyéni véleménynek. De van egy másik különbség is: a két irány szempontja is eltérő.

Az objektív kritikus feladata az volt, hogy ellenőrizze, vajjon a költő betartja-e az előírt szabályokat. Ezzel a műalkotás folyamatát szabályozta. A kritikus ideális és hibátlan alkotó művészt képviselt, mert a törvények is ilyen ideális költőt írtak körül. A tökéletes művész maszkjában jelent meg a közönség előtt. Célja nem az volt, hogy az olvasót tájékoztassa, hanem hogy rábírja a művészt az esztétikai törvények követésére. Azt akarta előírni, hogy

milyen tárgyat válasszon ki a költő és hogyan dolgozza fel anyagát. A mai kritika ezzel szemben legtöbbször a műélvező szempontjából nézi a műalkotást. Nem szól bele az alkotás mikéntjébe, nem írja elő, hogy a költő mit és hogyan írjon, hanem megállapítja, hogy amit a költő írt, tetszik-e neki vagy sem és megokolja véleményét.

Ez a szempontváltozás lassú fejlődés eredménye. Eleinte még a régi törvények megdőlte után is igyekeztek a kritikusok beleszólni abba, hogy mit és hogyan alkossanak a művészek. Ez azonban semmiképen sem tetszett a megbíráltaknak és, rövidesen hol lanyhább, hol hevesebb harc keletkezett a két tábor között. A kritikusok több okból követték a régi módszert, de a művészek támadásai nemsokára az új szempont elfogadására kényszerítették őket. Ekkoriban hangzottak el azok a kijelentések, hogy «írjon a kritikus jobbat, ha nem tetszik neki.» A végleges fordulatot azonban az hozta meg, hogy felülkerekedtek azok az irányok, amelyeket a kritikusok nagy része kifogásolt. A XIX. és XX. század fordulójával lesz csak végleges ez a szempontváltozás.

Mint láttuk a szubjektivizmus tette tönkre a kritikát, ezért a kritika megmentésének alapfeltétele, hogy a szubjektivizmustól szabadítsuk meg. Az objektív, a klasszikus kritikának az adott erőt, hogy valami külső, a kritikus egyéniségén kívül álló hatalomra támaszkodott. A kritika válságából kivezető út eszerint az, hogy ilyen külső erőforrást keressünk. A legközelebb fekvő gondolat az lenne, hogy állítsunk fel mi is a modern művészetek számára egy elvrendszert. Meg is próbálták többen; a legismertebb *Volkeit* már említett kísérlete.

Az ilyen elvrendszereknek vagy az volt a hibájuk, hogy túlságosan általánosak s ezért semmitmondók voltak, vagy pedig az, hogy túl részletes előírásokat adtak, ezáltal merevekké lettek s az újabb időben állandóan változó művészetet nem bírták követni. Ezért nem lehet ma újból feltámasztani az objektív kritikát sem. A kritika hiába lenne dogmatikus, amikor körülötte az egész modern kultúra az ellenkező irányban halad. Mihelyt megváltozna korunk világképe és valamilyen állandó és egyedül uralkodó világnézet terjedne el, a kritika válsága is megszűnnék. Azonban addig is, amíg ez a változás bekövetkezik — sok jeltől lehetne erre következtetni — gondoskodnunk kell valamilyen megoldásról.

Semmi esetre sem lehet a megoldás valamilyen elvrendszer. A kritika külső támasztékát olyasmiben kell megtalálnunk, ami nem általánosság, azaz vannak határozott kívánságai, amelyek a művészek számára törvény számba mennek. De viszont olyan valaminek kell lennie, amely nem túl merev s a művészetet meg tudja termékenyíteni. Ilyesmi lehet az irodalom és művészetek közönsége.

A közönség fontosságát csak legújában kezdik észrevenni. Nálunk Horváth János emelte ki először szerepét és állította az őt megillető helyre. Az általa felállított irodalmi alapviszony részesei: a mű és olvasója. A legjobb és legteljesebb könyvtár sem irodalom — szerinte — csak halott anyag, amely csak akkor kap életet, amikor olvassák. Többször felmerül az irodalomtörténet folyamán a közönségnek fittyet hányó művész alakja. Ez azonban csak póz, mert ha valaki igazán csak azért ír, hogy magát kifejezze, a közönséggel pedig nem törődik, akkor miután megírta írásművét, bátran szét is tépheti, mert egyéniségét már kifejezte. A közönség azonban nemcsak passzív, nem merül ki ténykedése abban, hogy beledobálják a különböző művészeti termékeket és azokat türelmesen beveszi, hanem válogat is. Ehhez a válogatáshoz a művé-

szek is alkalmazkodnak, akár tudatosan, akár tudattalanul. Az író és a művész azt termeli, amiről észreveszi, hogy kelendő. Tehát a közönség aktív is, irányítja az irodalmat. S így a közönség általában megfelel azoknak a követelményeknek, amiket a kritika külső támasztékában kerestünk.

A közönség kritikája ellen fel lehet hozni azokat az írókat, — minden nemzet irodalmában van egy-kettő, — akiket koruk közönsége nem vett észre. Az ilyen esetek azt bizonyítanák, hogy a közönség tévedhet. Ez a következtetés azonban ilyen formában nem helyes. A közönség nem téved, legfeljebb nem ves észre. Azonban az ilyen észre nem vevésnek is megvannak a maga okai. A mi irodalmunk későbbi felfedezettjének, *Katona József*nek esetében *Horváth János* mutatta ki épen folyóiratunk lapjain, hogy mi volt az oka a «tévedés»-nek. (1926. IX. szám.)

A közönség tévedései közé sorozzák azokat az esztétikai szempontból kétségbevonhatatlanul rossz műveket is, amelyek egy bizonyos időben divatosak voltak. Ilyenek a mi irodalmunkban például *Dugonics* történelmi regényei. A közönség ítélete azonban itt sem tévedés, mert nem esztétikai, hanem valamilyen más szempontból ítél. *Dugonics* esetében például nem törődött a közönség azzal, hogy esztétikai szempontból tökéletes-e a regény, vagy sem, csak azt várta tőle, hogy ébregedő nemzeti öntudatát erősítse, önbizalmat öntsön beléje. És ezt meg is kapta.

Ugyanilyen tévedéseket, amelyek a szempont különböző voltából erednek, találhatunk az «irodalmi elite», a «hivatalos irodalom» ítéletei között is. 1928-ban jelent meg *Friedrich Schürr* könyve (*Barock, Klassizismus und Rokoko in der französischen Literatur*), amely a klasszicizmussal szemben álló szentimentális regényben és precióz irodalomban találja meg a *Rabelais*-t és a rokokó-ízlést összekötő szálakat. Hangsúlyozza, hogy amíg a hivatalos irodalom *Racine*-t dicséri, a közönség *Quinault*-ért lelkesedik és a sorok között *Schürr* is a közönségnek ad igazat. A magyar irodalomban még szembetűnőbb példát találunk ilyen tévedésre. A XVI. századi prédikátor, a deákos műveltségű hivatalos irodalom, nem győzte üldözni a virágénekeket. Ma mit nem adnánk érte, ha az üldözés helyett feljegyezték volna őket!

E tévedéseket azonban nem szabad hibáknak ítélni, ahogy nem szabad az órát sem szidni azért, mert nem tud csizmát csinálni. Nem lehet megkövetelni az olvasóktól, hogy mindegyiknek ugyanaz a könyv tessen s ugyanabból a szempontból nézze az irodalmat, márcsak azért sem, mert a közönség nem képletekkel és törvényekkel kormányozható gép, amely a művész vagy kritikus gombnyomására sír vagy nevet, ujjong vagy megvet, hanem élő emberek tömege, akiket különböző műveltség, környezet, vágyak, célok irányítanak.

Azonban a másik túlzástól is óvakodnunk kell. A közönség egyénekből áll ugyan, de van valami, ami egységbe foglalja, sőt irányítja is bizonyos mértékben, ahogy a tömegszellem általában befolyásolja az egyéneket. Ezt a közös valamit nevezhetjük kollektív öntudatnak, mint a francia szociológusok, vagy korszellemnek, mint a német szellemtörténészek, a fő az, hogy van ilyen összetartó, egyének fölött álló valami, ami egységbe, közönségbe foglalja a műélvező egyedeket. Ezt a kollektív öntudatot, ezt a korszellemet kell képviselnie a kritikusnak; ez az a külső hatalom, amely nem túl általános, nem is túl merev és így tekintélyt kölcsönöz a kritikusnak.

A közönség azonban köztudomás szerint nem egységes, több részre oszlik. Ha csak felületesen vesszük is szemügyre a művészetek közönségét: három fontosabb réteget különböztethetünk meg. Az egyik ilyen réteget az különböz-

teti meg a többitől, hogy műveltsége kisebb. Ez az irodalomban a Courts-Mahlerok, Crokerok és detektívregények, a képzőművészetekben az úgynevezett «giccseknek», a zenében a kupléknak és a könnyű táncmuzsikának a pártfogója. A műveltebb közönség egyik rétege konzervatív. Az irodalomban Jókait, Mikszáthot, Herczeg Ferencet olvassa, a festők közül Munkácsy és Feszty reprodukciókat vásárol, a zenében néhány Liszt-rapszódiaért lelkesül. A műveltebb közönség másik rétege az újítókat kedveli.

Ezek a rétegek állandóan hullámoznak. Hol kisebb, hol nagyobb távolság választja el őket egymástól, hol az egyik nagyobb, hol a másik, sőt néha egyesülnek is a valóban nagy és szép alkotások élvezetében. Homéros eposzaitól kezdve Dante «Divina Commediá»-ján át egészen Victor Hugo-ig a valóban nagy alkotások minden rétegnek egyformán tetszenek. A magyar irodalomban is Balassi Bálint-tól kezdve Petőfin és Aranyon át egészen Szabó Dezső «Elsodort falu»-jáig, ha valóban nagy alkotások jönnek létre, a különböző rétegek összeolvadnak és a közönség egységes lesz. *Ezt az egységes, csak ritka pillanatokban létező, ideális közönséget kell a kritikusnak képviselnie.*

Amikor egy-egy nagy alkotás keletkezik, az irodalomnak és a művészeteknek ünnepnapjuk van. Ezt az ünnepi hangulatot kell a kritikusnak megőriznie magában és kritikáiban állandóan éreztetnie. A műalkotókat serkenteni kell, hogy elérjék ezeket a ritkán adódó magaslatokat. Ez a kritikai működés első funkciója. A második az, hogy közvetíti a közönség és a művész között. Közli a művész szándékait, rámutat a mű szépségeire, szóval neveli is a közönséget. Viszont közvetíti a közönség véleményét az alkotó művész számára. A közönség néma, nem tudja megmondani, tetszik-e neki a műalkotás vagy sem. Legfeljebb igent vagy nemet mond azzal, hogy vásárol-e vagy sem. A kritikusnak kell öntudatosítania a közönség véleményét, megmondani neki is, meg a művésznak is, miért tetszik, vagy nem tetszik a műalkotás. *A kritikus a közönség öntudata.*

A kritikus véleményének súlyt ad, hogy a közönség véleményét fejezi ki. Ezért az előnyért azonban meg kell fizetnie szabadságával. Nem írhat le akármit, nem írhatja le a saját véleményét sem. Állandóan tudnia kell, hogy nemcsak a maga nevében beszél, hanem a közönség nevében is. Ez a tudat menti meg a kritikust a szubjektívizmus túlzásaitól, de ez ad bátorságot neki, hogy kimondja véleményét. Viszont nem dogmákhoz köti magát, hanem az állandóan mozgásban levő, élő közönséghez és ezáltal megszabadul a régi dogmatikus kritika legnagyobb hibájától, a merevségtől. Ez a kritikus nem a maga nevében beszél, de nem is az idealizált író képviseli, hanem az idealizált közönséget. Nem szól bele az írói műhely belső dolgaiba, nem akarja megírni az író helyett a verset, vagy regényt, hanem elfogadja a műalkotást olyannak, amilyen és megmondja miért tetszik vagy nem tetszik neki. Ezáltal megszabadul az objektív kritika sokszor külsőségeken és jelentéktelen apróságokon nyargaló bogarászásaitól. Az olvasás közben szerzett benyomásból indul ki. Nem azt nézi, hogy hol található hibát, hanem az olvasó által szerzett benyomást elemzi és igyekszik rámutatni azokra az okokra, amelyek ezt a benyomást kedvezően vagy kedvezőtlenül színezték.

Most még csak azt a kérdést kell tisztáznunk, hogy milyen viszonyban van a kritikus és a közönség, melyet képvisel, más szóval: hogyan ismerheti meg a kritikus a közönség véleményét? Ezt a viszonyt ugyanúgy jellemezhetjük, mint a művész, államférfi, filozófus és a többi a tömegeből kiemelkedő egyéniség viszonyát a tömeghez. A tömegnek csak homályos vágyai vannak,

szeretne valamit, de nem tudja megmondani mit. Ezek a vágyak sokszor kollektívú lesznek, azaz minden ember egyformán érzi őket. E kollektív vágyakat veszi észre és fejezi ki a zseni. *Ahogy* észreveszi és *ahogy* kifejezi : szavakba nem foglalható — intuíciónak szokták hívni ezt a folyamatot — mert éppen ebben rejlik a zsenialitás. A jó kritikusból is meg kell lennie egy bizonyos fajta zsenialitásnak. Észre kell vennie, hogy mik ezek a kollektív vágyak és ezek kielégítését, kifejezését kell kívánnia a művésztől, mert ez utóbbit csak kritikusi képességekkel nem lehet megvalósítani. A művész is esztétikai jelentőségű kollektív vágyakat keres. Ha rájuk talál — esetleg a kritikus segítségével is — és maradéktalanul ki is fejezi őket, akkor ünnepnapja van a művészeteknek.

A dogmatikus kritika túlmerev, a szubjektív kritika túl szabad. Az idealizált közönség ítéletét kifejező kritika egyesíti a kettő előnyeiket, de megszabadul a hátrányoktól. Állandóságot ad neki a nagy műalkotások emléke. Ez teszi lehetővé, hogy a művészetet mindig e magas színvonalra emlékeztesse. Ezen a színvonalon azonban szabadságot ad a művészeteknek, illetve kezükre jár a közönség kívánságainak kifejezésével. E színvonalon a kritikát és a művészetet csak egy törvény köti : kifejezése annak, amit emberileg jelentősnek, korléleknek, nemzeti szellemnek vagy kollektív tudatnak nevezhetnek.

Fábián István.

DISKOSVETŐ.

*Ahogy a régi diskosvetőt
Ó szobor örökíti meg
És él a mű és él a kő,
Míg elporladnak lágy szívek,*

*Mért nem faraglok szobrot rólam,
Hogy éljek túl éven, koron,
Aki a sötét éjszakában
E szót legmesszebbre dobom :
Jaj !*

Falu Tamás.

DÉLIBÁB.

AMIKOR világosodik, megunom a kényelmetlen fekvést a hajó társalgójában s kiegyenesítve elgémberedett tagjaimat, elindulok a fedélzetre. Egész testemben didergek, itt a Dunán kegyetlenül hideg a nyári éjszaka.

Elsétálok a második osztály előtt. Még halványan dereng odabent a lámpa, az ablakok el vannak függönyözve, de egy kis résen belesek : ott ül még a pap az asztal előtt s mereven nézi üres söröspoharát, most már nem beszél, inkább mintha ébren aludna. Pedig milyen választékosak voltak a gesztusai, amikor elmondta, hogy Pádua a legszebb városa a földnek . . . Vele szemközt ott horkol az állítólagos gyógyszerész is, aki most akar kivándorolni Olaszországba, mert azt mondják : Mussolininek szüksége van vegyészekre . . . Éjjel háromféle nyelven is magyarázta ezt a papnak, most azonban hátravetett fejjel horkol, szája tátva mered a mennyezetre s a halvány lámpa olyan halotti színűre festi, mintha a Duna dermesztő fenekéről húzták volna ki. S a többiek is szanaszéjjel henteregnek kis hajószékeken, padokon, a legképtelenebb helyzetben, kitört nyakkal, kicsavart kézzel-lábbal, megnyaklott derékkal, tátogva, sárgán és zölden, hörgéshez hasonlóan hortyogva, mintha megcsúfolta és legázolta volna őket valamely ezeréves szellem. Csak ott, ahol a bejárat a gépházhoz vezetett, áll rendületlenül a vaskorlátnak dőlve és a sistersgő vizet bámulva a szerelmespár, melyet éjszaka többször figyeltem unalmamban, amikor nem tudván beszélni senkivel s megkótyagosodva az olvasástól, elténferegtem a hajón. Most csak a leány harisnyája fénylik a homályban, alakjuk összefolyik a szürkületben.

A gépek is unottan s fáradatlanul dolgoznak, a hatalmas acélrudak előre-hátra kapkodnak és dohog a hajó teste.

Felmegyek egy keskeny lépcsőn. Didergek. Leülök a korlát mellé. Alattam a hajó orrában egymáshoz bújik egy csapat diák s halkán beszélget, dudolgat. Ott a kémény tövében, a kazán felett meleg van, ideáramlik hozzám és körülfoly, szelíden, mint a simogatás. Milyen egyedül vagyok . . . Köröskörül a Csallóköz végtelen erdőségei. Évszázados fák burkolóznak a hajnal derengő ködébe, szinte kékek. A Duna szélesen terül el, két vége a hideg, ólomszínű látóhatárba vész. Az erdőket néha áradásos öblök szakítják meg, ahol pedig valami mellékfolyó ömlik a folyamba, ott sisterseg a víz, habzik és áramlik és széles, titokzatos deltákat alkot. Keleten fényes csík húzódik az ég alján. Most sirályok kerekednek fel, lebegnek a víz felett, mint tovasodort fehér rongy-

darabok. Magányos madarak ezek, érzi az ember, hogy semmi szeretet nem tartja őket össze, vadak és szilajok, rátelepszének a hajótól felvert dagadó hullámokra és ringattatják magukat. Egyikük pláne a vízből kiálló száraz ágra ül s ott tollászkodik, a víz sodra ütemesen ringatja az ágot és fel-felcsap a madárig, de ő oda sem hederít. Nem úgy, mint a vadkacsák amott, a füzek és sásbokrok felett. Azok nagy csapatba verődve repülnek, rémült hápogással, nyakukat előrenyújtva és nehéz szárnyukkal szaporán s lomhán csapkodva, míg el nem tűnnek a vad áradások között.

Afrikai táj . . . Elhagyott, most is olyan, mint amilyen ezelőtt ezer esztendővel volt. Víz és erdő, sás és bokor, vadkacsa, gém, sirály, sehol egy csónak, sehol emberi hang, mozgás. De nem. Messze, jobbról, lassan előhúz egy csónak, két vége mereven felágaskodik a vízről, valaki ül benne s tempósan, igyekezet nélkül húzza az evezőket. Halász. Bennszülött. Ősöm, aki ezer évvel ezelőtt jött ide lóháton, leszállt, a lovat kicsapta legelni, ő maga csónakot vájt egy fatörzsből, halászkészséget font marha- és juhbélből s még most is itt él, egyedül, csendesen s halászik. A lova azóta felfordult, csontvázát fehérre mosta a zápor, kiszikkasztotta a fagy, ott hever valahol bent, az erdő mélyén egy tisztáson, vicsorgó s örökké vidám koponyával. Maga a halász örökéletű. Meghalt Szvatopluk, jöttek és mentek a tatárok, lovaikat itatták a fekete sereg katonái, jódliztak a labancok, multak évszázadok után évszázadok, ő itt van most is, ősöm, a halász.

A hajó egyenletesen törtet felfelé, sutorog a víz, egyre jobban kékül és egyre kékebb és szelidebb az égboltozat. Felkerekednek a vadludak, a gém figyelmesen méregeti a víz sekélyesét a partok mellett, elhagyott, korhadt, rokkant vizimalom feketél amott, lapátjai megálltak, csak a játékos kis szélkerék forog rajta vidáman, hajdani molnárok gyermekes mulatsága és öröli a szelet télen-nyáron, éjjel-nappal. S megint némaság, elhagyatottság a kerek világon. Felkel a nap.

* * *

Az Ősi Város kikötőjében zajongás, tolongás, mindenki elkészíti csomagjait, a hajóslegények kibontják a vastag drótköteleket, a hajó farol, orra feltúrja a vizet, már dübörög a deszkapalló, a vaskorláltól rebbenve menekül a leány és a férfi. Ragyog a napfény. Ragyognak a vadonatúj paloták a parton és lelkendeznek az évszázados kis házak is a nyári napfényben. Lám, senkit sem ismerek itt, soha senkit sem láttam még, aki itt él. Milyen nevük van itt az utcáknak? Milyen színűek a villamosok? A hajón becsaptak a pénzváltásnál, most zsebembe dugom a kezem és félve szorongatom kis pénzeimet: hátha ebédre sem lesz elegendő? Hátha még kocsira is kevés? Az a hatalmas termetű, hirtelenszőke, tejbőrű német asszonyka azt mondta a reggelinél, hogy itt iszonyú drága a kocsi. Pedig gyalog nem mehetek a bőröndömmel. Fent, az Ősi Város dombon elterülő utcájában lakik az az író barátom, akit életem-

ben soha nem láttam — sőt, az igazat megvallva : akit soha nem is olvastam — s akihez most be fogok állítani. Gerincemen izgalom futkos. Felfedezem, hogy ez ugyanaz az izgalom, amellyel diákkoromban kiszálltam egy-egy ismeretlen városban vagy faluban, barangolásaim közben. Hát mégsem vagyok még annyira kiábrándult, elkeseredett, elfáradt ember! Maradt még bennem valami a régi gyerekből, aki mindenre kíváncsi volt s mindennek örült! Valósággal fellelkesülök ezen, nem érzem már fáradtnak magam, csak a pénzemet szorongatom, hátha nagyon kevés? A kocsis ki fog nevetni . . . Nem tudom azt sem, mennyi borraivalót adnak itt a kocsisnak és adnak-e egyáltalában? Talán ki sem nevet, hanem összeszid, botrányt csap, nem adja oda a bőröndömet, káromkodik, rendőrt hív . . . Talán meg sem fogom érteni, szlávul nagyon keveset tudok. Körülvesz a tömeg. Röhögnek rajtam. Ujjal mutogatnak rám : ez az a magyarországi csavargó, aki nem fizeti ki a kocsit . . . A rendőr bekísér. Értetlenül beszélek magyarul, németül, franciául, megpróbálok visszaemlékezni néhány orosz mondatra, amit még hadifoglyoktól tanultam a háború alatt . . . Hiába, gyanus vagyok, idegen, bezárnak, kihallgatnak, megvernek, elveszik az útlevelemet. Idegen világ ez, idegen emberek, mégsem vagyok én már olyan bátor, lelkes és őszinte gyerek, mint valamikor . . .

De semmi sem történik. Ülök az ócska konflisban, tapogatom a pénzemet. Arany felírások szikráznak a palotákon, idegen nyelvű cég-táblák. Modern épületek fehér falain ragyog a napfény, kis rozzant házak húzódnak meg a tövükben. Rendőr, kék ruhában, gummibottal. Nem néz rám, oda se hederít, sétál és báméskodik, játszik a gummibottal. Milyen rettegést, milyen gyávaságot neveltek belém tíz esztendő alatt! Csak ülne itt mellettem valaki a kocsiban, akit megkérdezhetnék, hogy micsoda bank ez itt, micsoda hivatal az amott, miféle templom ez, milyen szobor . . . A villamos szép zöld, mint a fű. Csodálatos színfolt a szürkék és fehérek síkjai között, kiragyog a lila árnyékokból. Békés asszonyok ballagnak szatyorral a karjukon. Biciklik siklanak, autók. Most már sokkal bátorságosabb minden. Emberek ezek, mindenütt egyformák. Talán a kocsis sem fog káromkodni, ha kevés lesz a pénzem. Szépen megmondom neki : Nézze, bocsásson meg, nincs több, de felírom a címét és még ma elküldöm a többit . . . Mosolyog, megemeli a sapkáját, barátságos ember, nem is fiatal már, vörös bajusza van s úgy gubbaszt a bakon, mint valaha az öreg pesti kocsisok. Néha suhint az ostorral, de nem üti a gebét, jószívű ember . . .

Szép, szép az élet, drága jó emberek, mind valamennyien, megölellek benneteket, ha nem értek is a nyelveteken, igen, téged is, te rokkant vénasszony, pedig az ábrázatod olyan, mint a birkáé, te erről nem tehetsz, téged is szeretlek! Jó emberek vagytok valamennyien! Szépek a dombok, a régi vár fent a hegyen olyan, mint a nagyapám, szigorú, rideg, de azért szeretem . . . Csak ülne itt mellettem egy szép kis leány, piros kalappal, kék ruhában, megfognám a kezét s elmonda-

nám neki, hogy nagyon szeretem ezt a várost, amelyet először láttam életemben és ezeket a házakat, a moderneket épen úgy, mint a régieket, a dombokat és a villákat a dombokon, a rendőrt, a konfliskocsist és a lovát. Megfognám a kezét s ő azonnal érezné, hogy a testvére vagyok s mindenkinek a testvére . . . Lám, a gyalogjárón az a kékruhás leány hogy rámnézett, még meg is fordult utánam, én is megfordulok, intek neki, csodálkozik és mosolyog, aztán íves lábaival továbbsiet. Bizonyosan töri a fejét, hogy ki lehetek s miért mosolygok, otthon is nevetni fog, sőt egy hét mulva is, ha eszébe jut ez az intés. No, öreg mama, neked is intek, ne nézz olyan mérgesen . . . De ő bosszusan csóválja a fejét, megsértődött, azt hiszi, hogy gúnyolódom.

A pénz elég. Sok is! Alig fogyott a készletem. A kocsis leszáll a bakról, leveszi a táskámat, köszön s csettint a nyelvével. Most már tudom, miért vagyok olyan boldog! Ez a város épen olyan, mint az, amelyben diákoskodtam. Ugyanolyan keskeny, tiszta, kedves kis utcák. Hátha valami délibáb ez és én most megint a vidéki kisvárosban vagyok? Vagy az is megtörténhetett talán, hogy mindent álmodtam s most ébredtem fel? Hogy álom volt közben a háború, a felfordulás, a vizsgák és szekundák, a szerelmek, kétségbeesések, virrasztások, könyvek, írás, éhezés, hónapos szobák, család, gyerekek, adók, perek, újságcikkek, betegség, vándorlás . . . mindez álom volt? Hátha ez a konflis ugyanaz, amelyben apámmal mentem az állomásra, mint kis diák s épen haza akartam utazni vakációra, amikor valami furcsa rontás esett rám, elaludtam és félóra alatt, tíz perc alatt végigálmodtam tizennyolc esztendő történetét? Most aztán felébredtem és ugyanabban a városban vagyok, ugyanaz a test és lélek?

Jaj, nem, ez a kapu idegen, magam is idegen vagyok itt és ez az álom, ez, amikor ugyanannak érzem magamat, aki voltam . . .

* * *

Most, ahogy visszagondolok az egészre, csodálkozom: hát csak ennyi kell ahhoz, hogy az emberből kibontakozzék a jól elfojtott, eltemetett, eltagadott gyermekkor. Mindent olyan egynek látok, nem tudom megállapítani, hol van hát a határvonal, ahol megszűntem az lenni, aki ma vagyok s az lettem, aki valaha voltam. A hajón alakultam át? A kocsiban? Hol, hogyan? S milyen csodálatosan és különösen szövődik össze az emberben a régi énje és a mai.

Mert amikor ott ültem állítólagos barátom szobájában az ablaknál s vártam őt, megesküdtem volna rá, hogy saját régi diákszobámban ülök, az asztalon az én irataim hevernek szanaszét, az utcán pedig el fog libegni az a kis leány, akit Cukorbaba néven az egész iskola ismert. Nagyon boldog vagyok itt, ebben a kis szobában! Harmonikus, csodálatosan harmonikus vagyok.

Csak amikor belép egy magas, kissé hajlott, borotváltképű, szürkeruhás úr az ajtón, akkor zökkenek vissza abba az énembe, amelyet olyan

könnyen s olyan vidáman el-elveszítetek, mint a kígyó a bőrét. Csak hát ez fordítva van : én az újat veszítem el minduntalan s a régit öltöm fel újra. A szürkeruhás úr összecsípi a szemét s kényelmetlenül néz rám. Látom rajta, hogy nem szereti az idegeneket. Valamiért állandóan bűnösnek érezheti magát, hogy annyira fél ! Én szigorúan nézem, megfigyelem a mozdulatait. Ötvenéves, de többnek látszik. Valamikor szép szál ember volt, most pipogya, rokkant, keserű. Úgy áll a küszöbön, mintha támadást várna, de egészen bizonyos, hogy nem védekezne, ha rátámadnék, hanem elfutna. Szolgalelek. Az arca gyűrött, olyan, mintha kifacsarták volna, de a szemében sok naivság van és a szája körül jóság. Puhaság.

Szándékosan nem szólok semmit, hogy kényelmetlenebbé tegyém számára a dolgot. Végre észbekap s elmosolyodik. A nevemet mondja.

— Az vagyok — mondom nevetve s felállok.

— Mindjárt gondoltam, hogy ön az ! — kiált fel. Önnek szólít, pedig leveleinkben tegeztük egymást. — Hozta Isten. Szerencséje, hogy itthon talál, délután akartam elutazni Bécsbe.

Leülünk, egy csomagból körtét, barackot, zsemlyét szed elő, megkínál.

— Ma valószínűleg ez lesz az ebédünk — mondja — mert egy fillérem sincsen. Feleségem szanatóriumban van, a gyerekeimért is tartást kell fizetnem. De hát ön hogy áll pénz dolgában? Ejnye, most jut eszembe, hogy mi már összetegeződünk ! Szervusz, kedves barátom.

Engem a lap érdekel, amelynek a szerkesztőjéül felkértek. De ő csak beszél, beszél s észreveszem, hogy a szavak végét elnyújtja és leereszti, mintha rétest nyujtana belőlük. Ez rossz jel, gondolom, az ilyen emberek kétszínűek, ravaszok, álaskodók. Lágynak s engedékenynek akarja mutatni magát, pedig makacs és önző. Így figyelgetem. Ő faragja a körtét és sebesen eszik, mint a nyúl. Mohó, nehezen lakik jól. Ez nem fizikai éhség nála, hanem elnyomott belső életét akarja kielégíteni így. Megfontolandó. Lám, már nem is vagyok, aki voltam az imént : lelkes, kíváncsi, jóindulatú diák, már figyelem ezt az embert és könyörtelen vagyok vele szemben. Mintha az apám lenne . . .

Kiderül, hogy barátom, nevezzük Tapolczainak, rengeteget futkos, hogy soha rá nem ér, hogy nem olvas, nem ír, csak szerkeszt, levelez és adminisztrál, hogy délutánra randevuja van egy kávéházban egy hirdetői ügynökkel, de nem tudja melyik kávéházban, hogy egyszerre hét felé kell tépnie magát s az ő vállán nyugszik az Ősi Város legnagyobb lapjának s kiadóvállalatának minden gondja. Rossz jel, gondolom, az ilyen ember nagy hűhót csinál semmiért. De azért annyira bánt a magam lustasága, léha semmittevése, lézengése, hogy még rágyujtani is alig merek s szégyenlem magam, amért én kevesebbet levelezek, adminisztrálok, futkosok és csak épen, hogy írok.

— Nem nagyon érünk rá, kedves barátom — mondja Tapolczai és ide-oda futkos a szobában, kapkod az asztalán — rendet kéne már teremteni, de soha nem érek rá. Délután itt lesz a kisasszony és diktál-

nom ke-e-e-ell. Borzasztó. Még az a kritika sincs meg arról a könyvről, pedig fontos. Lennél szíves te diktálni majd egy kritikát, tudod, amelyet gondolsz, hiszen ismered a könyvet. Addig én elintézem az ügynököt. Helyes?

— Borzalmasan nyakamra érnek a dolgok — kezdi újra — mindent magam csinállok. Szét vagyok darabolva. Most elmegyünk ebédelni. Van pénzed?

Önkénytelenül zsebembe dugom a kezemet és védem a pénzt.

— Nincs — mondom — de hiszen most ettünk körtét, barackot, minek az ebéd? Én nem vagyok éhes.

— Borzalmasan éhes vagyok. Mi az a kis körte-e-e? Gyerünk barátom, ne légy stupid ember. Ezzel nekem nem imponálsz.

De maradok. Megnézi az óráját, fejéhez kap: Na, már megint nem érek rá ebédelni! Rémes! Magam végezek mindent. Most szaladok a kávéházba, csak azt nem tudom biztosan: melyik kávéház. Na, mind egy. Szervusz. Egy óra mulva itt leszek.

Elrohan. A folyosóról visszajön s azt mondja: Most jut eszembe, nekem még sürgős leveleket kéne elintéznem, igazán rémes, mennyire egyedül állok a dolgokka-a-al! Lecsapja az irattáskáját, kapkod az asztalon: Nem lehet itt megtalálni semmit, igazán itt az ideje, hogy segítsen valaki, mert egyedül nem győző-ö-öm. Na, itt kéne már lenni a kisasszonynak is, nem tudom, hol késik, megint nem intézünk el semmit. Pénzt is kéne keríteni. Rémes!

De az ajtó felett megszólalt a csengő s Tapolczai kiszalad. Biztosan a kisasszony. Csakugyan ő, a gépirólány. Alacsony, szinte kislány. Egyszerű világoskék ruha van rajta, fején piros kalap. Mennyire egyformán öltöznek a nők s mégis mennyire más mindegyik. Ez nem szép, de kedves, valóságos gyermek. Szép magas homloka van, haja egészen rövidre nyírva, ami csak fokozza arcának gyermekességét. Kékszemű. A szája kicsiny és ártatlanul fodros. Keze, mint a babáé. Ahogy bemutatkozik: Vilma vagyok, apró pukkedlit vág.

— Maga német? — kérdezem.

— Hogy találhatta ki? — mondja csodálkozva, mintha varázsló lennék s a szeme tágra nyílik.

— Ördögös ember ez, kedves kisasszony, mindent kitalá-á-ál! — nevet Tapolczai és sűrög-forog a szobában, látszik rajta: a kislánynak is imponálni akar a rengeteg dolgával.

— Ezt csak könnyű volt kitalálni — mondom én. — Rá van írva az arcára. Igazi kisvárosi, bennszülött német arc. Valami olyan, mint Werther Laurájának az arca. Vagy, mint ahogy a schilleri nőt elképzeli az ember.

— Német vagyok — mondja szégyenkezve. — Igen, mi nagyon régen élünk itt, talán minden őszünk itt lakott. Odahaza nem is beszélünk másként, csak németül. Mikor az iskolába beiratkoztam, még egy szót sem tudtam magyarul...

Kis csend támad a szobában.

— No, most nekem el kell menne-e-em, tudod, vár a kávéházban a hirdetési ügynök. Rohanok. Kedves barátom, hát te addig, amíg visszajövök, leszel szíves lediktálni a kisasszonynak azt a kritikát. Kedves kisasszony, ha lenne még ideje, írja meg azokat a leveleket, amiket mondtam. Most rohanok — beszél sebesen Tapolczai s ide-oda futkos a szobában, megáll, a homlokához kap: Mit is felejték itthon? Kihúzza az óráját, száját összecsuicsöríti: Ejnye, már ott is kellene lenne-e-e-em! Rémes! Kiszalad és elmegy.

* * *

Most hát én itt ülök a díványon és az írógép mellé letelepszik Vilma. Várakozón néz rám. Nekem pedig diktálnom kellene. Kényelmetlenül érzem magamat. Nézem a lányt. Milyen komoly, egész lényében van valami erőszakolt szerénység, valami félnék mozdulni-nemtudás. Kezét az ölébe ereszti.

— Nézze, Vilmácska — mondom — nekem igen kényelmetlen volt világeletemben a diktálás. Szívesebben írok magam. Üljön ide a díványra és olvasson valamit, én majd megpróbálok írni.

Csodálkozva nyitja rám a szemét:

— De hát miért?

— Minden munkáltatás között a diktálás a legmegalázóbb — folytatom én. — Mert ha diktálok, akkor maga nemcsak a fizikai munkáját bocsátja rendelkezésemre, hanem a szellemét is alárendeli nekem. Nem gondolhat egyébre, csak arra, amit én mondok. Akár bántja valami, akár örül valaminek, akár álmos, akár éhes, akár fáradt, akár friss, csak arra gondolhat, amit diktálok. Ez a legnagyobb rabszolgaság. Nem gondolja?

Vállat von: — Én már úgy megszoktam és azért kapok fizetést...

Mégis megpróbálok írni. Tudom, hogy mit akarok s hogyan akarom, de a géppel nem boldogulok. Egészen más típus, mint amin én szoktam írni és a betűk között vannak olyanok, amelyeket csak szláv szövegben használnak: ipszilonok ékezettel, cék kis háztetővel s egyebek. Minduntalan rosszat ütök és gyakran nem találok olyan betűt, amire szükségem lenne. Nagynehezen leírom a cikk címét, azonban máris ideges vagyok, érzem, hogy fullasztó meleg van a szobában, ámbár az ablakok nyitva vannak. Igazán bosszantó, ezt a cikket nekem kellene megírnom s most csak úgy kapják bele?

— Nem megy — mondom bosszúsán és cigarettára gyujtok.

— No látja, majd mégis inkább csak én... Jó?

Olyan szolgálatkész, igazi anyatípus. Az ilyen nő csak szolgáljni akar. Hirtelen erős vágyat érzek, hogy megsimogassam a haját ennek a komoly, fojtott életet élő, szerény, szelíd és áldozatkész gyermeknek, aki a lelkében régen nem gyermek már. De erőt veszek magamon s azonnal megállapítom, hogy csak ürügyet kerestem a testi közelségre.

Vilma visszaül s én elkezdek diktálni. Furcsa, bosszantóan szomorú és ideges vagyok. Micsoda ostobaság: két ember most látja egymást először életében s máris az úr és szolgál, a munkás és munkáltató viszonyába keveredik, ahelyett, hogy a legtermészetesebb, legősibb viszony állana elő közöttük: a férfinak a nőhöz való közeledése, kapcsolódása.

Rágom a cigarettát, fujkálom a füstöt, elveszem a ceruzámat és a diványra feküdve, arcokat rajzolok a padlón. Már nem is gondolok a cikkekre, Vilmára sem, egészen elmerülök a rajzolásba, mint régen, diákoromban, amikor nagyon szerettem arcokat rajzolgatni. Szakállas, szigorú öregúr feje bontakozik ki a padlón. A szeme hideg és szűrő, a homloka magas, redős, bajusza összefoly a szakállával és az orra úgynevezett római orr. Hirtelen feleszmélek és vizsgálgatom: kihez is hasonlít ez a fej, amelyet én most egészen öntudatlanul, ösztönösen rajzoltam. Nem tudok rájönni. Végre halványan dereng bennem valami: ez az apám feje, az ő magas, szigorú homloka, erős orra, a szeme akkor szúrt így, ha beszélgetéseinkben nőről, vagy társadalomszemléletről esett szó. S lám a bajuszát azért rajzoltam ilyen bozontosra, azért rajzoltam ekkora éktelen szakállt is, (noha ő borotváltképű), hogy eszembe ne jusson, kit rajzolok... Lám, életem sötét pontja az apám, hiába nem láttam már majd egy évtizede, hiába felejtettem el úgyszólván teljesen, hiába élem a magam egészen más, különálló életét, ide is utánam jön, országhatárokon túl, száz és száz kilométereken túl, anélkül, hogy tudnám. Nagyon szomorú dolog ez...

Feltekintek: Vilma nyugodtan néz rám, keze az ölében, kis szája körül szomorkás mosoly játszik. Diktáljak? Megpróbálom. Diktálok egy mondatot. Gyorsan pattognak ujjai alatt az írógép billentyűi. Milyen ostobaságot diktáltam! Legjobb lesz kihúzni. Húzza csak ki, kedves Vilma, mondom, ez ostobaság.

— Sőt, nagyon is értelmes — mondja furcsálkodva.

— Csak húzza ki! Úgy. Most már sokkal jobban érzem magam. Azt mondta az előbb, hogy régi bennszülött német családból származik. Meséljen valamit magáról... Nincs érdekesebb dolog, mint megismerkedni egy ember életével...

Vállat von: — Ugyan mit beszélhetnék én magamról? Engem senki sem kérdezett még és senkit sem érdekelt az életem... — Elbiggyeszti a száját, hallgat, a cipője orrát nézi. — De igaz, mégis, az unokaöccsém az egyetlen, aki megszokott kérdezni... Hogy mit gondolok, mit csinálok... De az úgyszólván a testvérem, mert én is egyedül vagyok, neki sincs testvére és öt évig is együtt nevelkedtünk, hát úgy tekintem, mint a testvéremet...

— Hány éves az unokaöccse?

Az arca kiragyog, egészen átszellemlül, látszik rajta, hogy most arról a lényről fog beszélni, aki a legdrágább neki, aki számára az ifjúságot, a szabadságot, az örömet és vidámságot jelenti.

— Tizenhatéves . . . De nagyon erős fiú, sokat sportol, képzelje, csónakon elment egészen Hamburgig két barátjával ! Hamburgig csónakon ! Akkor mindennap írt nekem és milyen tréfás leveleket ! Össze-
gyűjtöttem a leveleit, van közöttük tizenhatoldalas is és némelyikben
valóságos filozófus. Nagyon okos fiú . . .

— Mi akar lenni?

— Izé . . . — S elpirul . . . — Naturwissenschaft . . . Nem tudom
magyarul . . .

— Természettudomány.

— Igen, igen, természettudomány ! Az az ő eleme ! De olvas filo-
zófiát is, már Kantot is olvassa.

Arra gondolok, hogy én is ilyen diák voltam, mint ez a tizenhat-
éves gimnázista. Elképzelttem őt : épen, hogy pelyhedzik a szakállá,
szeme kék, haja világosbarna és hátra van fésülve, homloka olyan nyílt
és tiszta, mint azé a kis gépirólányé, a szája gyermekes és komoly, de ha
kell, szívből s harsányan tud nevetni ! Vállára hátzísákat kapcsol, jól
megtömve mindenféle praktikus szerszámmal és ott van persze Kant is,
a vaskos *«Tiszta ész kritikája»* . . . Vállára veti az evezőt. Elbámulja a
hegyeket, erdőket, a csillogó vizet és rövid nadrágjából kibukkan mesz-
telen, erős térde . . .

Eh, megint ugyanazt a fejet rajzolgatom, mégiscsak diktálni
kellene már ! Kedves Vilma, ne haragudjék, próbáljunk meg írni. Foly-
tassuk. Tehát : «Ez a regény a háború utáni magyar irodalom egyik
legjelentősebb alkotása . . .» Ostobaság ! Jelentős eseménynek nevezek
egy kis szerelmi regényt ! Talán mégsem egészen így áll a dolog? Most
hazudtam. Miért hazudtam?

— No és persze maga nagyon szereti az unokaöccsét ? — kérde-
zem hirtelen s úgy várom a feleletét, mintha nagyon fontos lenne szá-
momra.

— Ó, nagyon ! Nagyon szeretem ! Az egyetlen ember, akit szere-
tek, az egyetlen ! Olyan ő, mint a testvérem, én legalább így képzelem
el a testvéremet. Ha lenne, ilyen lenne. S milyen jókedvű ! Engem Árvács-
kának nevez s mikor jön, mindig megkérdezi : No, Árvácska, hát mikor
virulsz már ki? Még mindig csak hervadozol? Mert én olyan egykedvű
vagyok . . .

— Nagyon ráillik az Árvácska elnevezés . . . Igaza van az unoka-
öccsének . . .

Milyen szentimentális ! Törülmetszett német . . . — gondolom.

— Aztán elkezd tréfálni és addig nem nyugszik, amíg el nem
nevetem magam ! Sokszor kergetőzik velem, futkos, bosszant, végül
akkora hancúrozást csap, hogy a mamám, aki beteg . . .

No lám, itt a beteg mama ! Milyen egyforma a világon minden !

— Mi baja a mamának ?

— A mama . . . Szegény, ő már régen beteg. S egyre betegebb.
Nagyon sok orvos megvizsgálta már, átvittük Bécsbe is, de egyik sem

tudja megállapítani, hogy mi baja. Különösen azóta, hogy elmúlt a háború és itt úgy megváltozott minden. Én akkor még kis lány voltam, második polgárista, de emlékszem, hogy szegény mama hirtelen megbetegedett és azóta nem is tud meggyógyulni. Sokszor arra gondoltam, hogy valami lelki bajának kell lenni . . . én nem értek hozzá, csak úgy érzem . . .

Nagyot sóhajt. Finom balkezevel elsimítja a homlokába hullott hajcsomót. Érdekes, a nők milyen biztosan megéreznek mindent. Világos, hogy a mama neurótikus, azóta beteg, mióta megváltozott körülötte a világ, vannak ilyen emberek. Belebetegszenek az életük megváltozásába.

— Van házuk? Szőlőjük is talán, valahol a hegyen?

Legyint. Ajka két csücske lebiggyed. Olyan puha és ártatlanul szomorú most a szája.

— Nekünk! Nincs nekünk semmink! A papám is elvesztette az állását, nincsen semmink. Épen azért vállaltam el ezt az állást, mégis valami kis kereset . . . Most már csak két hétre van pénzünk, azután . . . azután nem tudom, mi lesz . . .

— Ez minden jövedelmük? Ez, amit maga keres?

— Ez.

— És ebből akarnak maguk hárman megélni?

Vállat von.

— De hát ez borzasztó! Maga egyedül akarja fenntartani az apját, anyját?

Ismét vállat von. Mosolyog, látszik rajta, hogy maga sem hiszi, de muszáj hinnie. Mert e nélkül a hit nélkül mindnyájan öngyilkosok lehetnének.

— Papa már húsz éve belső munkatársa volt itt egy nagy lapnak. Politikai munkatársa és ő vezette a gazdasági rovatot is. Faktor volt, nem tudott magyarul. Német lapnál volt, ismeri — s egy nagy német lap címét mondja. — De amikor vége lett a háborúnak és kivonultak a magyarok, egészen más politikai irányban kellett volna dolgozni és a gazdasági élet is megváltozott és a papám ezt már úgysem bírta volna, felmondtak neki. Most már nincsen semmink. Mindent eladtunk, elfogyott a végkielégítés is, ő az már régen elfogyott, nincs már ékszerünk, porcellánunk, eladtuk az ezüst evőeszközöket is, aztán a kredencet, legutoljára a zongorát, amit a mamám nekem szánt, mert nagyon szeretek zongorázni . . . Kedves zeneszerzőm Beethoven, Bach meg Mozart. Most már csak nagyon ritkán zongorázok, de nem is érnék rá, mert reggel hatkor kelek és . . .

Hirtelen elpirul s elhallgat. Sürgetőleg nézek rá.

— Csak mondja, mondja, nagyon érdekel, hogy hogyan él! Ne szégyelje magát!

— Hát jó, ha érdekli . . . Hatkor kelek, kitakarítok, reggelit készítek, aztán bevásárolok, megfőzöm az ebédet, elmosogatok . . . De igazán, ez nem érdekelheti magát . . .

Mikor megnyugtatom, belemelegszik, kipirul az arca, látszik rajta, hogy én vagyok az első idegen, akinek beszámol az életéről. Milyen boldogító, édes érzés lehet neki, hogy egy idegen férfi előtt, akit most látott életében először, beszámolhat a hétköznapijairól! Milyen felszabadulás lehet, mennyi gátlás levetkőzését jelenti számára! Mint aki sokáig, sokáig gyalogolt éjjel-nappal, álmatlanul ugyanabban a ruhában s végre menedékházhoz ér, ott levetkőzhet és kinyújtózhat, szabad és természetes ember lehet, ledobálhatja magáról a nehéz bakancsokat, a fullasztó ruhákat és kesztyűket. Így vetkőzik le lélekben előttem s bár szégyenkezik egy kicsit, mégis hálás és boldog!

— Délután mama is, papa is lefekszik, papám olvas, rendesen az ujságokat böngészi, hogy mikor változik meg már minden, mamám meg regényeket olvas, mindig regényeket olvas, én meg eljövök ide s itt dolgozom néha este nyolcig is, akkor hazarohanok, csinálók hamar vacsorát és aztán este van. Este van... — ismétli önkénytelenül.

— És vasárnap elmegy a moziba?...

— Jaj, imádom Chaplint, imádom, de nem tudok rajta nevetni, ha nevetek is, könnyes a szemem! Nagyon ritkán láthatok Chaplin-filmet, mert a mamám nem enged moziba és igaza is van, mi nagyon szégyények vagyunk...

— Akkor bizonyosan sokat olvas.

— Ááá, azt nem engedi a mamám, azt mondja, hogy az olvasás árt és nem is hasznos, azalatt, amíg egy könyvet elolvas az ember, hát egész csomó harisnyát meg lehet stoppolni. — Nevet. Ezen is tud nevetni! — Csak akkor vagyok igazán boldog, ha eljön az unokaöcsém, az a drága gyerek, akkor jókedvem van, ő mesél mindenről, nagyon okos, most is mesélt nekem valami Einsteinról és a relativitásról, olyan szép volt, arról magának fogalma sincsen. Olyan, mint valami nagyon-nagyon szép regény...

Ekkor a kis karkötő-órájára pillant s megrémül. Minden érzés olyan pontosan kifejeződik puha s ártatlan gyermekarcán, hogy olvasni lehet rajta. Mint a legtöbb emberén, aki szavakkal nem számolhat be magáról, mert esztendőkön át némaságra kényszerítik. De most láthatatlan korbács suhan meg a háta mögött, amiért beszélni mert és nem dolgozott. Szeme kerekre nyílik s rám bámul. Nevetek.

— Mindjárt itt lesz Tapolczai úr és mi nem dolgoztunk semmit! Csak beszélünk, loptuk az időt!

— No jó, Tapolczai csak hadd lármázzon. Én most megismertem egy embert és ez többet ér, mintha megkritizáltam volna egy másik embert, akit nem ismerek.

Úgy nézünk most egymásra, mintha mindig ismertük volna egymást és ez boldoggá teszi Vilmát s valami könnyű, kellemes, sugaras érzéssel tölt el engem is. Minden ok nélkül mosolygunk egymáson, két összeesküvő, aki kijátszotta az egész világ jól szervezett terrorját és megmutatta a lelkét egymásnak.

— Hát akkor hamar diktálok valamit — mondom vidáman. — Most már látja, hogy nem akarom magát szolgálatomba hajtani és kihasználni a munkáját... Meg fogja bocsátani, ha diktálok, hiszen csak azért teszem, hogy a vén Tapolczai ne lármázzon magával, drága Vilma. Jó?

— Jó! — s vidáman nevet, megigazítja a ruháját, az írógéphez fordul és várakozón néz rám.

S most csakugyan gyorsan diktálok a kritikát. Nem feszélyez immár semmi, nevetek a mondataimon, hajt a rutin, értem annyira a mesterségemet, hogy csupa muszájból értelmes mondatokat mondjak egy könyvről, amelyet elég jónak tartok amúgy is. Az írógép pattog, Vilma kis gyermekkezei röpködnek a billentyűk felett, látszik, hogy ő is megkönnyebbülve dolgozik, boldogan és felszabadult szívvel, talán nem is hallja, hogy mit mondok, hogyan fűzöm a szavakat egymáshoz. A padlóra írt fejet stilizálgatom észrevétlenül, majd áthúzom egészen, bemázolom, fátyol mögé rejtem, eltűnik a kemény római sasorr, a rideg szakáll, a rejtegető bajusz, nevetgélek magamban, mert megfoghatatlan, érthetetlen vidámság kergetőzik a szívemben. S az összekuszált fej mellé másikat rajzolgotok, miközben sem a cikken, sem a rajzon nem gondolkozom semmit. Rajta kapom magam, hogy Vilma etonfrizurás gyermekfejét próbálok lerajzolni. Ugyan, ugyan, csóváltatom a fejemet, milyen régen voltál már diák s milyen régen rajzolgattad egy kislány finom profilját az iskolapadra, meg otthon az asztalodra, miközben unalmas ostobaságokon törted a fejed! De nem szégyenlem magam. Mégis csak jó volt gyermeknek lenni s az a legmegtisztítóbb érzés, ha az eltemetett gyermek feltámad egy-egy órácskára!

Kulcs zörög az előszobaajtón s berohan Tapolczai. Irattáskáját az asztalra dobja, homloka izzadt, ő maga elnyúzott és bosszús.

— Na, az ördög vigye el, berohantam az egész váro-o-ost! Rémes ez, kedves barátom. Elmentem egy kávéházba, ott ültem egy órát, akkor jutott eszembe, hogy egészen más kávéházban adtunk egymásnak randevut, persze a város másik végébe-e-en. Szaladok oda, azt mondják, épen most ment el. Nosza, utána. Végignyargaltam az egész váro-o-ost, de persze, nem tudtam elcsípni. Rémes, hogy mindent magamnak kell végez-nem-e-em...

Törölgeti a homlokát.

— Naaa, kedves barátom, hát ti szorgalmasak voltatok? Dolgoztatok?

Rámnéz, szeretnék a szemébe nevetni. Vilma épen rámkacsint, most egészen huncutul csillog a szeme, magában bizonyosan vén számárnak nevezi Tapolczait, már rájött a lázadás izére...

Mondom, hogy mennyit dolgoztam. Megvan elégedve. Közben rakosgat az asztalon s arról beszél, hogy rendet kéne már csinálni, nem talál meg semmit. Összemosolygunk Vilmával. Tegnap még néhány száz kilométerre voltunk egymástól s azt sem tudtuk, hogy ilyen eton-

frizurás, kékszemű lány s ilyen sovány, borotváltképű férfi a világon van. S íme, összenevetünk ennek az öreg úrnak a háta mögött, mint két cinkos, akik évek óta együtt követik el a csinyeket . . .

Most azonban Tapolczai kezd diktálni. Száraz levelek peregnek ki ajkai közül, mint az őszi szélben lesodort falevelek, amelyekben már nincsen semmi élet, semmi frissesség. Már egész avarréteg borítja az íróasztalt. Én egy német folyóiratot forgatok végigheverve a dívánon, de a lap széle fölött állandóan Vilmát nézegetem, apróra vizsgálom az arcát, két ajka szögletén kicsiny gödrök vannak s a halántékán kis barna anyajegy, megkísérlem követni a gondolatait, érzéseit s úgy vélem, rám gondol ő is, mert néha a szeme sarkából felém pillant s ilyenkor alig észrevehetően elmosolyodik, de csak a szája csücske mozdul meg egy árnyalatnyira . . . Majd, amikor a levelekkel végeznek, Tapolczai megint az asztalhoz fut, rendez és közben szünet nélkül panaszkozik. Hogy itt a bűnügyi regénye is, amit pénzért csinál egy német kiadónak, most be akarják perelni, mert tartozik a regény végével, de a pénz is kéne, azért most azt kell írni . . . Vilma nagyot sóhajt s rám néz, pillantásában benne van, hogy : Ezért a regényért átkozom én el a munkámat, azért átkozom meg azt is, aki feltalálta az írógépet . . . Az én szemem pedig ezt üzeni neki : Gyere, menjünk innét, miért vagyunk emberek, ha annyi szabadságunk sincsen, hogy egy unalmas, kétségbeejtő bűnügyi regényt a faképnél hagyhassunk? Milyen békésen és szerelmesen mosolyog a délutáni napfény, lemegyünk a Dunapartra, nézzük a szorgalmas hajókat, a játszó gyermekeket, a parti fákat és a csillogó hullámokat . . . Az ő szeme hosszan rajtam felejtődik, látom, hogy megértett, de felel : Beteg az anyám, összetört ember az apám, két hétre van csak pénzünk, mit ér nekem, hogy a huszadik században élünk, hogy van repülőgép és rádió, automobil és film, én rabszolga vagyok és annyi hatalmam sincs az életem felett, hogy elmenjek veled a Dunapartra, amit megtehet egy vad néger, vagy indián . . .

Dühös vagyok. Felfedezem, hogy Tapolczai kétségbeejtően hasonlít egy iskolatársamhoz, akivel együtt laktam s aki állandóan megzavarta a munkámat. Hisz ez a Tapolczai nem is valami ötvenesztendőes öreg író, aki nekem apám lehetne, ez egy zöld fickó, tele rosszindulattal s annyira ostoba, mint az öreg fejsze. Hisz nekem lakótársam ez az ember, azért diktál Vilmának, mert el akar készülni a holnapi leckéjével s egyedül nem menne semmire !

A ponyvaregény száraz, kimért mondatai peregnek az ajkáról. Nehézkesen, kínosan, izzadságszagosan. A gyilkosság már kiderült, három emberre gyanakszanak. Ki lesz az igazi gyilkos? Ez valóban idegfeszítő probléma. Lélektani magyarázatok következnek, nyilatkozik a kriminálpszichológus, a vizsgálóbíró, az ügyész . . . Tudat, tudatalatti . . . Az «én» a tudat mélységébe hull . . . A tudat az «én» mélységébe szakad . . . Borzalmas. Ezzel az emberrel akarok én lapot csinálni ! Ezzel, aki itt diktál nyakra-főre, ahelyett hogy kimenne a Dunapartra,

nézegetné a szorgalmas hajókat, a csillogó víz felett úszó füstöt, a nyári díszben ragyogó fákat, a hancurozó gyermekeket . . .

Nem bírom tovább. Ott kell hagynom a diákszobát, mint annyiszor, amikor belevették magukat a bölcseségre nem hajlamos társak. Veszem a kalapomat, botomat, indulok. Ezalatt Tapolczai valamit keres az asztalon s látom, hogy Vilma szomorúan néz rám, majd ceruzát vesz a kezébe s hamar ír valamit egy papírdarabra. Megnézem, ez van rajta: «Miért hagy itt? Kétségbeejtően unalmas ez a munka!» Kutatón nézek az arcába. Lám, hát már egészen fellázadt! Milyen egyszerűen megy ez. Fogom a ceruzát s a mondata alá írom: «Ej, Vilmácska, hol a régi, nem is oly régi alázatos engedelmesség? Ez lázadás!» Elolvassa az írást, vállat von, összeszorítja az ajkát s mereven a földre néz.

— Hétkor! — mondom én önkéntlenül, a küszöbön. Látom, megérti. Valóságos összeesküvés.

* * *

Hétig sétálok az utcákon. Figyelem az idegen város életét. Idegen város? Hol idegen, miért idegen? Csak egyre különösebb, de nem idegen! Ezt a vidám sürgést-forgást, ezt a német beszédet, ezt az elevenséget, nyugalmat, tisztaságot és békét ismerem én, húszesztendővel ezelőtt már éltem itt, csakhogy jött egy rossz álmom és elfelejtettem mindent . . . Budapest elsüllyedt a látóhatár peremén. A fáradt, ideges, dühös emberek, az enervált nők, a futkosók és lézengők . . . Minden, ami beteg és elkínzott: elmúlt előlem. A térségen álmosan sétálgat a rendőr. Amott két ember összeveszett, csehül kiabálnak egymásra, arcuk kivörösödik, csakhamar karéjban állanak körülöttük a szájtátók. A rendőr odaballag, de csak arra vigyáz, hogy az emberek el ne állják a villamossíneket. Egy darabig nézem őket, megejt az illúzió, hogy diák vagyok és a városban iskolautáni sétámat végzem. Ósdi templomtoronyban megszólal a harang, éppen olyan hangja van, mint annak a haragnak, amely gyerekkoromban szólt a szobámmal szemben a franciskánusoknál. Lám, eszembe jut, hogy abban a templomban akartam én örök hűséget esküdni egy tízéves kis lánynak, első szerelmemnek! Izgalom fog el, végigbizsereg a hátamon: azóta sem csókolta meg senki úgy, mint ő, a barnahajú pajkos kis lány . . .

Visszakerülök az utcasarokra, idegesen várom Vilmát. Múlnak a negyedórák. Így vártam valamikor az utcasarkokon őt is, a legelső, így lestem, hogy mikor bukkan fel gömbölyű kis gyereklába és libegő piros hajszalagja a napfényben. Cigarettafőzök s mindössze ez a cigaretta különböztet meg akkori énemtől.

Egyszer csak felbukkan a piros kalap és világoskék ruha a kapuban. Vilma. Megáll egy pillanatra és gyorsan körülnéz. Majd sebesen elindul felém s mosolyog. Úgylátszik, benne is bujkál valami reminiscencia, mert ideges a járása és az arca halványpiros.

— Hát megvárt? Jaj, nagyon unalmas volt, mondta is Tapolczai úr,

hogy tele van az írás hibával. Soha még ilyen nehezemre nem esett a munka!

Kezét a kezemben felejtí, nem néz rám, kapkod a szeme, de kis puha szája boldogan s gyerekesen mosolyog. Milyen kicsi lány, a vállamig ér s olyan törékeny és finom, mint egy porcellánfigura. Erős vágyat érzek, hogy átkaroljam a derekát s így menjek vele a csendes utcán lefelé, de szívembe üt a tudat, hogy nem vagyok már gyerek és mégiscsak furcsa lenne ez a bizalmaskodás, talán meg is ijeszteném ezt a fojtottan élő lelket. Elindulunk egymás mellett s ha nem fogjuk is egymás kezét, mégis érezzük, hogy összetartozunk s hogy ez az önkéntelen összetartozás örömmel tölt el mindkettőnket.

A Dünapart felé megyünk. Fűzőldre lakkozott villamosok futnak el mellettünk és piros autóbuszok. Már látszik a hajók füstje és balról méltóságosan emelkedik az egyetem barna épülete, aranyosan csillog rajta a felírás. Virágágyakban tűzpiros virágok illatoznak és a nyírott gyep olyan, mint a perzsaszőnyeg. Leülünk egy padra, körülöttünk lármáznak, labdáznak és fogócskáznak a gyerekek, lányok sétálnak pávásan, délceg testük ütemesen ringatózik a napsütésben. Egy öreg bácsi botjával ábrákat rajzol a homokba. A napfény villog a Duna apró hullámain, egy kis hajó fürgén iparkodik a part felé, csónakok libegnek a fényben. S mi ülünk a padon.

— Meddig maradhat velem?

Karkötőrájára pillant, vállat von.

— Máskor haza szoktam menni már ilyenkor, a mamám nagyon félt, nekem nem szabad elmennem a strandra, mint más lánynak, én nem csónakázom, mint a barátnőim . . . Ilyenkor otthon szoktam lenni, ha már nincs dolgom Tapolczai úrnál, de ma este . . . — S megint rámnéz, elmosolyodik.

— Mindjárt lenyugszik a nap — mondom. Halvány ködök ereszkednek nyugaton a vízre s a nap aranypirosra festi a bárányfelhőket. — Mit fog szólni a mamája, ha valaki meglátja itt velem és elmondja otthon?

— Talán nem lát meg senki . . . De azt sem bánom . . . Nem bánom! — Mintha megdőbbenne önmagán, kutatva bámul kis cipője orrára, száját összeszorítja és homlokán apró barázdák futnak össze. Aztán megint vállat von. Elmosolyodik.

— Csak az unokaöcsémmel érzem magam olyan jól, mint most magával. Nem is tudom, hogy lehet ez. Már amikor az ajtón beléptem és ott láttam magát Tapolczainál, olyan furcsa volt, mintha mindig ismertem volna, csak épen a nevét nem tudtam. Olyan ismerős volt az arca és olyan kedves . . . Nem, mit is beszélek! — kiált fel elpirulva és egymásra veti a lábait. — Ne értsen félre! Csak olyan érzés ez, mint amit valami kedves rokonával szemben érez az ember, mintha maga, mondjuk, az unokaöcsém testvére lenne, akit . . .

— Szóval: mintha a maga unokabátyja lennék.

— Igen, de azért van benne valami más is. Valami idegen. És épen ez az, amire kíváncsi vagyok. Maga olyan unokabátyám nekem, aki most született meg, ebben a pillanatban szinte, de én már régen ismerem magát, anélkül, hogy láttam volna . . . Mert eddig csak egy igazi barátom volt, az unokaöcsém : Erik. De most itt van maga is. Mondja — fordul felém hirtelen és kérőn —, úgy-e, ha elutazik, fog írni nekem, csak egy lapot, egy sort? Csak annyit : «Kedves Vilma, most magára gondolok és üdvözlöm.» Jó?

Nevetek. Annyira ismerem már ezeket a szavakat és mégis milyen melegséggel járják át a szívemet, mintha most hallanám először. Szinte azt is tudom, mi következik most. Milyen mondatok fognak születni. S amit ő most nekem mondott, tulajdonképpen burkolt vallomás. Nem is burkolt, csak az ő szemében vannak elburkolva a dolgok s ha megmondanám neki, megijedne és tiltakozna. De persze, írok majd, nem is levelezőlapot, hanem levelet, négy oldalasat s pontosan beszámolok arról, hogy mit csinállok s hogyan érzem magam. Ezek a levelek kissé humorosak, kissé kötekedők s ártatlanul érzelmesek lesznek, mint amilyeneket elvár az ilyen gyermekes, komoly, pesszimista és ábrándozó leány.

— Tudja, én csak három szót fogok írni magának — mondom aztán. — Annyit : «Kedves Vilmácska, üdvözli . . .» S maga képzeletben tetszése szerint ki fogja tölteni a helyet, ami a három szó közé esik. Maga megírja a levelet úgy, ahogy szeretné, hogy meg legyen írva.

— S mit írhatok majd a megszólítás és aláírás közé? — kérdi izgalommal s félszemmél rámnéz. Szaporán nyitogatja és csukja a kézitáskáját, gyúri a kesztyűjét. Amikor észreveszi, hogy figyelem a mozdulatait és jól meg is jegyzem magamnak, megint elpirul s zavartan mosolyog.

— Amit csak akar. Mindent, amit csak akar.

— Mégis? — teszi fel a kérdést, a «mégis»-t.

— Hát próbálgassa csak. Hadd lássuk.

Ez a kis játék izgalommal tölt el bennünket. Én élesen nézem az arcát, ő magába mélyed, de a szeme sarkából rám-rámpillant. Kezét öntudatlanul a kezemre teszi.

— No jó. — S nevetgél magában, izeg-mozog a padon. — Hát például ezt : «Kedves Vilma . . .»

— Vilmácska . . .

— «Vil . . . mácska . . . Már két hónapja, hogy találkoztunk és most végre eszembe jutott maga is. Szeretettel üdvözli . . .»

— «Öleli és csókolja . . .»

Kodolányi János: Futótűz. Bernát Tibor kiadása. A könyv előtt először az az előző után aránylag kellemes családás a könyv. Ami rossz ebben a regényben, arra az előző nagyszerűen előkészít; hogy mégis jó emlékek tesszük le, Kodolányi tehetségének az érdeme: ez a tehetség nem értett egyet az előszóval. Megint egy frappáns bizonyíték, hogy az író bölcsebb, mint szándékai.

Mindenesetre örömmel vesszük tudomásul, hogy «a természettudományok oly eredményeket értek el az emberen kívüli s az emberen belüli világ vizsgálatában, hogy revízió alá kel venni fogalmainkat... Meg kell állapítanunk, hogy micsoda érdekek szőnek bennünket össze vagy választanak szét, hogy mit is jelent az állam, a politika, a termelés, a vallás, a szerelem, az egészség és betegség, a kultúra és civilizáció, egyszóval mind az a fogalom, amellyel sokáig olyan zavarosan, hebehurgyán s gyermekesen dobálóztunk, mint a gyermek a színes labdákkal». A regénynek le kell mérnie «pontosan, racionális, tehát realista eszközökkel, hogy kik és mik az ember szabad, harmónikus életének ellenségei s miféle módon lehet és kell ezeket az ellenségeket elpusztítani». Ezt az utóbbi mondatot Kodolányi szedette dőlt betűkkel. Nyilván azt tartja a regény legfontosabb műfaji jegyének, hogy dezinficiál.

Majd kifejti, milyen lesz az ő dezinfektor-regénye. Mesét, viccet, trükköt nem ad, de meghív, «nézzünk meg egy falut, egy családot, egy-két parasztot, egy-két urat, szóval egy kicsiny magyar világot apróra s gondolkozzunk». «Ha most egy kicsit megfeszítve gondolkozunk, egész biztosan eljön az idő, hogy gyermekeink már kevesebbet töprenghetnek és többet nevethetnek». Azért ne rémüljünk meg! A gondolkozás altató szerét a regény ostyájában kapjuk. Sőt osztott porokat fogunk szedni; ja helyett, hogy egyszerre vétetné be, egy egész regényciklusra adagolja szét: a «magyar tizenöt év» regényét ígéri, egy új Rougeon-Maquartot. Ha kicsit unatkozunk is, de

komoly építő munkában veszünk részt, amelyhez ő mindenesetre szolid gerendákat szállít.

Nem tudom a természettudományok melyik ága az, amelyik ennyire sürgeti a fogalmak átalakítását. Ruthefort elmélete az anyag szerkezetéről, a belső szekréciós-tan vagy épen (hogy szíven találjunk egyeseket) a pszihoanalízis? Az a gyanunk, hogy e revízió mögött bizonyos ismeretterjesztő könyvek sugallata lappang s ép az az említett gyermekesség, amely olyan könnyen labdázik a színes fogalmakkal. Flaubert agyoncitált patikusa, úgy látszik, elnyűhetetlen s az irodalomnak nincs olyan behizonyosodott zsákutcája, amely meg ne találná a maga vállalkozóit. Nem szeretem úgynevezett irodalmi áramlatokba fullasztani az írómat, de mit tegyek, ha ők maguk bandukolnak vissza a nyolcvanas évekig, hogy fejest ugorjanak a legrosszabb fajta patikus-naturalizmusba.

Igaza van Kodolányinak: a realizmus nem avult el; bizonyítja ezt az az apró adat, hogy Homerosztól Tolsztojig minden nagy író élt vele. A szerkezet és a koncepció közeledhetett és távolodhatott az élet részletességétől, de az életszerű ábrázolás a legelvontabb látomásnak is művészi feltétele, amint azt a legelvontabb mű, Dante Színjátéka is bizonyítja. Ne rejtőzzünk azonban a realizmus köpenye alá, amikor a «pontos, racionális» mérőrúd kontár rőfjével fenyegetjük meg az irodalmat. Micsoda író az, aki azzal csalogatja az olvasót: szedd be az én regényem piluláját s az unokáid meggyógyulnak tőle. Az író nem nemzeti higiénikus s nem regénycsináló tudós. Az író önmaga titkainak a virágos fája; a százajkú természet egyik vallomása ő. A céljai vannak őerte s nem ő a céljaiért. Remeke az emberiségnek s nem eszköze. Költő s nem orvos. S ha orvos akar lenni: legfőlebb javas.

Félek, hogy ez az előszó megint csak író és közönség bizonyos sajnálatos kongenialitására számít. A sajtón-nőtt író szól a sajtón-nőtt olvasóhoz. Én elfelejtem, hogy ti teljesen műveletlenek vagytok, de ti is higyjétek el

nekem, hogy megszületett a magyar Zola. Vagy inkább, hogy Zola nem is élt s ez az irodalom-tudomány-mis-más velünk kezdődik el.

Ki kételkedik benne, hogy ez ma jó számitás? Az előző különben meg is vallja, hogy a közönség melyik tegegből toboroz. Wallace és Dekobra idegfeszítő laposságait emlegeti s kér bennünket, hogy ne izguljunk, «vajjon a tetőtől-talpig magyar úr, a gróf feleségül veszi-e Melindát s a cipőpasztás dobozban, amelyet a nagy detektív kapott, ekrazit volt-e vagy praliné.» Mi, akik idáig kizárólag e két téma fókusz körül keringő műveket olvastunk, úgyebár parvenü örömmel veszszük tudomásul, hogy Kodolányi egy kultúrszinttel fölebb emel minket. A Dekobrárt már lenéző s egy nem létező magyar esztétikus sosemvolt elveit már lemosolygó olvasókon túl nem számíthatunk-e azoknak a rokontáborára, akik a pontos racionális vádiratszerkesztőkkel már politikai idomítottáguknál fogva is együtt éreznek. S ki tudja, fölfelé is meddig rezgeti meg a szíveket ez az előző. Nem az irodalomra szabadított patikusok korát éljük-e? Nincsenek-e bátor elmeorvosgyászaink, akik Ady körül is ellejtik a maguk schizoid-cikloid táncát... Bizony barátain, elközelgett az idő, amikor az irodalmi szempontot kigyomláhatjuk az irodalomból!

Nem foglalkoztam volna ilyen hosszasan ezzel az előszóval, ha nem lenne nélkülözhetetlen ahhoz a pompás grimaszhoz, amelyet ebben a regényben a tehetség vág rád a bevallott szándék vállain át. E regény démon hősnője nem röhöggetett oly gúnyosat a naiv költő hősnő, mint Kodolányi sötét tehetsége azon a jámbor riporteren, aki a regény rivaldáján ágál.

A Futótűz tartalma röviden ez: Ervin, az ifjú költő, akit idáig elvált édesapja nevelt, az érettségi utáni nyarat anyja alföldi rokonainál tölti. A háború utolsó nyara ez. A csataterék hullabúvája a kunsági faluig csap s összekeveredik a dzsentrifalusi hullabúzával. Az ifjú jár-ke, fulladozik ebben a környezetben, szerelmes is lesz, de akit szeret, az is csak festett hulla, haja illatával leplezi erkölcsi oszlása bűzeit. Konklúzió: az ifjúnak ki kell tépnie magát ebből a rohadt világból s a könyv utolsó lapjain csakugyan felrohan Pestre, bele a forradalomba.

A könyv előterében hárman állanak: a dzsentrifalusi származású, keskenyarcú,

entellektüelhajú szőke költő, a gimnáziumból kimaradt, szélesvállú barna parasztfiú s a gyönyörű tizenhétéves tündéralcás démon. Természetes, hogy a fiúk szerelmesek a démonba. Átjárnak hozzá a tanyára, egyik a fényes fogait, a másik az intellektusát villogtatja a kacér szőkeség előtt. A keskenyarcú költő nem bízik magában s darwinista alapon le akar mondani a barátja javára, de a kis Irén elcsípi őt, magához vonja a jászol szalmájába, majd megsejteti vele lelke sötét mélységeit s ugyancsak nem ő rajta mulik, hogy barátunk ismétlődő alkalmak során be nem téved vágyai paradicsomába. Az ifjú költőben azonban felüti fejét a higienikus; ki akarja kuralni a szőke démont egy eljövendő házasság számára. A regény végén persze kiderül, hogy az ő paraszt barátja, akinek a «reménytelen» szerelmén ő annyit kárörvendezett, azt teszi ezzel a leánnyal, ami tetszik s nem ő volt az első csábító. Pedig ezt az egészséges parasztfiút is megérinti az ábránd: hazavinni a leányt; de az egészséges ormánysági apa megírja neki: «hadd abba fiam az ilyen marhaságot, mint hogy te urilányt akarsz az én istállóba beállítani» s a fiú tudja, hogy az ő apja az ősparaszt, akinek mindig igaza van. Gyurka úgy heveri ki a démont, hogy átgázol rajta; a dzsentrifalusi költő, hogy megfut tőle.

Ez a vázlat is elég ahhoz, hogy hőseinket tisztán lássuk. A keskenyarcú költő, a fényesfogú paraszt s a tizenhétéves démon, azontúl, hogy lábra kapott szimbolumok, üres és hamis figurák is, akiknek még a nemzet hígléne sem veheti sok hasznát. Az ő dolgokban még vigasztaló epizód néhány szeretkezés leírása; itt legalább kora kamaszkorunk képzeletvilágát látjuk visszajárni. Annnyira azonban egy regényen át se viszik ezek a hősök, hogy akár az ormánysági istálló, akár a pesti forradalom féljé kedvünk szottyanyjék velük szökni.

Sőt az a különös — s ez Kodolányi tehetségének a grimasza — hogy a regény elolvasása után szívesebben maradok ebben a kunsági hullabúzában, akár ebben az örült dzsentrifalusi családban is, mint hogy a közhelyekből összevarrt költővel vagy a sztereotip paraszttal megfussak közülni. Kodolányi purifikálni akar. Ir egy előszót s beleragaszt a regényébe néhány ismert matrikát, akik hivatalból undorodnak a rokonaitól vagy röhögnek a «szegény hajdemákok»-on. Kodolányi tehetsége

azonban ép azt a hullabúzt szomjazza, amelytől a hősei fintorognak. A reménytelen kicsinyesség, tehetetlen nyomorúság ennek a tehetségnek az igazi eleme. Ha «a magyar tizenöt év» ciklusának sikerülne elosztatnia azt a hullabúzt, amelyet ebből az országból ki akar szellőztetni, újból be kellene eresztetni, hogy Kodolányi regényét írhasson...

Mit csinál a naturalista hős? A naturalista hős sétál. Miért sétál? Hogy az élet minden borzalma rákenődhessék. A mi regényhősünk is sétál s akármilyen unalmasan viselkedik e séták alatt, az emberek, akikkel találkozik, megrendítőek. Minél nyomorultabbak, annál megrendítőbbek.

Itt van mindjárt Ilus, a költő tudóbajos anyja. Sínylődik, amióta az urától elvált s züllő, eladósodott családjában egy tiszta karinthiai szanatóriumról álmodik. A fiát szereti, de tehetetlen előtte. A szenvedés letiltja a mosolyát; a beteg ember gyötört tartózkodása görcsbe rántja a simogatásra nyúló kezét. Giza, a huga, vén leány, aki festőnőnek készült, de özvegy anyja ide kényszerítette maga mellé. Az ő akaratát az a brincs ezen a széteső ganéjhordón; ő fut zsidótól zsidóig, ő néz a birtokbérlet körmére, pöröl a munkásokkal, rágalmaz és pironkodik s közben majd elveszti az eszét. Mind a két leány az anyja áldozata. Ez az asszony a regény egyik legjobb alakja. Részvétgerjesztő siránkozásával terrorizálta a gyermekeit, szinte felfalta őket a tehetetlenségével növekvő falánkságában. Van ennek a Pavlovichnének egy harmadik leánya: Margit. Ezt hozzáerőltették Szabadoshoz, egy semmi emberhez, akiből az apósa csinált urat. Ez a leány rétingben szokott haza a lakodalmi éjtszakáján, azóta szenvedélyesen gyűlöli az urát, az meg az ő mély sértődést takaró cinizmusával heccel, ugratja őt. Ennek a két embernek a gyűlöletéből született a rosszlábú, férfias, nyomorékságáért az egész világot gyűlölő Julcsa. Ez a megható torz, női Kalibán, a regény igazi gúnusza. Kivágot paprikába szerelmeslevelet rejt s azt dobja be az ideálja ablakán; nem bír az anyja lábára nézni, mert tőle örökölte az övét s a forradalom éjtszakáján, visszaemlékezve unokaöccse szavaira, hogy a forradalom visszatérés a természeteshez, elmegy a főjegyzőhöz, fölkinálja neki magát s amikor az elküldi őt, annyi ereje marad, hogy hazavánszorogjon, ott leveti magát, vág, zúz, kitör rajta az elmebaj.

Ez a Pavlovich-család nem az a «realitás», amelyet Kodolányi ígér. Igazán nem «pontos, racionális» mérés ilyennek mutatni be egy familiát, amely egy osztályt jelent. Ezek az alakok mégis igazak. Megvan a garanciájuk a tehetségben. Valószínűségük egy magasabb igazságot fejez ki: a világképét. Ember és ember borzalmas ösztéskapaszkodásának a víziója ez. Gyötres és gyötörttség fogaskerekei járattják benne iszonyú óraműveket. A róka fogta csuka, csuka fogta róka, varga fogta mindakettő» meséjének a vargája Kodolányi. Egy sötét képzelet dantei gyűrüjét látod. Az egyik a másik inába harap, a második egy harmadikat ütlegel s a harmadik az elsőbe akasztja karmait. Ez a falu nincs. Ez a család nincs. Nincs is értelme a purifikációnak, amely ilyen kritikán alapul. Mert amit itt láttunk: nem az élet; ez Kodolányi. Az ő lelke vetül így az életre s ez az őszinte rávetülés a mi kellemes csalódásunk.

Annak, aki a Futótűzet írta, kár volt egy országjavító zszurnalisztát fogadni maga mellé. Persze, úgy tanulta, hogy az írónak a maga társadalomkritikáját egy szabadabb, harmonikusabb élet szolgálatába kell állítania. De mit csinál, ha lelked erői közt egy sincs, amely ebben a megtisztulásban hinne s szándékos vállalt erőszakoltság? Van-e nagy gyakorlati szellemek, akikben az élet mint a dolgok kijavítható szóttese jelentkezik. Csakhogy ennek a gyakorlatiságnak a szemléletig nyúlik a gyökere. Kritikája sosem tragikus. Nemcsak az előszóban döng a hit, megmutatkozik abban, ahogy az élet apró tényeit forgatja. Kodolányinál azonban ennek az organikus, szemléletbe rögzített élethitnek a nyoma sincs meg. Érdemes megfigyelni, hogy kongatja az ő idealista hőse szájában a szót s milyen rábizonyító realizmussal beszélt egy-egy rohadtt mellékalakot. Mennyire nem bírja lelki materiával az önmegváltás folyamatait s mily megdöbbenőn győzi megfigyeléssel az élet ellen írt vádiratát. Miféle szabad és harmonikus életet mutatsz be te az embereknek, amikor benned ennek a harmóniának a csirája sincs meg? Miféle forradalomba küldöd a te hősödet, amikor ez a te magyar falud, függetlenül dzsentritől, Alföldtől, parasztoktól, maga az élet, ahogy teneked megmutatkozott.

Van ennek a regénynek egy igen szép jelenete. Ervin, a költő, ott ül a beteg anyja ágya szélén. Előző nap azt vágta

a szemébe, hogy csalódott benne s az asszony most odaszóllítja a fiát és bocsánatát kéri. Igaz, hogy itt minden rossz; neki fáj is, hogy a fia csalódott benne, de azért mégis jó, hogy itt volt; váltott vele öt-hat komoly szót s ha meghal, mégis másképp fog emlékezni rá, mint a többiek. A fiú szomorúan és szégyenkezve nézi az anyját s szeretné valahogy jóvátenni, amit az élet vétett ellene. Meg kellene simogatni, ő azonban képtelen rá; legyőzhetetlen gátlás tartja vissza az anyja érintésétől.

Én azt hiszem, ezt a gátlást áttörni: ez volna Ervin igazi forradalma. Félek, hogy akármerre megyünk, lényegében ugyanezt a «magyar falut» mutatja az élet. Itt nincs menség! Föl kell robbantani a világot, vagy el kell lágyulni előtte. A kíméletlen látáshoz emberibb ellágyulás; az erősen prózafró tehetséghez fegyelmezettebb művészítés: ezt kívánom a Futótűz írójának.

Németh László.

Dr. Siklóssy László: A magyar sport ezer éve. I. kötet: A magyar sport őskora. (A legrégebb időtől Széchenyi István grófjig.) — Az Országos Testnevelési Tanács kiadása. A XX. század művelődéstörténetének egyik legérdekesebb fejezete kétszékűl a modern ember testkultúrájáról szól. Ha összevetjük a mai, rohamos fejlődésében mindinkább intenzíven biztosított testkultúráját a 80—100 év előtti állapotokkal, rendkívüli különbségeket találunk úgy elméleti felfogásban, mint gyakorlati kivitelben. A testkultúra, melyben egyaránt benne van a testnevelés, a testgyakorlás és az egyetemes sport, ma a nemzetnevelés egyik főeszközeként, főtevézőjeként szerepel s a nemzet jövőjének kialakításában igen szembetűnő és fontos feladatra hivatott. Mint jutott a testi kultúra ily fontos szerepléshez és honnan származik rohamos, az emberi kultúra egyéb ágaival alig összemérhető fejlődése, az egyelőre úgy általánosságban, mint részleteiben még nem teljesen tisztázott. Az utóbbi évtizedek alatt tett gyors térfoglalását azonban egyfelől a modern ember gyorsabb és így kimerítőbb tempójává vált szellemi és testi munkájának természetes következményeként jelentkező reakció, valamint az emberi demokratizálódás általánosodása okozta. A modern európai testkultúra, ez egészen bizonyos, két nagy nemzet testkultúrájának lényeges vonásaiból alakult ki: a német tornarendszerből s az angol szabadtéri sport-

rendszerből. Ma a legtöbb európai átlamban az utóbbi jutott túlsúlyra, de a német rendszer számos, hatásos és jelentős eszközével kibővítve. Amíg a német tornarendszer fejlődése ma már teljesen tisztázott, addig az angol kifejlődése meglehetősen homályos. Többen, így Frederick Gale: «Modern english Sports» című művében úgy vélekednek, hogy a klasszikus irodalommal való intenzívebb foglalkozás, néhány kedvező körülménytől befolyásolva volt a legfőbb oka az angol, sok tekintetben csakugyan klasszikus mintákon induló sportéletnek. Vergilius, Horatius, Homeros és Pindaros olvasása közben sok antik sportjelenet fogta meg az angol ifjak képzeletét, s ez nagyjelentőségű fejlődésnek vált a megindítójává a mult század első felében. Bizonyos ebből az, hogy a mai modern sportélet klasszikus példákön nevelkedett, klasszikus minták után szerveztetett s ezt az antik sportélettől való derivációját a modern sport szervezői azzal juttatták főképen kifejezésre, hogy 1896-ban felújították minden nemzetek számára az olympiai játékokat, melyek a görög testkultúrának ethikai hatásukban is egyik legnagyobbserűbb intézménye voltak. Ha most már azokat a gyökérszálakat keresnők, melyek a Kr. u. 396-ban megszüntetett olympiai játékokat, mint az antik sportélet legjellegzetesebb megnyilvánulásait a XIX. és XX. század sportéletéhez fűzik, azt hiszem, minden sporttörténettudós meglehetősen zavarba jönne. A középkoron át semmi nyomát sem találjuk az antik sportszellemtnek, s csak akkor vált a klasszikus sportélet bizonyos mértékben tökéletes berendezettsége ismeretessé, midőn a renaissance a figyelmet az antik irodalom és művészet iránt felkeltette. Innen kezdve azután, főleg elméleti művekben, mind gyakrabban jelentkezik az antik testkultúra értékeinek megértő méltánylása és megbecsülő méltatása, mely tehát a renaissance korát az irodalmi művek szálain keresztül a mai modern felfogású testkultúrához kapcsolhatja. A sporttörténetben a középkoron át jelentkező hiást azonban még az ezután meginduló sporttörténeti kutatásoknak kell a történeti adatok és régészeti, meg mütörténeti emlékek szorgos felkutatásával és magyarázásával áthidalni.

E nehézségekre gondoltunk, midőn az Országos Testnevelési Tanács kiadásában megjelent s «A magyar sport ezer éve» címet viselő háromkötetes, nagy-

szerű kiállítású munka első kötetét kezünkbe vettük. A mű szerzője, Siklóssy László e kötetben «a magyar sport őskorának» (a legrégebb időtől Széchenyi István grófig) a megírását tűzte ki célul. A szerző, úgy látszik, érezte — a kellő elmunkálatok: részlettanulmányok, valamint a sporttörténeti okmánytár és adatgyűjtés elégtelensége folytán — e feladat megoldásában rejülő nehézségeket, mert hosszú előszóban igyekszik a sporttörténetről vallott felfogását s a sporttörténetírásról való véleményét elfogadtatni. S az első lapok olvasásakor néhány oly gondolatra akadunk, melyek a jó sporttörténet megírásának vezérlő gondolatai lehetnek. «Aki a sport multját akarja ismerni, élje bele magát az elmúlt korok emberének testi-lelki állapotába.» «A sporttörténelem a sportról alkotott különböző fogalmak összehasonlító története (fejlesztése).» Ha valóban ezek a gondolatok jutnának érvényre Siklóssy terjedelmre nézve is jelentős (446 l.) összefoglaló művében, akkor ma itt nagy sikerről, a magyar történetírás terén új ösvényt vágó kitűnő alkotásról kellene, örömkünkre, beszámolni. Sajnos, nem e jó gondolatok szellemében fogott Siklóssy munkája, hanem egész műve a következő tétel igazolásaként iratott: «A sporttörténelem csak akkor érdekes, ha a mai fejlett formáknak a primitívekből való fejlődését ki tudja mutatni.» «Ez pedig csak úgy lehetséges, ha a sporttörténész nem ijed vissza azoktól a látszólagos anachronizmusoktól, amelyeket megkonstruálni igen olcsó mulatság.» S e tétel értelmében néhány igen feltűnő látszólagos anachronizmust» konstruál, mely teljesen ellentmond a ma kialakult történeti tudatnak. Így szerinte az ősemlék is sportolt már akkor, amikor nem éhségáltalúzza, hanem kényszer nélkül, kedvtelésből indult vadászni, vagy kavicsot hajigált a folyó partján. A honfoglalás magyar harcosai allround atléták, akik folyton szabad levegőn éltek s folytonosan sporttal foglalkoztak szabadidejükben. A kalandozókat bravúros sportteljesítményeként kell elismernünk. Botond mondájában magyar akrobatáknak konstantinápolyi diadalmas vendégszereplését keresi s Kézai Simon tudósítása leírás egy magyar embernek a X. században Konstantinápolyban végbevitt erőmutatványairól, elsősorban egy szabályos birkózásáról», tehát sporttudósítás, s Botond a magyar birkózás első bajnoka. Szent

László, a híres magyar lóidomítók őse, egyszersmind kiváló teljesítményeket elért magyar atléta. A lovagság elsősorban sportintézmény volt, amely az udvar pártolása folytán fejlődött s a maga folytonos gyakorlásával egy fejlett sportélet képét tükrözteti. Csupa erőltetett s nem csupán látszólagos, de valóságos anachronizmus van ez ötletekben. A perdöntő párbaj szerinte szintén sportintézmény, mely egyszerűsége miatt a középkori sport-professionalizmus megeremlítője is volt. Mennyire félreismeri a perdöntő párbajok jelentőségét, melyekből a középkor emberének az isteni igazságba vetett hite látszik, mert tőlük a per mindeneket megnyugtató s az igazat megbizonyító befejezését várta a középkor népe! A középkori sportprofesszionizmusnak, Siklóssy szerint, 3 osztálya van: a bajvívók és kóbor lovagok; a vadászok, solymárok, madarászok, halászok, pecérek és lovasok; igricek és kóbor cirkuszi erőművészek. E felfogás szerint a mi erdőkerülőink, csőzeink, lóapolóink is mind sportemberek lennének! Szerinte az 1335. évi visegrádi kongresszus nemzetközi sportünnepség volt. Julián barát, szerinte, sportból turisztikai útra ment, midőn az őshaza magyarjainak felkeresésére indult. A török-magyar bajviadalok briliáns sportteljesítmények voltak... S fűzhetnők még tovább is ez anachronizmusok sorozatát, de, úgy véljük, elég ennyi is belőlük. Rögtön látjuk ezekből, hogy Siklóssy nem azt keresi, hogy volt-e valamelyes sportélet a régmúlt időkben, nem ezeken a lényegén, jelentkezési formáját kutatja, hanem egyszerűen a XX. század modern sportéletének jelenségeit vetíti vissza hamisan mutató, torzító tükörrel a multba, s a mult idők jelenségeit helytelenül a maiakhoz igazítja. Néha a régi magyar művészet emlékeit is erőszakolt magyarázatok kíséretében mutatja be; így pl. akkor, midőn a pécsi székesegyház egy, az almát tartó Ádámot ábrázoló reliefjében az első magyar súlydobó képét igyekszik belemagyarázni, holott Siklóssy tudhatná, hogy ez a típus a kora középkor ókeresztény emlékeitől kezdve egészen a középkor végéig tartja magát s úgy ebben az esetben, mint az előbbieken az «anachronizmus megkonstruálása» az eddig vallott és igaznak ismert felfogással és nézetekkel került, semmivel sem magyarázott, semmivel sem indokolt ellentétbe. Ez mindenesetre jelentékeny fogatkozása a műnek.

A munka további nagy hibája, hogy adatgyűjtése is hiányos; főleg kiadott és már ismert adatokra támaszkodik, ellenben a bizonyára meglevő, de a sporttörténet szempontjából eddig nem méltatott céltudatos történeti adatgyűjtés nyomát nem igen találjuk meg művében. Ennek következtében előadása rendkívül hézagos. A sport egyes ágai fejlődésének fejtegetésében sokszor századokat kénytelen átugrani, nyilvánvalóan adatok hiányában; máskor viszont már említett adatokat hoz fel újra s ez a módszer az elbeszélés zavar- talanságának és áttekinthetőségének nem kis akadálya. Munkájának értékét az is csökkenti, hogy «sport» elnevezés alatt mindent összehozott, ami e szó eredeti angol (mulatság, játék) jelentésével megfér; pl. tánc, gyermekjátékok stb. Holott a mai modern használatban a «sport» szó már erősen differenciálódott s a könyvön végigvonuló, mindent modern nézőpontra beállító gondolatmenethez nem illik a «sport» szónak ily elsődleges értelmezésben való felhasználása. Mi mindenestre a «magyar virtus ezer éve» címet megfelelőbbnek ítélnék a könyv tartalmához és feldolgozásmódjához.

A munkának vannak azonban erényei is. Siklóssy ötletes, szellemes, könnyen gördülő előadásmódja sokkal biztosabb, ítéletei inkább helytállóak akkor, midőn a régmúlt testi kultúrájának irodalmi megnyilvánulásait foglalkozni. A sportirodalom renaissancekori nagy alakjainak, Aeneas Silvius Piccolomininek, Hieronymus Mercurialisnak megrajzolása és műveik ismeretése, továbbá Comenius Ámos János, Fröhlich Dávid, Buchholz György, Mátyus István, Székely János, Kováts Mihály, Bene Ferenc, Fáy András munkái és cikkei, melyekben, részben külföldi hatások nyomán, mind erősebben csendül fel az okszerűen, rendszerrel üztött sportoknak szükségessége, igen értékes és találó megjegyzésekre és méltatásokra ösztönzi szerzőnket; művének e fejezetek kétségkívül nagy értékei. Általában, amint közelebb ér a mához, amint több és több adat áll rendelkezésére, előadása is mind összefoglalóbb, színesebb, erőteljesebb és folyamatosabb lesz.

Siklóssy művével az úttörőnek nem mindig hálás szerepére vállalkozott. Hiszen jóformán elődök és előmunkálatok nélkül fogott e munka megírásához, melynek érdemei elvitathatlanok, de amely hibáival, mint a magyar sport-

történetírás nagy és reprezentatív alkotása fog állítólag különböző nyelvekre fordítva külföldön is megjelenni. Ebből a szempontból azonban kétségtelenül fontosnak tartanok, ha Siklóssy felfogását sok tekintetben revidelnék, s megfelelőleg módosítaná. Ezt a saját maga irodalmi munkássága és kivívott hírneve, valamint a kiadó Országos Testnevelési Tanács tekintélye is megköveteli.

A mű kiállításával a Stephaneum valóban remekelt; az illusztrációk szépek és jól összeválogatottak. Haranghy Jenő fejlécei stílusosak.

Oroszlán Zoltán.

Arnold Zweig: Grisa őrmester. (Új háborús regény. Pantheon-kiadás. Év n.) Grisa Iljics Paprotkin őrmester megunja a német hadifogságot 1917 tavaszán és megszökik. Egy erdőben lapang más szökevényekkel együtt, majd tovább szökik s akkor elfogják. Az elhalt Bjusevnek mondja magát, akinek névtáblája nála van s hogy az orosz lövészárokból szökött át. Kémnek tartják s halálra ítélik, de ekkor bevallja az igazat, hogy német hadifogoly volt. Erről hamarosan meg is győződnék s a jószívű öreg Lychoy generális pártfogásába veszi, de most lecap a villám. A mindenható Schieffenzahn vezérőrnagy (Ludendorff) a halálítélet végrehajtását követeli magasabb politikai érdekből, meg hogy borsot törjön Lychov orra alá. Barátai és pártfogói mindent elkövetnek, hogy megmentsék, de hiába. A derék, becsületes és vitéz Grisát annak rendje és módja szerint agyonlövik Mervinszkben (valószínűleg Minszk), amely a történet legnagyobb részének színhelye.

Ezt a sovány mesét két nagy kötetű nyújtja a szerző, úgy hogy a szegény őrmester szomorú esete, amelyről olyan sokat beszélnek, vitatkoznak a regény alakjai, meglehetősen unalmassá válik. Nem kárpótol bennünket a keleti német frontmögötti életnek tömérdek intimtása sem, mely a mese fonalára fűződik. Az óriási háborús szépirodalom ugyanis annyi ilyen apró részletet teregetett már ki előttünk, hogy igazán újat és érdekeset csak kiváló írótól várhatunk ezen a téren s Arnold Zweig nem tartozik ezek közé.

Tagadhatatlanul ügyes tollforgató, akinek nem egyszer sikerül lekötöni a figyelmünket egy-egy hangulatos leírással, gondosabb lélekrajzzal (pl. Grisa végrendelkezése, utolsó órái, ki-

végzése), élénk és fordulatos dialogussal (pl. Lychov és Schieffenzahn összecsapása), találó jellemvázlattal, genrejelenettel, de regénye mint egész: szétfolyó és bágyadt. Talán ez a bágyadtság és erőtlenség legjellemzőbb vonása munkájának.

Pacifista regény akarna lenni s nem egy fejtegetést olvashatunk benne a «háborús örületről». Az író főként dr. Posnanskit, a zsidó hadbíró és Bertint, a frontmögötti irodában kényelmesen filozofálgató zsidó író választja háborúellenes nézeteinek szócsovéül. Posnanski pl. «a feljebbvalókat egyáltalán embertelen intézménynek tartja s rangfokozat, kényszerű engedelmesség s a hadseregnek csak pusztá létezése is, véleménye szerint, az emberiség kórkorszakbeli érzéseinek állandó felszínén tartósfát jelenti». A bölcs hadbíró máskor azt fejtegeti (kissé valószínűtlenül épen tábornoka előtt), hogy az emberévs, gyermekkítétel, többnejűség, prostitúció, ököljog és rabszolgaság ugyanazon az értékfokon állnak mint a háború.

Természetesen a szocializmussal s a forradalmi mozgalmakkal is erősen rokonszenvez az író és megvetéssel említi az «öreg, kivénhedt helyőrségi kuvaszokat, akiknek egy szocialistaláttáramegreccsen a méz az ereikben», de azért elismeri a kegyetlen Schieffenzahn zsenialitását, egyéniségének nagyszabású voltát s igen rokonszenvesnek rajzolja az öreg, konzervatív, izig-vérig német Junkert, a jószívű von Lychov tábornokot, vagy unokaöccsét, Winfried főhadnagyot, aki jó viszonyban van a hadbíróval, «a szabadgondolköző volta ellenére is meggyőződéses és hithű» zsidóval és hitsorsosával, Bertinnel. Az író — úgy látszik — objektív akar lenni, de objektivitása kirívóan tendenciózus, tendenciái pedig nem elég határozottak. Ez a határozatlanság egyik oka a regény erőtlenségének, a másik pedig a szerző művészi alkotó-erejének fogyatékossága s cinizmussal kacérkodó, főlényeskedő, fanyar, de azért megértést és emberszeretetet szenvelgő szatirája.

A fordítás meglehetősen lompos. Lép-ten-nyomon ilyen stílusbeli gyönyörűségre bukkanunk: az egész világgal el kell bírnia . . . de legyen egy folyó . . . megnézheti magának azt az oroszt . . . Schieffenzahn sokkal jobban van elbocsátva (!?) . . . borskalács, pénzzacskó stb.

«A kiválasztottak» sorozatának e he-

lyett a száma helyett bizvást jobbat is választhattak volna, s ha már ezt választották, jobb fordítóra bízhatták volna.

Szinnyei Ferenc.

Az Orsz. Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság Évkönyve. (Budapest, 1929. 327 l. Szerkesztették *Simon Lajos* és *Móra László*.) Népoktatásunk érdemes munkái már annyi szép jelét adták a közművelődés iránti fogékonyságuknak, hogy szinte természetesnek látszik külön szervezetbe tömörülésük egy magukénak vallott szellemi hagyatékek kultusza érdekében. Ennek az önálló célkitűzésű szervezetnek, az immár hetedik éve fennálló Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaságnak legutóbbi háromévi működéséről számol be a címben írt izléses kiállítású, tartalmas Évkönyv. A nagy gonddal szerkesztett vaskos kötet a Társaság érdemes kulturmunkájának s a tagok életrajzi adatainak ismertetésén kívül számos szépirodalmi és tanulmányos cikket közöl, melyeknek kellemesen ható sorából rokonszenvesen bontakozik ki szerzőik építő hajlamú lelkesége. A közlemények több darabja természetesen a Gárdonyi-kultusz szolgálatában áll s nem egy jellemző vonással gazdagítja a nagy író pályarajzát (Móra F.: *A láthatatlan embernél*; Pintér J.: *Gárdonyi G. beválasztása a Magyar Tudományos Akadémiába*; H. Kiss G.: *Gárdonyi és az én falum*; Simon L.: *Répassy J. és Gárdonyi G. stb.*) De hogy a kötet további cikkei sem csupán játékos tollforgatásból készültek, azt látni Szentimrei Márta dolgozatából (*Egy író-tanítónő története*), mely «A boldogság ára» című regény szerzőjének, a Fehér Krisztin néven ismert Fayn Elvirának megható kálváriáját hozza a nyilvánosság elé egyszerűségében is megkapó módon. Az egyidőben sokat emlegetett regényíróról hirtelen elhallgatásának titkát a róla szóló közlemény befejezése így adja tudtunkra: «Az irtalmatlan trianon béke, mely elszakította Erdélyt, letört egy csodálatos virágot: Fehér Krisztina nincs többé. A csiksomlyói zárdában bizonyára buzgón imádkozik hazája feltámadásáért Mária irtalmatlan nővér». E cikken kívül a Gárdonyi-Társaság tagjainak eddigi munkásságát ismertető tömör kis életrajzok is számot tarthatnak az érdeklődésre. Kiténik belőlük, hogy a magyar tanítótság nemcsak az iskolában, hanem az irodalomban is hivatása magaslatán áll.

V. M.

Tudományos élet.

Nyelvelmélet. — Csalt-e Anonymus? — Elhamarkodott névmagyarosítás. — A Levéltári Közlemények. — A mozi filozófiája. — Vidéki doktori értekezések.

Bonyolultságával vonzó problémakört, a leíró nyelvtan elvi kérdéseit tárgyalta Kaiblinger Fülöp a Magyar Nyelvtudományi Társaság legutóbbi ülésén. Erősen hangsúlyozta, hogy a nyelvhez három tényező szükséges: a beszélő, mint jeladó közeg; maga a jel, ami a nyelvi kifejezés pusztán hangbeli ténye és a hallgató, melynek közreműködésére a beszélő minden esetben számít. Egy-egy szó jeladó értelme mindig az adott helyzethez és a hallgató lelki tartalmához igazodik. Ily módon Kaiblinger a monológot stb. kizárja a nyelv fogalmából, amiben mindenesetre igaza van, ha nyelven csak egy-egy embercsoport átlagos érintkezési eszközét értjük. De a köznyelvből mindenféle melléktermékek alakultak ki; pl. az irodalmi, tisztán olvasásra szánt nyelv s más egyéb konvencionális alkalmazásai a nyelvformáknak! Így talán inkább azt mondhatjuk, hogy a köznyelven kívül minden nyelvformáknak nyelvtana, sőt külön pszichológiája van, amelynek tanulmányozása a nyelvtudomány szempontjából nem mellőzhető. A köznyelv tanulmányozásánál azonban kerülnünk kellene az afféle papiros izű mondatot, amelyet Kaiblinger példaként idézett: «Den Knaben schickte die Mutter gute Bücher». Nem hiszem, hogy ez a nyelvtanilag kifogástalan mondat bármiféle helyzetben használatos lenne. Kaiblinger fejtegetései azonban mindenképen hasznosak elméleti kérdésekkel aránylag keveset foglalkozó nyelvtudományi életünkben.

A *Zobor* név magyarozatával Melich János megint újabb bizonyítékát adta annak, hogy Anonymus igen becses történeti kútfő, csak érteni kell a felhasználásához. Korábban Anonymus szerint a magyarokkal harcoló *Zobor* cseh vezér és a Nyitra melletti *Zoborhegy* nevében a sláv *sbor* «convent, kolostor» szót keresték. Melich most

kimutatja, hogy *sbor* templomot jelenthet ugyan, de csak a délszlávban. Ellenben *Zbor* igen gyakori cseh-morva személynév már a XI. században s így Anonymus megint nem «csalt», mikor egy ilyen névű cseh-morva vezért szerepeltet krónikájában.

A Magyar Nyelvben, hol Melich kitűnő tanulmánya már azóta megjelent, Bárczy Géza nyelvészeti alapon bizonyítja Karácsonyi János hipotézisét, hogy a tokajvidéki Tállya vallon-francia alapítású és a francia *taille* «irtás, vágás» magyarított alakja.

Mint közérdekű cikket említjük még meg, hogy e folyóirat egyik cikkírója felemeli szavát a neveknek elhamarkodott magyarosítása ellen. Így törte meg például újabban, hogy egy *Valentinyi* nevű magyar ember nevét felsőbb hatóságai *Válenti*-ra «magyarosították». A cikkíró bebizonyítja, hogy míg *Valentinyi* egy, a renaissance idején magyarok között is divatos latinosítás (*Valentinus* genitivusa), addig *Válenti*, az új név, oláh község-név s így az elért eredmény épen ellentéte a kitűzött célnak. Jobb volna, hogyha a család-, utca- és helységnevek megváltoztatását a Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi osztályára bíznák, mert a nevek elemzése rendkívül bonyolult probléma, amihez a laikus egyáltalán nem ért.

*

A Levéltári Közlemények hatodik évfolyama is mutatja, milyen nagy és értékes munka folyik a tarka tetejű, satakéményű vári palotában. Herzog József megkezdte a magyar kamarai levéltár történetének közlését. A laikus nem is sejtí, milyen tudományos tragédiák folynak le sokszor egy levéltár aktacsomói között; így az 1755-iki titkos udvari intézkedés, mely minden, a kincstárt és az udvart közelről érdeklő iratnak a bécsi házi levéltárba való szállítását rendelte el, alaposan megbolygatta a levéltár szerves történeti összefüggését. Még több efféle intézkedést ismertet Herzog József, az Országos Levéltárnak talán ma legalaposabb ismerője, melyek pontos tudása

nélkül lehetetlen volna a kamarai levéltár roppant anyagában kiigazodnunk. Ugyanitt Mályusz Elemér folytatja XVI. századi magyar missilis-levélgyűjtésének kiadását (1548 tájáról), melyek nemcsak mint történeti dokumentumok, hanem mint nyelvmemlékek is érdekesekek. A külföldi irodalomban is hiányt pótol Fekete Lajos tanulmánya a berlini és drezdai gyűjtemények török levéltári anyagáról; különben Fekete Lajos az, aki korábbi munkáiban az eddig hiányzó török oklevéltant megteremtette.

*

A mozi és a rádió filozófiáját vázolta Paul Honigsheim kölni szociológus a Magyar Társadalomtudományi Társaság legutóbbi ülésén. A moziban ő a ponyvairodalom tökéletesebb folytatóját látja: a moziban éli ki magát a való életet nem élő s egyoldalú szakmunkára ítelt nagyvárosi ember, ki a mozit való életnek érzi s annak gyors változásaiban, magasabb életstandardot ábrázoló képeiben kielégületlen vágyait éli át. A rádióban pedig a modern ember szókultuszának legvégső kifejezését látja a német filozófus: az az érték, melyet a régi ember a vallási szertartásokhoz fűzött, a demokratikus modern világban a tömegekre ható szóhoz kapcsolódik s így érte el a modern világnak ez a tendenciája legteljesebb kifejezését a rádióban. (Mi ugyan azt hisszük, hogy a rádiót inkább a zene kedvéért hallgatják.)

*

A Deutschtum und Ausland, Studium zum Auslanddeutschtum und zur Auslandskultur című vállalatban jelent meg nemrégiben Juhász Kálmán nagyszentpéteri lelkész terjedelmes tanulmánya a csanádi egyházmegye középkori (Románia) kolostorairól. Igen értékes anyagot hordott össze itt a szerző s tanulmányából az olvasó megértheti, mily roppant magyar katolikus kultúra omlott itt össze a török pusztításai folytán. Ma már csak néhány rom és az oklevelek őrzik ennek a száz meg száz, nagy műveltséget és vallást terjesztő monostornak emlékét Arad-, Torontál- és Temes megyében. Sőt, mint a kiadóvállalat is mutatja, még ez a magyar múlt is (az oklevelek neveiből mindenki könnyen meggyőződhet, hogy itt egy elpusztult színmagyar és nem német világról van szó) ma már a XVIII. században betele-

pedett németiség javára könyvetlített el, ami persze nem a szerző hibája, hanem egy kicsit a miénk is, mert úgy tudjuk, a szerző megkísérelte Magyarországon is jeles művének kiadását. Itt azonban nem kellett senkinek. Most tehát németté vált a magyar középkor is.

*

A vidéki egyetemek doktori értekezései is kezeink között vannak már s köztük nem egy értékes tanulmány köti le a figyelmünket. Így a szegedi Jóó Tibor erős dialektikai készséget tanúsít abban a tanulmányában, mely a még mindig nem eléggé méltányolt magyar filozófus Böhm Károly történetfilozófiáját elemzi. Megtudjuk e tanulmányból, milyen aktuális ma is Böhm Károly s mily értékes tanulságok rejlenek a modern történetfilozófus számára is az elfeledett magyar kantiánus műveiben. A debreceni Vajnoczky István pedig Pauler Ákos rendszerében ismeri fel a matematikai bölcsélet vonásait.

Dézi Lajosnak már eddig is előnyösen ismert értekezés-sorozatában jelent meg Téglás J. Béla terjedelmes tanulmánya a magyar történeti pasquillusról. Ezzel az irodalmi műfajjal eddig senki sem foglalkozott, pedig régebben a fejletlen magyar irodalmi életnek egyik jelentős táplálói voltak ezek a sokszor szemérmetlen, pletykászerű satírák. Rajtuk keresztül nemcsak a magyar irodalmi élet élénk lüktetését ismerjük meg, hanem egyúttal a különben oly nehezen hozzáférhető történelmi közhangulatot is. Téglás ugyan megelégszik a roppant anyag egyszerű tartalmi ismertetésével, de művét a történészek így is bizonyos hálással fogják fogadni, mert munkája a szellemi szintézis útját elegyengette.

Eckhardt Sándor.

A Kisfaludy Társaság 1929 októberi gyűlése.

Berzeviczy Albert elnök megnyitó beszéde után Szabolcska Mihály titkár emlékezett meg a nemrég elhunyt Benedek Elek félszázéves írói működéséről. A «nagy mesemondó», kinek könyvein generációk nőttek fel, a mai Erdély egyik reprezentánsaként is szárnyaló szavakban kelt életre a költő ajkán. Értékét végleg megállapítani — Szabolcska szerint — nem korunk feladata; de annyi bizonyos, hogy Benedek Elek

művei a legtisztább szívből írt magyar könyvek közt sorakoznak s túl fogják élni korunkat. Az előadó különösen kiemelte az elhunyt író legszebb alkotását, a *Testamentumot*. Berzeviczy enlök a Társaság másik nagy halottjáról, *Vargha Gyula* alelnökről emlékezett meg ezután s üdvözölte utódját, *Kozma Andor*-t, akit írói pályafutása s a megboldogulthoz fűződő szellemi rokonsága jelölt erre a helyre. Kozma néhány szerény, meghatott szóval foglalta el tisztségét. Két hosszabb felolvasás következett ezután. *Radó Antal*, a Kisfaludy Társaság rendes tagja, *Tasso*, *Megszabadított Jeruzsálem*-éből olvasott fel egy költői szépségekben gazdag részletet, saját fordításában (*Olind és Szofrónia*). A neves műfordító ezúttal első szerelméhez tért vissza, akit már pályája kezdetén, 1881-ben, Gyulai Pál ösztönzésére, fordítgatott. A fiatal Radó mutatkozott meg ezúttal is Tasson keresztül: finom, költői nyelv, bravúros technika jellemzik fordítását. *Pintér Jenő* két érdekes fejezetet mutatott be nemsokára megjelenő hatkötetes irodalomtörténetéből, «*A magyar irodalom a kereszténység első századában*» címmel. Mindkét fejezet (Kulturális élet a XI. században, Márk krónikája) a mű első kötetéből való. A tudós szerző, aki több, mint két évtizedes munkássága folyamán sok új szellemtörténeti adattal gazdagította irodalomtörténetünket, a magyar kereszténység hajnaláról, erről az ezerszer átkutatott korról is sok tanulságosat tudott mondani. Érdekesen rekonstruálta a fennmaradt misekönyvek-ből az Istenisztelet rendjét. Szent István korában a külföldi, magyarul nem tudó papok latinul prédikáltak s mivel a nagy tömeg nem érthette a szavakat, szószékükkel szemben másik emelvény állt, melyről a tolmács szakaszonként magyarul fordította a prédikációt. Az erre következő újabb latin szakasz elhangzása közben az imént hallott magyar szövegen gondolkodott a közönség, mely e különös körülmény folytán nem annyira érzelmeinek engedte át magát, mint inkább elmelkedett. Szinte a szépíró élvezetes előadásában emlékezett meg *Pintér* a színleg szürke téma sok részletéről, a tolmácsok neveléséről, a Szent István korabeli hittérítők pályájáról, stb. Egy kis fejezet *Szent Bonifác*, az ördög cselekedeteiről szóló beszédének s a tizenkét pogány ifjúra tett nagy hatásának ismertetése. A XI. századbeli *Dezso* magyar prédikációi után a Márk-krónika ismertetésére tért át a felolvasó. Itt néhány ismertebb részletet közölt (Cser-

halom, Nádorfehérvár stb.), majd *II. István* és *Róbert Károly* korabeli mondákkal zárta be felolvasását. X.

Színházi szemle.

Június derekán *Alapi Nándor Országos Kamaraszínháza* vendéggjátékának műsorára felvette *Herczeg Ferenc* másfél évtizedes bohózatát, *Az ezredes-t* is; ugyanezt a művet a rádió mikrofonja előtt is eljátszották. Annyi kiderült, hogy vele még most is hatással életre lehet kelteni az író *Huszt* *Huszt* című elbeszélésének tarka és könnyű kalandor-világát.

Ez a világ most pompás keretekben, nagyszerű együttes tolmácsolásában feltámadt a Nemzeti Színházban, hol *Herczeg* magászínházi múltú alkotásai rendre új fedelet találnak. A darab szövegében változás nem esett, csak címe bővült *A nevadai ezredes*-sé.

Igazán megokoltá felújítását legfeljebb az teheti, hogy szerepei és helyzetei a színpadi játéknak egytől-egyig hálás anyagot nyújtanak, mert egyéb-keret szerzőjének szatirai ereje, konstruáló biztossága itt nem áll azon a fokon, mint könnyű műsájának akárhányszor más termékeiben, teszem az esztendője felrisszított *Kéz kezét mos*-ban; ez tíz évvel régebbi műve, de szöttese időállóbb, mint *Az ezredes*-nek élénkebb, de hamarabb fakuló szálaból dolgozott, kissé «nyári» matériája. Újabb az a divat, hogy a rendezés a közelmúlt színpadi termésének némi színehagyottságain a közreműködőknek «korhű» öltöztetésével igyekszik kontyítani; most is bukjel-szoknyák, kintyuhatagok és malomkőmértű, rózsaberket hordó kalapok idézgették a «békebeli», «szebb» időket, melyek felől pedig *Herczeg* e békebeli műve épen nincs valami hízelgő véleményén. A csirkefogóságoknak olyan zsúfolt múzeumát mutatja, hogy szinte elhülünk belé s ráadásul még rokon-szenyével kénytelen e népes pálya éhenkórász szabadportyázói mellé állni, kiknek boldogulása útjába a «becsületes gazdagok» piszkos konkurrenciája egyre több akadályt gördít. Késérű szatira magva húzódik meg e darab mélyén, csakhogy itt *Herczeg* nem hatol a téma magváig, a férges gyümölcszel csak játszik, de fel nem boncolja.

A játékra kell koncentrálnia a színház munkájának is. A Nemzeti Színház most erről a végéről fogta meg

a dolgot és az ártatlan bohózat hangnemében szinte hibátlanlantly nyújtott. Lükettőbb ütemet diktált (ebben szerencsére nem ragaszkodott a korhűséghez) s a motiválás némi zökkenőin sebtében átrobogva, a figurák és jelenetek minél szabadabb kiaknázása felé igyekezett. Az élen — mind egyéni varázs, mind játéktempó tekintetében — Uray grációzan szemtelen és fölünyes «ezredes»-e haladt, pompás a mozgása és beszéde, finom árnyalásban gazdag az arcjátéka s ami legfontosabb: teljes hitélű a rongyokon is átsugárzó eleganciája. Csontos — a magyarszínházi régi előadások «ezredes»-e — most két szerepet is vállalt, ő játszotta az amerikai Husztit is meg a hazait is, s így a két alaknak nem igen tiszteletreméltó vonásokban kiütököző vérrokon-ságát csakugyan önmagában hordozta. Különösen minden hájjal megkent honi Husztija sikerült, ebbe valami újházsias bájú komizságot vegyített; «konzerv-Huston»-ja valamivel szintelenebbül ütött ki. Somogyi Erzsí patagóniai naivságu lélekmentő-egyesületi elnöknője nagyon bensőséges, szeretetreméltó figura, ez a kedves művésznő a nyári szünet alatt mintha szerencsésen leszokott volna kéretlen grimász-rádásairól, egyszerű volt a minap Csiky darabjában, az volt most is, e két kiváló alakításából nyilván megállapíthatja az egyenes út rövidebb voltát, a cikornyátlan melódia tisztább hatását. Sugár Károly betörő-asszisztensét is a művész örvendetes mérséklete tette valóban jeles karakter-figurává; Mátyás Erzsí meg Tökés Anna két Husztilánya szép és kellőkép izgága volt, legfeljebb az utóbbinak gyönyörű althangja tetézte meg az alakot valami kelleténél drámaibb páthosszal. Forgács Antal és Mihályfi Béla komikai érzékével tűnt ki, emennek csak maszkban ajánlanánk némi tartózkodást: a tökfilkónak sem kell címét és jellegét a «homlokán hordania».

*

Goldoni *Fogadosnéja* az utóbbi éveken egyre-másra feltámad, színrekerült a Nemzetiben, színre a Vígszínházban is, az Operában pedig Mozart-szövegkönyvű két új életre. Most a Kamara Színház frissítette fel. Hevesi Sándor Goldoninak Párisban írt s bemutatott *Legyezőjét* is egyre másorra készült tűzni s talán változatosság okáért most inkább ennek lehetett volna sorát ejteni. Mindegy: a *Locandiera* is költő-

ének java terméséből való, stílusát tökéletesen mutatja, színészi tekintetben pedig végtelenül hálás: a tarka helyzetekben nemcsak kacagtatásra nyílik alkalom, hanem igazibb jellemrajzra is.

Igy is kell játszani: naiv, tiszta vígjátéknak s nem rikkító farce-nak; amit belőle az idő megfakított, haszaltan igyekszünk pojácafogásokkal, színpadi schematizálással s akármiféle rendezői handabandázással «helyrehozni». Ma divat a régi kelmék illetén átfestése, átszabása. Reinhardt ebben a főmester. Láttam a bécsi Theater in der Josefstadtban, mire képes Goldoni ellen is: a *Két úr szolgálja* az ő fogalmazásában egy harmadik úrnak lett csak igazában szolgáljává: Reinhardt úrnak; úgy kellett táncolnia, ahogy ez fűtült. S lett az olasz kedves vígjátékból elviselhetetlen bécsi Hanswurstiáda. Goldoni a színészi toldások-foldások ellen küzdött, hogy visszavívja az írói szöveg becsületét, — Reinhardték a rendezői toldás-foldás szabad prédájául vetik oda a szöveget. Goldoni molieri becsüvagy sarkalta —, de hiszen Reinhardt-nak maga Molière is Csáky szalmája.

A Nemzeti Színház együttesét szerencsére nem fogták ilyen barbár munkára: embereket rajzolhattak s nem harsogó «színfolt»-okat; s ezek az emberek — ha jobbára típusok is, még pedig a színpadon azóta ugyan-csak kiaknázott és agyonvariált típusok — friss és őszintén jókedvű előadásban ma is életre kelnek s a koroktól független művészi igazságot sugároznak. A Kamara Színház munkája majdnem hibátlan. Szó még leginkább a Tasnády Ilona fogadosnéjához férhet, nem a felfogásához, mert az helyes, a fantáziájához sem, mert abból bőven futja a misogyn-szelidítési haditerv minden apró mozzanatára. A figura igazi hitelének hiánya a művésznő egyéniségén múlik: hiányzik belőle némi kis rusztikus keménység és rártartás, ami nélkül itt az egész «csáb-tánc» egy kissé túlságosan olvadó és édes melódiára van fogva. Mirandolnában több a józan számítás s a konyhaparancsnoki erély, mint amennyivel Tasnády Ilona ütközetbe viszi. Petheő Attila brambarbas lovagja jól, az itt nagyon fontos diszkréciónál éreztetni az alak magvában rejlő komikumot, nem igyekszik hanyatt-homlok a nevetéségre felé, önmagát szörnyen komolyan veszi, így azután felsülésével meg bírja ütni a mélyebb, tragikomikai han-

got. A felszínen kiütözőbb komikumban Pethes Sándor meg Náday Béla nyujtott jeleset, a legszélsőbb hangnemben pedig a kedves közvetlenségű Matány Antal ügyeskedett. Láczy Margit és Ághy Erzsí megfelelő grandezzaival iktatta be a zajos színésznők epizódját s Harasztos is mulatságosan evickélt a völegényi önrézet és pincéri alázat nehéz dilemmájában.

*

A Magyar Színház három évtizedes multja alatt volt már a dráma otthona is, volt a lenge operettműzsáé is. Most, az új vezetés óta, valami furcsa műfajkereszteződés kapott benne lábra. Móricz Zsigmond darabjával indultak s Móricz a színpadon még ily mértékben soha sem rúgatatott az operett közelébe, mint most e Fedák Sárítól ihletett művével. Móriczra Drégely Gábor következett egy ál-vígjátékkal, mely a dereka táján helyzet-bohózáttá gablyodott, kibontakozásában pedig nyíltan átváltott az operettbe. Harmadikul most Bús Fekete László kapott helyet a *Diktátor kisasszony*-nyal. Ennek már a címe is tisztára operettízű s a darab maga semmiben sem cáfolt rá a címére, legfeljebb annyiban, hogy ez a diktátor kisasszony, kit a tavalyi *Agglegény apá-ból* átvett, rendkívül szellemes fordulattal időnkint itt is Mussolini önagységának nevezgetnek, valójában nem is diktátor kisasszony, hiszen az energiájából egy hermelinecsábbunda kölesönvételén túl többre nem igen futja, — hanem sokkal inkább afféle «templom egere», a külváros bátor sajkása, aki a harmadik felvonásban multhatatlanul bevez a bankboldogság révébe. Néhai Szomaházy István Lehman Vilmácskája ugyancsak népes családfának lett törzsévé: leszármazói évtizedek óta csinálják a szerencsét, már egy kicsit únni is kezdjük őket, mert kétségbeejtően egyformán csinálják. Nagyon bájosak és csinosak, noha alkalmilag a bájtalanság és csúnyaság leple alá rejtőzködnek, nagyon eszesek is, noha az is igaz, hogy a jóindulatú szerzők rendszerint úgy intézik a sorsukat, hogy abban a minütumban, amikor ez édes teremtesek karriercsináló haditervükbe belefognak, az egész környezetük menten megbutul. Bús Fekete Mayer-Málnay kisasszonya is fölöttébb imbecilis társaságban éli és korigálja meg kétlaki, nap-pal pápaszemes könyvelői, éjjel túllanglés kültelki kabaréénekesnői életét.

Nagyobb baj, hogy a Magyar Színház — úgy tetszik — maga is egyre nyíltabban a közönség imbecilitására számítva szeretne karriert csinálni. Jó taktika ez? Mi alig hisszük, s talán még nem is volna késő egyet fordítania a szekere rúdján...

Különbekre hivatott együttese is különb sorsot érdemelne. Titkos Ilona van olyan tehetség, hogy újabb feladatokban megújuljon, — minek őt e megúnt sablonban lejártni? Egy-két komolyabb hanggal még e tucatba készült figurákhoz is képes valami kis emberi sors-illúziót éreztetni. Hegedűs Gyulát szégyelnők e szereplése alkalmával megdicsérni. Minden tizedrangú operettkomikus tűrhetően eljátszhatná azt az idéltlen banalitást, amit itt jónak láttak az ő művészi tekintélyével fedezni. Mintha a Wesselenyi-utcában hova-tovább meglefedkezzenek róla, kicsoda Hegedűs Gyula. Ha ez még soká így folyik, Isten segítségével talán még ő maga is meglefedkezik róla. Sarkadi Aladár autóvigéce merőben operettalakítás, de annak tagadhatatlanul mulatságos, ügynöki zamata pedig egyenest utólréhetetlen. Justh Gyula ezúttal komolyabb karakterrajzoló képességről tett tanuságot, Dénes György egyéni szeretetreméltósággal vette élét figurája tenyérbizsergető «jampec»-vonásainak s a Földényi László «pléh-pofájú» igazgatósági titkára is stílusos alakítás. Várnai «echt» térézvárosi nagypapa, a szép megjelenésű Babochay Erzsí ellenben valamivel disztinyváltabb volt a kívánalmaknál — már tudniillik Bús Feketének ez alak felől táplált véleményénél.

*

«A Tizennyolcévesek egy darab életet akar ábrázolni. Minden tendencia és irányzat nélkül, ha szabad így mondanom, azzal a lírai tárgyilagossággal, ami magában az életben is bent van. Szeretettel, hittel írtam és nem tudom, jelent-e ez valamit, — de minden eddigi munkám közül ez az, amin a legjobban csüggök.» — Ezekkel a szavakkal jelentette be egy újságnyelatkozatban Lakatos László a Belvárosi Színházban bemutatott új színművét. Meglátszik-e a munkán szerzőjének ez a hite és szeretete? Annyi bizonyos, hogy most nagy önmegtadással elhajította aforisztikus mondatokat faricskáló lombfűrészt, keményebb fának esett neki, mely fejszét kíván, erős lendülettel dolgozó, munka

közben alaposan áttüzesedő fejszét. A serdülőkor érzelmi és intellektuális válságai felé fordult, érezhetően őszinte érdeklődéssel, az ifjúság fegyvereit és hadállásait iparkodott rendre szemügyre venni, a felnőttekkel szembenálló tábor iránt baráti megértéssel, de ugyanakkor a «felnöttség» kritikai megvilágításában is. Vágyak, tervek, inspirációk s a szerelmi érzések első nyiladozásainak vörös ködébe fordítja reflektorát, fantomokat, eltorzult arányokat szeretne reális világításba helyezni. Az igyekvés nyilvánvaló, az eredmény fogyatékos, a nagy tisztázásban majd minden tisztázatlan marad: a hiba a reflektorban van. A szerző túlságosan rabja az irodalmi pubertás-divatnak. Világért sem állítjuk, hogy a «Frühlingserwachen» mozzanatai jelentéktelenek vagy éppen tárgyaltanok, mihelyt nem akarjuk őket észrevenni s azt sem, hogy a mai «koedukációs» szerelmek drámai indítékokkal bőségesen nem szolgálhatnak. De ennek a témának wedekindi, schnitzleri «meghódítása» és naturalista-romantikus körülteremtetté-zése valójában inkább a Lakatos László ifjúkorának irodalmi hagyománya, semmint a mai fiataloktól függő, az ő lelkiségükből szakadó új irodalomnak középponti problémája.

Lakatos darabja tele van stílus-töréssel, laza képsorozatban jut nem is előbbre, csak tovább, minduntalan be akar fejeződni s végül is befejezetlen marad. Tizennyolc évesei inkább csak mutogatják magukat kívülről, semmint élik belülről. Nem a sorsukkal kerülnek szembe, csak színpadi botlatókkal. Túlozzák magukat, nem a lényük önkéntelen túlzó voltából, hanem az író túlzó szándékaihoz igazodva. Ezért nincs igazi művészi hitelük: úgy vannak összeróva, agyuknak-szívüknek laboratórium-íze van. A berlini diákdramák ízléstelenségeit nem követik, de a kényes helyzetek mögött a keményebb etikai alap is hiányzik. Mosolyuknál egyre a színpadi világosító sárga reflektorára, indulataiknál a szerepkönyvre, sőt még az öngyilkossági kísérletnél is az ügyelő revolverére kell gondolnunk.

A Belvárosi Színház — akárcsak első újdonságának bemutatóján — ezúttal is nagyon gondos és egybevágó munkával szolgálta vállalt feladatát. Kitérő volt a színpadi keret, az volt a rendezés is. A színészi rész megoldása meg éppen komoly figyelemre méltó.

Ráday Imre a fő «tizennyolc éves» alakjában nagyon rokonszenvesen mutatkozott be: lelket éreztetett, mozgásában, tekintetében, hangja árnyalásában mélyebb rétegekig hatolt szerepének nem eléggé meggyőző szövegénél. Radó Mária «észlény»-ből «szerelmi lény»-nyé olvadó Licája is jól elképzelhető, legfeljebb a részletekben itt-ott kissé igen is kiszámított alakítás. Székely Lujza a tágszívű «úriasszony» kinos figuráját egyéniségének közvetlen gráciájával enyhítette. Keleti László jól koncipiál, csak még valamelyest túlszínez. Mály Gerő és Körössy Angela az igazi kedély kedves melegét sugározgatja. Annál kedélytelenebb az utolsó felvonás kezdetére teljesen megokolatlanul színpadra hurcolt berlini turista-házaspár; ezt mindenestül törölni kellene: menjen vissza oda, honnan nyilván csak véletlenül tévedt errefelé: a Fliegende Blätterbe.

*

A Majorné Papp Mariska vezetésével rendezett városi színházi ifjúsági előadások műsora erre az iskolai évre is jó érzékkel kiszemelt darabokat tartogat. Évadkezdőül Rákosi Viktor és Beöthy László *Aranylakodalmom* című keretes történelmi képsorozatát játékosították el. Harminc esztendeje a szabadságharc félszázados évfordulója inspirálta ezt a görög-tüzes részletei mellett is nem egy mozzanatában valódi írói érzékre valló művet s most, Világos nyolcvanadik évfordulóján, az előadás idősebb nézői a mai diákközönség lelkesedésében némi ellágyulással ismerhettek rá egykori édesmagukra. A színpadon is szép és lelkes munka folyt, közepontjában Majorné Papp Mariska és Lehotay Árpád tüzes és átértett alakításával: amint ehhez a darabhoz illik, eszményített mesehősök voltak, de jó magyar ízzel. A sok epizódalakat jobbra most is a Nemzeti Színház ifjabb művészei keltették életre. Közülök Sugár Károly sok új színt lelt a darab leghálásabb figurájához, Gyenis Ede hűséges Mikulák Janója pedig újabb ígéret arra nézve, hogy ettől a meleg kedélyű színésztől még a Nemzeti Színházban is figyelemreméltó művészi munkát várhatunk. Ónody Ákos nemes páthozsát, Harsányi Gizi komikai ízlését és finomságát sem volna méltányos említés nélkül hagynunk.

Rédey Tivadar.

Színházi levél.

Szeged, 1929. október.

A szegedi Városi Színház új évadja sokkal biztatóbban indul, mint ahogy a tavalyi végződött. Mindjárt a megnyitó előadás kellemes meglepetéssel szolgált. Vörösmarty Mihály bájos és mélyértelmű mesejátéka, a *Csongor és Tünde* került színre Németh Antalnak, a színház új rendezőjének interpretálásában. A fiatal rendező e munkájával igen tehetséges színházi embernek mutatkozott. A darab mondanivalójának tökéletes megértése és megéreztetése, finom ízlés és sok rendezői ötlet jellemezték munkáját. A darabot 12 képre osztotta s a képeket szinte szempillantás alatt tudta változtatni. A költői vagy filozófiai tekintetben értékes részeket megtartotta, csak a színpadilag bágyadtabb részeket vonta össze vagy törölte s az egészeket kissé epikus menétét kitűnő tempóval igyekezett drámaibb hatásúvá tenni.

A díszletek Jaschik Álmosnak dekorációtervei szerint készültek. Jaschik meseszerű fantáziája a színpadi képek megalkotásában teljes ragyogásával érvényesült. Nem törekedett aprólékos naturalizmusra, egész elgondolása nagyvonalú stilizáltságot mutatott; motívumaiban gyökeresen magyaros, külön-ségeiben takarékos, de belső kifejező erőbe annál gazdagabb volt. — A színészek közül magasan az átlagnívó fölé emelkedett Peéry Piri, Mirigy ábrázolója. Nagy jellemző erővel játszotta meg az ősgonoszt, külső megjelenésben Calibánszerűnek formálva. A többi szereplő közül mozgásának ötletességével legérdekesebb volt Veszely Pál Balgája.

Csongor és Tünde négy előadásban gyönyörködtette Szeged publikumát. Még ha az operetteknek még egyszer ennyi házat vonzó hatásával hasonlítjuk is össze, nem közönséges anyagi siker ez, tekintetbe véve azt, hogy ez e nagy irodalmi értékű darab a maga artistikus, megjelenítésével ötödannyiba sem került, mint amennyit egy-egy operettnek sokszor ízléstelenül kiabáló külsőségei emésztenek fel.

Másik jelentős esemény volt Táray Ferenc bemutatkozása Herczeg Ferenc *Bizáncának* vezető szerepében. A jeles művészt a budapesti közönség jól ismeri. Illuziókeltő megjelenése, nagy intelligenciája, kitűnő beszédtechnikája teljes erejével jutott érvényre e szerepében is. Kár, hogy a mélyebb átélés, a szívvel teljesség tehetségének határain

kívül esik. Kvalitásai mindamellett olyanok, hogy okvetlenül a színház protagonistája — reméljük azonban nem sztárja! — lesz. — Az újonnan szerződött tagok közül Könyves Tóth Erzsit kell még kiemelni, aki azonban bemutatkozásául nem egészen szerencsésen választotta a *Hotel Imperial* szobalány szerepét. Ábrázolásának stílusa ezt a kétségtelenül tehetséges színésznőt inkább a patetikusabb tónusú szerepek felé utalja. E téren bizonyosan értékeset fog alkotni.

A szegedi színház drámai együttesének e négy felsorolt néven kívül is van még egy pár derék és komoly tehetséges. Sajnos azonban, hogy csak egy pár. Így aztán nagyobb személyzetet igénylő komoly darabokban a közönség kénytelen a kisebb, de azért igen fontos szerepekben olyan szereplőkkel megelégedni, akik legfeljebb operettekben — ott sem elsőrangú teljesítményekre lehetnek alkalmasak.

Egy minden tekintetben megfelelő drámai együttesnek megteremtése a szegedi színház számára még megoldandó feladat. Megoldandó, de azt hisszük, nem megoldhatatlan! És a vidéki társulatok közül egyedül Szeged számára nem az. Ez a színház — hála Szeged város nagy kultúrérzékének! — biztos anyagi bázisokon nyugszik. Az utóbbi időben fel-felröppennek ugyan olyanféle hírek, mintha a város a házi kezelést meg akarná szüntetni, mi azonban közvetlen tapasztalásból ismerve a város nagy vendégszeretetét minden magasabbrendű kultúrintézménnyel szemben, nem merjük elképzelni sem, hogy ez az egész magyar vidéki színészetre katasztrófális hatású változás bekövetkezhesék.

Épen így nem hiszünk azokban a — reméljük felelőtlenül — ledobott lehetőségekben sem, hogy az opera-együttest a város feloszlatná. Szeged közönségének zenei igényei megkövetelik az állandó operaegyüttest. *Aidának* és Kacsóh Pongrác *Dorottya*jának tavalyi nagy sikere nem maradhat folytatás nélkül.

Mindezek azonban nem is komoly veszedelmek. Szeged városának bölcs urai és a színház ügyes vezetősége meg fogják találni a módot a mutakozó anyagi nehézségek olyatén elhárítására, hogy általa Szeged és vele együtt az egész magyar kultúra ne valljon kárt. Mi bizakodással nézünk a szépen induló évad kibontakozása felé. Reméljük, nem fogunk csalódni! *Galamb Sándor.*

Zenei szemle

Az Operaház az újonnan díszle-tezett és betanult *«Bánk bán»* előadás-sal nyitotta meg kapuit. Annyi esz-tendő és annyi előadás után, talán még első bemutatása idejének forró sikerei közepette sem állt oly közel ez a mű a nemzet lelkéhez, mint napjainkban. Mindig új és új szépségeket fedezünk fel benne, olyan szépségeket, amelye-ket csakis rokonhangulatok egymásra-találásával foghatunk fel teljes mére-tükben. A magyar opera megszüle-tésének korszaka és a mai korszak a magyar történelem drámájának foly-ton vissza-visszatérő vezérmotívumai: a megpróbáltatások sötét periodusai.

Az elnyomatás ideje után, mikor a nemzet lelkében még ott égtek a szo-morú emlékek, akkor született meg a legszebb magyar opera, a *«Bánk bán»*. Az egész magyar szellemi világban nagy volt akkor a forrongás. A zeneiro-dalomban is, ami értéket a mult század felmutatni képes, az mind az 50-es, 60-as évekre esik. De egy sem volt annyira megrázó, drámai kifejezője a nemzeti fájdalomnak, mint Erkel remekműve. Az ouvertürtől a hatalmas záró gyászindulóig, minden hangja visszhangot kelt a magyar lélekben. *Bánk bán* áriájában: *«Amott hangzik kipsztfított hazám rémes jajja, Itt el-gázolt becsületem haldokló sóhaja . . .»*, szinte sír a zenekar. És ki ne tudná ki-érezni Tiborc panaszából millió és millió elnyomott magyar testvér zokogását, amely a vonások egyre drámaibb cre-scendojában, a fafúvók fésírásában ele-mentáris erővel tör az ég felé. És együtt könnyezünk, együtt ábrándozunk a sorstól és az emberektől üldözött sze-rencsétlen Bánkkal és Melindával a régi boldog idők emléken, midőn fel-csendül az angolkürt, cimbalom, hárfa és viola d'amore gyönyörű quartettje. Több mint félszázad múltán sokat változott, gazdagodott a zenekari tech-nika, de ennek a hangulatnak Erkel zenekara mind mai napig mesteri ki-fejezője maradt.

De hát hová lettek azoknak az istenáldotta esztendőknék többi opera-termékei? A *«Hunyadi László»* volna csak még egyedül érdemes arra, hogy állandó műsordarabja legyen Opera-házunknak? Erkel többi operáit, a *«Báthory Mária»*-t, *«Brankovics»*-ot, *«Dózsa György»*-öt, *«István király»*-t, *«Saroltá»*-t a mai nemzedék alig ismer-heti, legfeljebb partitúrákból.

Sajnálatos tény, hogy a mult század monumentális zeneköltése és az egy-korú költészet nem találtak egymásra. A nagy zeneköltők ritkán olyan sze-rencsések, hogy congeniális szövegíróra találjanak. Erkel Ferenc sem volt e te-kintetben szerencsésebb s így legna-gyobb részben ez az oka annak, hogy egyéb művei lekerültek a műsorról. Erkel korának nagy költői, nagy kri-tikusai voltak, de nem voltak első-rangú színeköltői. Szövegírói közül Eg-ressy Béni — maga is dalköltő és zene-szerző — írta a legjobb szövegeket. Igaz, hogy ezek mind olyan tárgyakból íródtak, amelyek már a köztudatban mint kézi tragikus-hagyományok éltek (*«Hunyadi László»*), vagy épen — mint a *«Bánk bán»* — hatalmas költői alko-tásban drámailag is meg voltak for-málva. Abban a nagy sikerben, melyet a *«Bánk bán»* mindjárt elejétől kezdve aratott, kétségtelenül része volt annak, hogy Katona József halhatatlan művét érezték a háttérben. A *«Sarolta»* — egyetlen vígoperája —, a *«Dózsa György»*, *«Brankovics»* ellenben oly gyenge szövegírókra találtak, hogy inkább megkötik, mintsem megihletik a zeneköltő fantáziáját és részletek megzenésítésére indítják, amelyek csak a szót szaporítják, de a legkisebb köl-tészeti élon-t sem nyujtják. Pedig de kár ezekért a rég elfeledett partitu-rákért! Zenei szempontból mennyi ér-ték, mennyi szépség rejtőzik bennök meddőn, felhasználatlanul. Mindegyik egy-egy mérföldköve a magyar opera történetének. Ha Operaházunk vezető-sége úgy találja, hogy ezeknek az ope-ráknak az átdolgozása nem éri meg a fáradságot, legalább a hangverseny-termekben kaphatnánk belőlük izelítőt. Énekpedagógusaink szinte verejtékt izzadnak egy magyar műsor összeállít-sában, de azért egyiknek sem jut eszébe, hogy mennyi kincsét találhatnának csak magának Erkel Ferencnek elfele-dett operáiban.

Erkel mellett ott van *Mosonyi Mi-hály*, a XIX. század magyar zenéjének másik nagy mestere, akit valósággal fel kellett fedezni a mai nyilvánosság szá-mára. Mosonyi, mint zeneköltő és nagy-műveltségű zeneíró, 1860-tól kezdve el-határozó befolyást gyakorolt a magyar zeneéletre. A magyar műzene kifejlesz-tésének vágya hevítette minden alkotá-sában, amelyek közül ma alig ismerünk valamit. *«Gyászhangok Széchenyi halá-lára»* c. gyönyörű zenekari műve a ma-gyar zeneirodalom egyik gyöngye, nem-

csak a nemzet akkori mély gyászának drámái visszatükrözésében, hanem belső becsében is. Évekkel ezelőtt gyönyörködhettünk benne a Nemzeti Zenede zenetörténeti hangversenyén. Azután itt van a «Szép Ilonka», Mosonyi poétikus első operája. Az egyszerű, finom, hangulatos zenekép Vörösmarty gyönyörű balladájának zenei hasonmása, még pedig tisztán magyar népi zenei elemekből alkotott hasonmása. Vajjon a mai romantika-szegény világban, mikor még az amerikai filmfrók is előszeretettel nyúlnak régi, szentimentális témákhoz, olyan nagy vállalkozást jelentene egy opera felújítása, amelynek drámái hatása nem a külső cselekmény mozgalmasságában, a külső hatás keresésében, hanem a szív és a lélek rejtett világában gyökerezik? Azok a gyengeségek, amelyeket külföldi operákban észre sem veszünk, magyar mestereknél már elég okot adnak arra, hogy örök feledés homályába merüljenek. Ennyi igazán magyar zamatú melódiagazdagság, finom költőiség, ami ebben az operában van, lehetetlen, hogy hatását tévesztené, nem is szólva arról a nagyszerű művészi feladatról, amely egy ilyen műben a rendezőre és diszlettervezőre hárul: az erdei kép, Mátyás bevonulása, a királyi vár, Buda városa, Ilonka bájos alakja stb. csupa magyar történet, magyar levegő, magyar lélek miljöben, cselekményben, személyekben, érzelmekben egyaránt.

Mosonyi még egy operát írt «Álmos» címen, Szigligeti Ede szövegére. Itt is tisztán magyar zenei elemeket használt művészi feldolgozásra. Szerencsétlen külső körülmények, véletlenek folytán ez a műve sohasem került előadásra. A szélesebb keretű együttesek olyan kvalitású férfi- és női karokat igényeltek, amilyenekkel akkor még nem rendelkeztek. Mosonyi ajánlatot kapott a bécsi udvari dalszínház igazgatóságától, hogy művét ott mutassa be. Nagy hazafisága mellett szól, hogy ezt az ajánlatot ekképpen utasítja vissza: «Valódi magyar énekzenét lehetetlen más idegen nyelvre alkalmazni, anélkül, hogy őseredeti hangidomainak sajátosságai el ne mosódjanak.» Tehát inkább vár addig, amíg művét megfelelő erővel elő nem adhatja. Folytak is már

próbák, a Nemzeti Színház pár ezer forintot költött a kiállítására, de a bemutatást mindenféle rejtett és nyílt áramlatok lehetetlenné tették. Lászt levelében, amelyet Mosonyi halála után Ábrányi Kornélnak írt, azon reményének ad kifejezést, hogy kiadatlan művei, főképp az «Álmos», mielőbb napvilágra kerülnek, de ez azóta is csak pium desiderium maradt.

Hasonló sorsban részesült Kazinczy Ferenc «A magyarok tisztulási ünnepeye az Ung vizénél» c. költeményére írt nagy magyar kantátája. Meg vagyunk róla győződve, hogy egy olyan gazdaglelkű zeneköltő, mint Mosonyi, aki tökéletes ura volt a zeneköltészet technikájának is s emellett annyira tudott lelkesülni a tárgyáért, ebben a kantátában is nagyobb értéket alkotott, mint amilyent sok budapesti zenekari hangversenyen prezentált külföldi zeneműben találhatunk. A nagy apparátus, amelyet ez a mű igényel, ma már rendelkezésünkre áll és még nincs olyan nagy választékunk magyar szimfónikus művekben, hogy egyetlen értékest is nélkülözhesünk.

Íme, csak egypár példát ragadtunk ki a «Bánk bán» első idej előadásával kapcsolatban a XIX. századi magyar zene történetéből. Ugyanaz a nemzeti szellem, amely a múlt század derekán a magyar operaszerzőket monumentális, történeti tárgyú dalművek megírására ösztönözte, ugyanaz a szellem él ma régi népdalkincsünk mindinkább erősödő kultuszában. Hatalmas anyag áll itt rendelkezésre, hogy a magyar szellem sajátosságai az opera terén is teljesen kibontakozhassanak. A múlt nagy magyar mesterei példát mutattak arra, hogy a szorosan történeti tárgyú vagy a nemzeti mondakörből merített dalműszöveg ad leginkább ihletet a magyar zene sajátosságainak érvényesítésére. Természetes azonban, hogy internacionális jellegű szövegben épen olyan mértékben nyilvánulhatnak meg ezek a sajátosságok. — A modern magyar műzene fellendülése s a fiatal nemzedék hazafias, lelkes szelleme méltán táplálják bennünk a reményt, hogy az opera terén a kifosztott Magyarország még csak ezután fogja beírni nevét az egyetemes zenetörténelembe.

Prahács Margit.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.